

Ketabton.com

د کتاب پېژندنه

|||||

د کتاب نوم : پرمعيارې ژبه دمعیارپه ژبه یوه څېړنه

لیکوال : محمد معصوم هوتک

د لیکلونې نېټه : دسمبر ۲۰۰۶ ع

د لیکلو ځای : اوکویل — کاناډا

کمپوز : محمد معصوم هوتک

ډیزاین : م - رو هیال

خپروونکی : علامه رشاد خپرنډویه ټولنه ❖ کندهار

د چاپ نېټه : جنوري ۲۰۰۷ ع

د چاپ شمېر : زر ټوکه

دلوی خدای (ج) په نامه

غالباً په ۱۳۶۷ش کال شاوخوا وه، چې د علامه رشاد مرحوم په کورکي مي ددوی عالمانه خبرو ته غوړنيولی و. دخبرو په ترڅ کي مي د پښتو د هغه وخت په نشراتوکي دمسلطې ژبي اودهغې په برخه کي دخپلو ستونزو په باب ځيني پوښتني ځني وکړې. په دغه وخت کي ما د باختر آژانس په پښتوڅانگه کي دغړي په توگه کار کاوه. استاد د ژبي اود هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب اود دغه راز دهغه وخت د دولتي پښتو ضد پالیسيو په باره کي اوږدې څرگندونې وکړې. دخبرو په پای کي ما ځني وپوښتل چې ولي په دې برخه کي څه لیکئ نه؟ په جواب کې راته وویل: داکارستاسي ځوانانورسالت دی. ژبه ملي امانت دی. مور دادی تر تاسي پوري راوړسوله. ښه مور اوړسوله که بده، سمه مو را وړسوله که ناسمه، دابه وروستي نسلونه قضاوت کوي. خواوس وار ستاسي دی چې له دغه امانت سره بې پروايي ونه سي. اصالت ته يې صدمه ونه رسيږي. لوبي ورسره ونه سي. ماورته د فارسي دابيت ووايه:

آسمان بار امانت نتوانست کشيد

قـرعه فال بنام من ديوانه زدند

استادومسل اوزياته يې کړه. په دې پلمونسې خلاصېدلای. دا امانت تاسي ته درپاته دی. له هغې ورځې څخه بياترنه پوري چې زه د امانت کلمه واوړم، اوږدې مي راته درنې سي. داسي راته وايي لکه ددغه امانت وړلوتوان چې نه لرم. خود استاد (رح) آهنگ لرونکې خبره مي تر غوږو وهيسته ازانگې وکړي. داکارستاسي ځوانانورسالت دی. دهمدغه ملکوتي رغ اغېزه وه، چې نن يې په ما کي پردغه راز جنجالي موضوع (اوسنۍ پښتو يا کره پښتو؟) باندي دليکلوجرات پيدا کړ.

ددې ليکني په شروع کي زه په دوو زروکي وم چې آيا پردغه مشخصه موضوع (د پښتو د معياري کولو پرهڅو) باندي دڅه ليکلوا اجازه لرم که يا؟ ډاکټر پالوال وايي: هو، لري يې (۱). ډاکټر زياروايي د ژبي مسایل ژبپوهانوته پرېږدئ ځکه دادهغوی مسلکي دنده ده. نو گویا دده جواب منفي دی. زه له ډاکټر پالوال څخه تشکر کوم چې دده دفتواله اسيته مي پدل مات سو او پردغه موضوع باندي مي دليکني جواز تر لاسه کړ او پر څنگ يې له ډاکټر زيار څخه بخښنه غواړم چې بې لایسنسه مي قلم چلولی دی.

څرنگه وکړم هغه دچاخبره کې خورمه کافر کېرم، کې نه خورم وېرې کېرم ددغه راز پان وپرانگ ترمنځ به سترگي پټي کېرم، دخدای توکل به واخلم اودهغه حق مجراينه به وکړم چې دپښتانه خواراوتلی قوم يې راباندي لري او پرڅنگ به مي داستاد عليه الرحمه هغي توصيې ته هم يوه داوړپوزه جوړه کړې وي، چې په ډېره جدي لهجه يې راته کړې وه اوتاسي ته مې څو کرښي وړاندي يادونه وکړه. واهمه مي ځکه ډېره ده، چې لوړگړنگ دی. بېرېرم چې

ځان ژوبل نه کړم . يوشی چي دليکني جرئت راکوي هغه د مشرانو پوهانو بزرگواري اود کشرانو اخلاص دی او پرڅنگ يې هر راز انتقاد او کره کتني ته زما خلاصه غږېده . که زماله دې ټولي ليکني اواستدلال سره سره بيا هم يوچاپه دغه خبره سررا خلاص کړ، چي انديواله ! کره دي اخيستې ده . بيا به زه هم له خپل نيولي څخه راکښته سم او پر خپله تره به ځم . معنا دا چي خپلي خبري نعوذ بالله من ذلک ، قرآني احکام نه گنم .

په دې اثرکي ماله ځينو کتابو څخه اوږده اوږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دي لوستونکي دليکني دپنډواله په انگېزه نه گڼي . زما رساله بې هغه هم خواره بوشکې ده . زما هدف د معياريت اوسني جريان ته کره کتنه غوندې ده . ددې له پاره زه دنظرياتو او نقل قولونو بيارانقلولوته اړ کېدم ځکه له رانقلېدو پرته يې لوستونکي په تاريخه کي پاتېدل . خو له دې سره دي هم مالوستونکي وبخښي . په کتاب کي يوشمېر مکررو خبرو زما په خيال څه بېخوندي پېښه کړې ده . ما د موضوع د لازيات وضاحت په نيامت د مکرراتو بېخوندي پرځان منلې ده . هيله ده ښاغلي لوستونکي يې په بزرگواري سره په تکرار حسن کي وشمېري . ددې ليکني ځيني برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي يې ماخذ ښوولي دي اونوره زما خپله څېړنه ده .

په پښتونکي له بده مرغه پر علمي مسئلوياندي دنظر څرگندولو پای ناندرواوشخړوته دريږي . په دغه حقيقت باندي له پوهېدوسره سره ، بيا هم زه خپل تاريخي مسئوليت دې ته اړکړی يم چي دهغو زرونو پښتنو اندېښنې منعکسي کړم ، چي دپښتودننۍ په اصطلاح کره ليکني له بابته ورته پيښي سوي دي .

اگر بينی که نابينا وچاه است

اگر خاموش بنشستی گناه است

+++++

محمد معصوم هوتک

اوکویل — کانادا

۲۰ نومبر ۲۰۰۶ع

(۱)

ډاکټر صاحب پالوال دا خبره دلغاتو جوړولو په برخه کي کړې ده او وايي چي دلغاتو جوړول د ژبي د هر مستعدويونکي حق دی . خوزه به ددوی له دغي اجازې څخه لرڅه پراخه استفاده وکړم .

(وگ: معياري پښتو — ۲۴۰ مخ).

ژبه

په انساسیکلوپېډیا بریتانیکا کې یې د ژبې په تعریف کې کښلې دي چې ژبه درغیزو سیمبولونو دخپلې خوښې سیستم دى چې دهغه په واسطه انسانان د یوې ټولنیزې ډلې اودیوه کلتور د برخه والوپه توگه متقابلې پوهونه اوراپوهونه (مفاهمه) سرته رسوي . په دې تعریف کې ځای سوي مفاهیم که جلاجلوشل سي ، نوبه :

رغیز (vocal) معناداچې د ژبې په تعریف کې موردمفاهمې په برخه کې یوازي د(وینا) پراخ زوراچوو. دمفاهمې نورسیستمونه هم سته لکه دیوه ټاکلې مفهوم دافادې له پاره دسراولاس ښورول ، داوړو پورته کول ، دسترگوکشول ، پزه بوچه نیول اونور، چې داهریوې دیوه مشخص مفهوم په ښوونه کې مرسته کوي خومورپه ژبه کې یوازي رغیزسیستم په پام کې نیولی دى (۱) .

له خپلې خوښې مطلق (arbitrary) سیستم څخه مومراده دى چې د ژبني سمبول اودهغه داصلي مادې ترمنځ هیڅ رازلازمې اړیکې نه وي . دمثال په توگه په پښتو کې یوحیوان ته آس وایي . ددغه نامه له پاره په پارسي کې اسپ ، په عربي کې فرس ، په هندي کې گهوا، په انگرېزي کې هورس ، په فرانسوي کې شاوال اوپه روسي کې لوبناد؟ ټاکل سوی دى . له دغولغتونوڅخه هیڅ یوې دنوموړي حیوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري ، بلکې صرف یوه نومونه ده چې د(ولي ؟) له پاره یې نه جواب سته اونه ژبپوهان له دې بابت پرځان باندي دخپرنې تکلیف اېردي . داخبره حتی په تقلیدي لغتونو (imitative words) کې ، چې دیوه رغ دتمثیلولوله پاره وضع سوي وي ، لاهم تریوې اندازې صدق کوي . په انگرېزي کې دپیشوخرهاري ته (purr) وایي اوپه فرانسوي کې ورته (ronronner) وایي . دواړه لغتونه دپیشي (پیشو) دخرکې رغونه تمثیلوي خوتاسي وینئ چې دهغوپه شکل او جوړښت کې څومره توپیرسته .

سیمبولونه دشیانوخرگندوونکي دي خو پخپله شیان نه دي . د کتاب لغت پخپله کتاب نه دى بلکې دهغه خرگندوی دى.

کله چې مور د ژبې لغت پرخوله راوړو، ترزیاتي اندازې پوري مومراده دویلو ژبه (spoken language) ده . لیکلې ژبه بیا یوبل سیستم دى چې له ویناسره سیده اړیکې لري.

ارواښاد پوهاند دوکتور محمد رحیم الهام لیکي : ژبه دانساني رغونو یو رمزی سیستم دى چې دیوې ژبني ټولنی غړی یی دمفاهمې له پاره په کاروی . مور د ژبې دغه رغیزسیستم ته وینا وایو . انسانانود خپلو وینایې ژبودښتولو اوساتلوله پاره گرافیک سیستمونه اختراع کړي دي چې مور یې لیک بولو . وینا اولیک په ماهیت کې دوه بیل سیستمونه دي . دوینا اساسي جوړونکي عناصر رغونه دى اولیک اساسی جوړوونکی عناصر توري دي . رغونه داسې فزیکي پدیدې

دي چې احساس يې د غوړونوپه واسطه کيږي اوتوري بياداسي بل ډول فزيکي پديدې دي چې احساس يې دسترگوپه واسطه کيږي .... ۲)

ډاکټر عبدالرازق پالوال د ژبي يو ډېرخوندورتعريف کړی دی او هغه داچې ژبه د پوهوني او پوهېدنې هغه صوتي سيمبوليک وسيله ده چې ودي او تکامل يې بشردانسانيت وتکاملي پراوته، اودليک ايجاد يې انسان د مدنيت وتکاملي پراوته رسولی دی . ۳)

(۱) ځيني پوهان دمرغانو رېز ، دانسانانوله خواد هُو پرخای سرشورول ، يادبې علاقه گۍ ښوولو پر ځای داوړوپورته کول هم په ژبه کي راوړي خوپه دې شرط چې دغه حرکات اونخښي تل همدايوه معنا ورکړي .

(وگ: الستریتید ورلد انسایکلوپیدیا — ۳۰۳۲ مخ — نیویارک)

۲(دخان شهیدياد — دمقالومجموعه — ۷۳ مخ — دسرحدونوچارووزارت — کابل — ۱۳۷۰ ش

۳(پالوال ، ډاکټر عبدالرازق — معياري پښتو — دپشتۍ لومړی مخ — ۱۳۸۴ ش

مفاهمه

انسانان ٽولنيز ٽوندگوي . دهغوي په سلوك كې يوله بل سره متقابل عملونه اودغه رازله چاپيريال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي . دغه متقابل عملونه اوفعاليټونه دمفاهمې له لاري ، يوبل ته د پيغامو اواطلاعاتودرسولوله لاري سرته رسېږي . دغه رازمنظم اوپر يوه ټاكلي سيستم باندي ولاړمتقابل عملونه يوازي دانسانانوځانگړتياده . نور حيوانان (ژوي)هم دټاكلورغونواوحرکتونوپه واسطه يوبل ته پيغامو نه رسوي ، خودهغوي مفاهمه دانسانانودمنظم ژبني سيستم په توگه نه وي .ژوي يوازي دږغونو جوړولوغريزوي وړتيا لري خوانسانان دخپلي ٽولنيزي ډلي دژبي دزده كولواونوروته دورلېږدولوتوان هم لري . دپوهني دلېږدونې همداتوان دبشري مدنيت دمنځ ته راتگ تاداوگڼل كېدلای سي . كه دژبي تعريف په پام كې ونيول سي نوانسانانوهروخت د خبروكولوتوان درلود، خوددې معنادانه ده چي ژبه دي نودكلمې په واقعي معنادانسان د پيداينست همزولې وي .

په مفاهمه كې درې ډوله سيستمونه شامل دي چي يويې ږغونه دي ، بل يې دبدن حرکتونه دي اودريم يې ، چي ترنورودوودولونوډېرزيات بنسټيزاهميت لري ، ژبه ده . په ژبه كې بېلابېل ږغونه تريوه ځانگړي انتظام لاندي اوډل سوي وي .

ټولوانسانانو دځان له پاره دويلويوه ژبه جوړه كړې ده اوهرچيري چي بيا مدنيتونه منځ ته راغلي دي ، هورې بيا ورسره سم ليكلې ژبه ايجادسوي ده . له لرغونوژبوڅخه بېلابېلي نوري ژبي رازېږېدلي دي اواوس په نړۍ كې تريوزرياتي ژبي سته چي ځيني يې په ميليونونو ويونكي لري اوځيني يې بيايوازي په يوه محدوده قبيله كې ديو لږ شمېرويونكوله خواويل كېږي . ژبه دانسانانواوانساني مدنيت يوه ډېره ستره بريالاس ته راوړنه) ده .

د ژبي مبداء

د بشریت په تاریخ کې د داسې یوه وخت اټکل کېدلای شي چې دننیوانسانانونیکه گانودي دمفاهمې له پاره د ژبي په نامه یوه منظمه وسیله نه درلوده . تاریخي څېړني دنړۍ د موجودو ژبونپته فقط یوڅو زره کاله وړاندي بیولای شي . د داسې یوې ژبي یا ژبو په باب زموږ سره معلومات نسته، چې مورېې دانسانانولومړنۍ (primitive) ژبه ویولو . دومره قدرپوهېږوچې په انساني تاریخ کې نه بې ژبو انسانانو وجود درلوداونه بل حیوان دخبروکولواستعدادلري . دانسانانود فوسیلونو څېړنه (۱) مورته دیوملیون کالویاترهغه وړاندي زمانه کې د ژبي دسته والي څرک راکوي .

(۱) فوسیل fossil دلرغونوژوندیوموجوداتو(حیواني یانباتي) آثارویابقایاووته ویل کیږي لکه هډوکي اوغابونه چې دمخکې په طبقاتوکې پاته سوي وي.

د ژبوتاریخي څېړنه

ننني حالت ته د ژبود تکاملي سیرڅېړنه ځکه سخته ده ، چې په دې برخه کې زیات مواد اوارقام (data) نسته . خوله نېکه مرغه ننۍ ژبي سره پرتله کېدلای شي اوکه دهغو ترمنځ منظم ورته والی وموندل شي ، ددغه ورته والي له مخي څوک کولای شي دنوموړو ژبو یوه مخکېنۍ او زړه مرحله پیدا کاندې . هغه پوهنه چې دغه راز مسایل څېړي ، د تاریخي ژبپوهني (historical linguistics) په نامه یادېږي او مقایسوي ژبپوهنه (comparative linguistics) د همدې علم یوه څانگه ده .

ژبي د ژوندیوموجوداتود نورو فعالیتوپه شان د چاپیریال له بدلونو څخه اغېزمنې کیږي . دوگړو د کلتوري سیستمونوپه هره برخه کې چې کوم بدلون راسي ، اړونده ژبه یې هم تریوې اندازې پوري هرومرو بدلېږي . له دې سره سم د ژبي زاړه لغتونه اواصطلاحات له استعماله لوېږي یا بې معناوي بدلون مومي ، نوي لغاتونه منځ ته راځي . سربېره پردې د ژبي ویونکي هم تل تغیر مومي . لویبېري ، زړبېري ، مري اونوي ویونکي منځ ته راځي . دیوې ژبي هرویونکی فرد هم دخپل عمر په اوږدوکې د ژبي د ویلو ځیني لاري چاري بدلوي . له دغه فرد سره ښايي نور هم دده دلاري تقلیدوکړي . په دې ډول دوخت په تېریدوسره په ژبه کې ډېر بدلون راځي . دابېرور ورو پرمخ ځي . که څوک دیوې ژبي د ډېروسپین ږیر واولم یووینکو ویناوي واوري ، په هغوکې به د یادوني وړتویرو ویني . دلغتونود استعمال په برخه کې هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي . که چیري دیوې ژبي لیکلي ثبتونه موجود وي ، نوڅېړونکي په اسانۍ سره کولای شي چې دغه راز بدلونونه پیدا کړي .

په لغتونوکې بدلونونه په څوډوله منځ ته راځي:

— معناوي يې بدلون ومومي (۱) .

— يولغت له استعماله لوپري .

— نوي لغتونه اواصطلاحات جوړپري .

— له نوروژبوڅخه لغتونه اخيستل کېږي .

(۱) دمثال په توگه په انگرېزي کي د (deer) لغت چي نن دهوسۍ په معنارواج لري ، په زړه انگليسي کي په عمومي توگه د(حيوان) په معناکارېدئ . په پښتوکي دسيال کلمه دپښتانه له پاره يوه درنه اودويار وړ کلمه وه، نن يې دمعيارکاروباريان ددښمن له پاره کاروي.

دخيل لغتونه

له نوروژبوڅخه دلغتونواخيستلوبهېرته (لغت پورول) وايي اوکوم لغتونه چي په دې ډول ژبي ته ننوزي د(دخيلولغتونو) په نامه يادېږي . هره ژبه خوراډېر دخيل لغتونه لري اومجرده ژبه په نړۍ کي اصلاً وجودنه لري . ارواښادعلامه رشاد(رح) وايي : په دنياکي مجرده ژبه نه سته اومجرده قوم هم نه سته . تاسي وگورئ عربي داسي يوه ژبه ده چي قرآن پکښې نازل سوی دی اودعربوقدامت هم واضح دی . مگرپه قرآن کي اتلس توري غيرعربي راغلي دي . هغه دعربونه دي اودعربي دخيلولغاتوله پاره خفاجي يولوی کتاب ليکلی ، شفاءالعليل ياځيني کسان يې شفاءالغليل لاويي ... سيدسليمان ندوی دلغات جديده په نامه باندي يوبل کتاب ليکلی ، چي په هغه کي يې په عربي کي نوي ور داخل سوي لغات څېړلي دي ... (۱)

انگرېزي ژبي ته تر ۱۰۶۶م کال وروسته خوراډېر فرانسوي لغتونه ننوتل (۲) . دمثال په توگه د (chair) لغت په همدې وخت کي انگرېزي ته ننوتئ چي نن ورځ څوک ددخيل لغت خيال لانه ورباندي کوي . په زړه انگرېزي کي پخوا دهمدې لغت پرځای (stol) يا (stool) رواج درلود.

ددخيلولغتونوله مخي ديوې ژبي دويونکواريکي له بلي ژبي اوبل قوم سره څرگندېدلای سي . کله چي يوې ژبي ته کوم لغت له بلي ژبي څخه ورننوت اوهورې يې په ژبه کي واخېل سو، نورې نودژبي ويونکی خپل لغت اودژبي خپل مال بولي .

لکه وړاندي چي مووويل ،ژبي تل دپېړيوپه اوږدوکي بدلون مومي .

که دانسانانو دوه داسي گروپونه په پام کي ونيسو،چي په پيل کي يې يوه ژبه ويله خود ځينو عواملوله امله يوله بله سره بېل ژوندکولوته اړسول ، څوسوه کاله وروسته به يې ژبي يوله بله سره ډېرتوپيږولري اوکه دا حالت همداسي روان

وي نوخوزه کاله وروسته به يې ژبي دومره سره ليري سوي وي ، چي يوازي به دژبي ماهران په پوهېږي چي ددې دووژبومورگنۍ يوه وه .

دهرقوم ژبه دهغه قوم له ټولنيز، اقتصادي اوکلتوري حالت سره تړلې ده . که يې قوم دسيالانوسيال و، ژبه يې هم ترسيالانونه پاتېږي . پښتو دپښتانه ژبه ده . دپښتوتاريخ دپښتنوله تاريخ سره تړلی دی . ترقي اوپرمختگ يې هم دپښتنوله ترقي اوپرمختگ سره سيده اړيکي لري . پښتانه چي دخپل ټولنيزانکشاف په داسي پراوکي وي ، چي په بېسوادۍ کي پاچهۍ کولای سي،خانی کولای سي، سوداگرۍ کولای سي، پيرۍ اومريدۍ کولای سي، نوژبه به يې څرنگه اوولي پرمختللي وي ؟

هره ژبه که دهغې له ويونکوڅخه مجرد وڅېړل سي ، گويانه ده څېړل سوې . ژبه پرويونکواغېزه کوي اوويونکي بياژبه سره سمبالوي او سموي يې .

(۱) گوربت مجله – لومړی کال ، شپږمه گڼه – ۲۳مخ

(۲) په دغه کال انگلستان دNormans له خواتح سو . دنورمن نوم پخواپه عمومي توگه دسکاندنيويائي خلکوله پاره کارېدئ خووروسته يوازي دناروې خلک په دغه وبلل سول .

ژبه اود ملتو په جوړښت کي دهغې رول

ديوه ملت دجوړېدواساسي عناصرگډه جغرافيايي سيمه ، گډ تاريخ اوگډکلتور(دين ، ژبه ، ....) دي خوددې عناصروداغېزې درجې يورازنه دي . زياتره پوهان په دې عقیده دي چي ژبه ديوه ملت د جوړېدوډېرمهم عنصردي . دمانچسټرپه پوهنتون کي دانگرېزۍ ژبي استاد ټوني کراولي Tony Crowley (۱) دژبي دهغي اغېزې په باب چي په نونسمه پېړۍ کي يې په اروپاکي دنوو منځ ته راغلو ملتوپه ژوندکي درلوده ، داسي ليکي :

په ۱۹ پېړۍ کي په اروپاکي يوشمېرمهمي سياسي پرمختياوي منځ ته راغلې اودهغوپه ترڅ کي ځيني نوي ملتونه راڅرگندسول چي خپل ځانونه يې دلومړي وارله پاره وپېژندل اوله نوروڅخه يې هم دپېژندنې غوښتنه وکړه . په دغه کلتوري اوسياسي بدلون کي ژبي مهم رول ولوباوه . ځکه لکه څرنگه چي ژبه په يوه ملت کي دشاملېدلو اوله هغه څخه دوتلوله پاره يوه په زړه پوري اساسي وسيله وه ، دغه رازديوه ملت د منځ ته راتگ لومړنۍ وسيله هم وه .

Pedersen څرگنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کي داروپاد ملي وينتيا او دژبپوهني پيلتيا له يوه لاسه بل لاس ته کېدله اود زياترو نوو را پيدا سووملتوله پاره دگرامرکتاب ليکنه ياديوې ډيکشنري ترتيبول د سياسي ارمان اعلاميې اوڅرگندوني وې .

لکه میولر Muller چي ويلي دي ژبه دبشريت دټول تاريخ يوژوندی او گویا شاهد دی . دی زیاتوي چي په دې ډول به ژبه دبشريت دیوه یو موتي اوډله ییز گروپ یاپه بل عبارت یوه ملت ژوندی اوگویا شاهد هم وي . کله چي میولر وایي، په معاصروخت کي دځینو ډېرو سرسامونکو

ټولنیزو او سیاسي لانجودحل له پاره ژبپوهني ته مراجعه سوې ده ، په حقیقت کي یې د ژبي دمطالعې پر سیاسي رول باندي تبصره کړې ده . دغه رول دواکمنوکورنیو اودهغوی دتړونونوپه گټه لوبېدلی نه دی بلکي دهغوی پرضد یې دملتونواوژبپوه گټه عمل کړی دی . دنونسمي پېړۍ په دغه عصرکي دغي مفکورې ډېره وده وکړه چي ژبه ملي هویت اوتشخص منعکسوي . دمثال په توگه G.F.Graham د ژبي د رول او اهمیت په باب داسي څرگندوني لري :

ژبه دیوه ملت دتمایلاتواو عادتونو څرگنده څېره ده اوددوی دپوهي اواحاساساتو ډېر غوره محک دی . که داتشریح ومنله سي نوطبيعي نتیجه یې داراوازي چي داولسواودهغودژبي ترمنځ اړیکي دومره سره نژدې دی چي یو یې باید دبل له مخي وپېژندل سي . ژبه داولس دخوی او خصلت وروستی یادگار دی . دی ور پسي زیاتوي چي ژبه دیوه ملت له یووالي سره په غوڅه توگه تړلې ده .

G.P.Marsh لیکلي دي: څرگنده ده چي دیوه اولس دیووالي له پاره د ژبي یووالي اساسي توکی دی . دملت په جوړښت کي د ژبي اشتراک د دین او حکومت تر اشتراک زیات غښتلی عنصر دی . دیوې ژبي همزمانه ملتونه که هرڅو دعقایدواو سیاسي تشکیلاتو دتوپیرونوله امله دشکل له مخي سره بېل سوي وي ، خو په اصل کي یوکلتر، یو ارمان اودحوادثوپه مقابل کي یو راز عکس العمل لري .

(۱) ټوني کراولي په لیورپول کي زېږېدلی اولوی سوی دی . دا کسفورډ، سوت ټامپټن ، رتجرز، بارسیلونا او سانډیاگوپه پوهنتونوکي درس لوستی دی . اوس (۲۰۰۵م کال) دمانچسټر پوهنتون د انگلیسي ژبي پروفیسر دی . دده په لیکلواثاروکي (Proper English?) ، Language in History and The Politics of Language in Northern Ireland ، او (Standard English and The Politics of Language) د یادوني وړ دي .

دهمدې عنوان مطالب دټوني کراولي د Standard English & the Politics of Language د کتاب له دوهم چاپ ۵۶د — ۵۷ مخونوڅخه اخیستل سوي دي .

لهجه dialect څه ته وایي؟

لهجه دخبرواتر وطرز یادخبروددافادې یوډول دی . لهجه ته په انگرېزي کي dialect وایي چي دیوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده اوډیالکتوس دخبرو کولو طریقي ته ویل کیږي . لهجه دیوې ژبي محلي نوعه هم

بللای سو. لهجې ته فرېزیو لوجي phraseology هم ویله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې د څرگندولو لاري ته ويل کېږي.

لهجې پر جغرافيايي ماحول سربېره په ټولنه کې د يوې ژبې د ويونکوله ټولنيز او اقتصادي دريځ سره هم بدلون مومي . د کليوالو لهجه ، دبزرگرو لهجه ، د مامورينو لهجه ، داشرافو لهجه ، او نوري ډېرې لهجې يې په مثالوکي راتللاي سي .

د ژبې پوهان په دې عقیده دي ، چې د ژبې لهجه هغه وخت منځ ته راځي چې ويونکي يې له خپل اصلي او طبيعي ټاټوبي څخه د بېلابېلو ټولنيزو ، اقتصادي ، سياسي او نظامي عواملوله امله نورو سيموته ولېږدېږي او هورې دنورو ژبو په گاونډکي واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تراغېزې لاندې راسي . د ځينو لهجودانکشاف لړۍ دومره پسې اوږده سي ، چې يوه بله ژبه منځ ته راوړي .

(۱) ټوني کاولي ۸۳ مخ

د ژبو کورنۍ

ژبپوهانودانسانانودبېلابېلوژبادونو، قومونواوملتونوژبې سره مقایسه کړي دي او هغه يې پر کورنيوباندي سره وپشلي دي . د ژبودې رازمقایسې ته comparative method وايي . د دې مقایسې په نتیجه کې دوی ته څرگنده سوې ده چې په ځینو ژبو کې لغتونه یوله بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسې نتیجه راباسي چې دا ژبې په یوه واحده ژبنۍ کورنۍ پوري اړه لري . دوی هڅه کوي چې د دې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پیدا کړي . دغه مبداء ژبه زیاتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې دسته والي د ثبوت له پاره پوره اندازه لیکلي مواد په لاس کې نه وي (۱).

په ژبنيو کورنيو کې یوه دهندواروپايي Indo-European ژبو کورنۍ ده . دهندواروپايي ژبومفهوم واردواره دووتنوورونو جرمن ژبپوهانو ویلیام گريم اوجیکب گريم نړۍ ته اعلان کړ . په دې ورونو کې جیکب گريم دیوقانون پرکشف باندي بریالی سو، چې وروسته دگريم دقانون په نامه مشهورسو (۲) . گريم پخپل قانون کې وښودله چې انګلیسي ، جرمني ، لاتیني اوداروپاډېرې نوري ژبې په یوه کورنۍ پوري اړه لري اودا کورنۍ وروسته دهندواروپايي کورنۍ په نامه یاده سوه . پوهانو ته لا دا خبره ښه پوره معلومه نه ده چې دهندو اروپايي ژبو مبداء چیري ده (۳) . پښتو دهمدې کورنۍ د آریانی خانګي په ختیځ ښاخ اړه لري .

(۱) الستریتید ورلډ انسایکلوپیدیا — دیارلسم ټوک — ۳۰۳۱ ، ۳۰۳۳ مخونه — نیویارک

(۲) جیکب لودویګ گريم (1785-1863) Jakob Ludwig Grimm او ویلیام کارل گريم

Wilhelm Karl Grimm (1786-1859) دوه ورونه وه چي څه د پاسه دوه سوه کاله وړاندي په جرمني کي اوسېدله . دوی پر جرمني فولکلورباندي ډېر کار وکړ او د فولکلوريکو کيسويوه مجموعه يې راغونډه کړه چي نن Grimm's Fairy Tales نومېږي . دا کيسې په ټوله نړۍ کي شهرت لري خو په وروستيو کلونو کي د کيسود کړکټرونو د خشن توب له امله ترانتقادلاندي راغلي دي . (وگ : السترټيد ورلډ انسايلکلوپيډيا — لسم ټوک — ۲۴۲۷ مخ)

(۳) هماغه اثر — ۲۷۴۶ مخ

(۴) ويکيپيډيا Wikipedia دايره المعارف — دانټرنيت په حواله

ليکدود

د ليکلو (writing) عمليه پريوه وسېله باندي د کړکټرونو (تورو) کيندل يا کينبل دي . له دې فعاليت څخه مراد دلغاتو او نوروهغو جوړ شتو سره اوډل يا ثبتول دي ، چي د يوې ژبي نمايندگي کوي . داوډلواو ثبتولوله پاره له ټايپ څخه هم کار اخيستل کېږي خود ليک دقيق ماهران ټايپ کولوته د ليکلو عمليه نه وايي . د دوی په نزد ليکل (writing) او ټايپ کول (typing) د يوې سره بېلي عمليې دي . په نړۍ کي د ليکلو اساسي سيستمونه پر څلوروبرخو وېشل سوي دي : لوگو گرافي ، سيلابي ، الفبايي اوشکلي . په دې ټولو کي يې زموږ د بحث وړ برخه الفبايي سيستم دئ . الفبي د سمبولونو يو مجموعه ده چي هر سمبول يې د ژبي د يوه فونيم (بخ) نمايندگي کوي . بشپړي الفباوي هغه الفباو ته ويل کېږي چي داروندي ژبي ټول اوازونه او حرکتونه په بشپړه توگه سره تمثيل کړلای سي . يعني که يوه ليکونکي ته د يوه لغت تلفظ ورکړه سي ، دی يې د ليکلوتر عهده ووتلای سي او که يوه لوستونکي ته يولیکل سوی لغت وړاندي سي ، دی يې د تلفظ کولو تر عهده ووتلای سي . (۱) د سمبولونو يا الفباوو په واسطه د يوې ژبي تمثيل ته د هغې ژبي ليکدود وايي . څرنگه چي د يوې ژبي اوبلي ژبي تر منځ او دغه راز په يوه ژبه کي دننه د بېلابيلو لهجوترو منځ د رڼو توپير سته ، ځکه نولیکدودونه هم توپير سره لري . هرڅومره چي د يوې مشخصي ژبي دلهجودويونکو ترمنځ راشه درشه اونور ټولنيز او کلتوري اړيکي سره نژدې کېږي ، هغومره يې دواحدي ژبي او واحد ليکدودله پاره زمينه برابرېږي .

د يوې ژبي د ليکني سيستم (ليکدود) تل دهغې ژبي دويونکو د اړتياوو پر بنسټ بدلون او انکشاف مومي . کله کله دوخت په تېرېدو سره د سمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي . له همدې امله دئ چي د يوې ليکلي نسخې د انکشاف د څېړني له لاري هم داروندو ويونکو د اړتياوو په باب معلومات ترلاسه کولای سو او هم يې دوخت په اوږدو کي د بدلونونو په څرنگوالي پوهېدلای سو . د همدې حقيقت له امله بايد د متونو په ثبت او خپرولو کي د خطاط د سليقې

يالهيجه په خاطر بدلون رانه وستل سي ځکه که دا کاروسي ، متون مسخه کېږي او د ژبي د تاريخي مطالعې په څېړنه کې څېړونکي به لاري کېږي او پر خپله څېړنه باندي غلطې نتيجې بنا کوي .

دالفې تاريخي سابقه لرغوني مصر ته رسېږي او پيل يې د ۲۷۰۰ ق م څخه رانېول کېږي . لرغونو مصريانو د هيروغليف د دوه ويشتو سمبولو په ايجاد او انکشاف سره دخپلي ژبي کانسونينونه را پېژندلي دي . د ليکدود د تاريخچې او د ليک د ډولونو څېړنه زموږ تر بحث وتلې ده .

(۱) ارواښاد پوهاند ډاکټر الهام ليکلي دي : د پښتو په اوسني ليکدودي سيستم کې د هر کانسونانتي رغيض واحد (فونيم) له پاره يو خاص ليکدودي واحد (گرافيم) شته او کومه ستونزه په کې نه احساسېږي . مگر د پښتو د رغيض سيستم جوړښت واولي رغيض واحدونه لري خود ليکدود په سيستم کې يې يوازي پنځه گرافيمونه موندلای شو . له بلې خوا پښتو څېړنې داسې رغونه هم لري چې له دوو واولونو څخه ترکيبېږي او په ليکدود کې گرافيمونه ورته نشته او د پښتو د ليکدود ستونزې له همدې کمبوټيو څخه راولاړېږي .

(وگ: دخان شهيد ياد — ۷۴ مخ)

د پښتو ليکدود پرون او نن

د پښتوالفې دمنځ ته راتگ پر خبره باندي کورني او بهرني پوهان په يوه خوله نه دي . او د دې لانجې تادا و پردغه حقيقت باندي ولاړدئ چې د ليک مرحلې ته د پښتو ژبي درسېدل د وخت په باب موږ پوره مدارک په لاس کې نه لرو . د ليکدود پر سر باندي په اوسني زمانه کې لانه توافق او يو لړ نورعيني واقعيتونه د دې خبرې ښکارندويي کوي چې پښتنو دي تر نورو گاونډيو وروسته ليک ته اړتيا موندلې وي . د دې موضوع تفصيلي څېړنه موږ له خپل هدف څخه ليري کوي . د پخوانيو روايتو او اوسنيو څېړنوله مخي د پښتو الفې ايجاد ، ياپه يوه روايت سمول د غزنوي سلطان محمود (۳۸۷ — ۴۲۱ هـ ق) زمانې ته رسېږي . داروايت د خيرال لغات د مولف قاضي خيرالله نونباري له خوا د نوموړي کتاب په

مقدمه کې (۱۹۰۳ ع چاپ) بيان سوی او وروسته عام سوی دی . قاضي خيرالله د دغه روايت نه راوي ښوولی دی او نه يې هم ماخذ ، چې څېړونکي دي دنورو څېړنوله پاره ورته مراجعه وکړي .

علامه رشاد (۱۳۰۰ — ۱۳۸۳ هـ ش) د دغو روايتو تر يادوني وروسته د پير روښان بايزيد (۹۳۱ — ۹۸۰ هـ ق) هغه ادعا رانقلوي چې وايي پر عربي تورو باندي د پښتو تورو زياتول دده (بايزيد) کارنامه ده . (۱) د پښتو تورو په جوړولو کې دروښان پير دغه ادعا دده يو پياوړي مريد او پيرو دولت لواني په دغه بيت سره تاييد کړې ده :

افغاني لفظ مشکل و، لوست کوپښ نه شه

ورته وشو، کننده دیارلس حرفونه

د پښتو داتوري دروېشان پيردلوې عقيدوي اوسياسي مخالف اخوند دروېزه ننگرھاري (۹۳۹- ۱۰۴۸ هـ ق) له خوا هم کارسوي دي اوله همدې استعمال څخه گيورگ مارگنسترني (۱۸۹۲- ۱۹۷۸ ع) داسي نتيجه اخيستې ده چي گويادروېشان پيرپورتنۍ ادعا حقيقت نه لري (۲) .

که دغزنيو سلطان محمودپه وخت کي د پښتو الفبې په باب غښتلي اسناد ترلاسه هم سي ، له دې حقيقت څخه سترگي نسي پټېدلای چي دغي الفبې دايجادله زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه بيادروېشان پيرتروخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم او پرله پسې تداوم نه دی موندلی اوکه يې موندلی هم وي ، زمورپه واک کي داسي اسناد نسته چي له هغوڅخه دي ددغه تداوم دسته والي په باب داستدلال له پاره کارواخلو. د موجودواسنادوله مخي د پښتوالفبې مستندليکلی ثبت چي وروسته يې زمورترزمانې پوري له ډېرو بڼو لرونوسره پرله پسې تداوم موندلی دی ، دخيرالبيان ليکدوددی چي زمورپه څېړنو کي ورته روښاني ليکدودويل سوئ دی . روښاني ليکدوددغه غورځنگ په نشراتواو شعري ډېوانونوکي پالل سوئ دی اوپه دغه ليکدودباندي ليکلي سوي نسخې د پښتونسخوپه زېرموکي موندل کېږي . ترروښاني ادبياتو، چي مرادمي دروښاني غورځنگ د پيروانو ډېوانونه دي ، په هاخوازمورپه لاس کي اوس داسي کومه خطي نسخه نسته چي دغه ليکدوددي يې پاللی وي .

دروېشان پيرلوی مخالف اخوند دروېزه اودهغه پيروان ځان ته خپل پښتوليکدودلري چي په خپله نوعه کي خويوجلاليکدودورته ويلای سو، مگرله روښاني ليکدودسره يې په ځينو برخوکي ورته والی ليدل کېدای سي .

تردغه ليکدودوروسته نو زمورمخي ته دخوشحال خان خټک ليکدود (ځنځيري ليکدود) راځي . داليکدوددخوشحال خان خپل ايجاددی . دده خپل آثاراودده دزامنواولمسوآثارپه دغه ليکدود ليکل سوي دي او خپرښت يې ترروښاني ليکدودڅکه زيات دی ، چي دخوشحال خاني غورځنگ ادبي ايجادات ترروښاني غورځنگ زيات اوپراخ دي . دخوشحال خاني ليکدود يوه وروستۍ بيلگه ، چي دده تر عصرډېر وروسته دده دکورنۍ ديوه پردېس غړي دوست محمدخټک په قلم را پاته ده ، دبحرالعلوم (۳) خطي نسخه (۱۲۹۰ هـ ق کال خطاطي) ده . په دې نسخه کي دوست محمدخټک خپل قبيلوي نوم (تخلص) په خوشحال خاني ليکدودليکي اودخټک کلمې د(ټ) پرځای (ط) کاري او تر لاندي (ع) ورته ږدي .

د پښتوليکدودد تاريخي سيرڅېړونکي دپتي خزاني اوددغه عصر د ليکدودپه باب هم رځپېړي . خوڅرنگه چي دپتي خزاني دغه اوسنۍ نسخه په ديارلسمه هجري پېړۍ کي خطاطي سوې ده ، ځکه نودهغې له رويه داصلي نسخې دليکدودپه باب تبصره کول ماته مشکله ښکاري . خودهغونسخوله مطالعې څخه چي دغه عصرته نژدې ياتر هغه وروسته ليکل سوي دي ، داسي ښکاري چي دخوشحال خاني ليکدودتراغېزې لاندي چي ليکلي سوي نه وي .

خودا خبره موباید په ټینگه په پام کې نیولې وي چې له خطي نسخو څخه په یوه عصري دمروج لیکدودیا پخپله د لیکوال یا شاعر لخوا کارسوی لیکدود معلومول دېره گرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخوپه کاپي کولو کې خپله ځاني سلیقه او خپله لهجه هر وروڼو داخليوي (۴).

په افغانستان کې دامیر شیرعلیخان تر زمانې پورې چې د پښتوکوم لیکدود په لړۍ کې بدلون سره رواج درلود، هغه لیکدود دې چې په مشخصه توگه له احمد شاهي عصره راهیسې په پښتولیکونو کې پالل کېدئ. دې لیکدود کومه معیاري بڼه نه درلوده او تر زیاتي اندازې پورې د هر لیکوال او شاعر په سلیقه او برداشت پورې تړلې و.

په شلمه پېړۍ کې چې افغانستان ته د تجدد او مدنیت پالنې اغېزې د امیر حبیب الله خان (سراج الملت والدین) په پاچهۍ کې د سراج الاخبار د خپرونو لارې ورسېدلې، نو پر څنگ یې د پښتون شرا توله پاره عیني زمينه برابره سوه. سراج الاخبار په لومړي سر کې په سنگي چاپ خپرېدئ او وروسته چې د عنايت مطبعه په کابل کې تاسیس سوه (۱۹۱۱ع)، سراج الاخبار هم په حروفې تورو خپل نشرات پیل کړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامين او اشعار یې هم په همدې تورو خپرول. ځکه نوموړې ددغي دورې پر پښتولیکدود باندې د سراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سوږغېدلای. مورته معلومه ده چې په سراجي عصري د حبیبیې مدرسې له پاره د پښتو درې کتابونه د مولوي صالح محمد په قلم لیکل سوي دي. دا کتابونه اوس زما سره نسته خو پخوا مي تر نظر تېر کړي وه. په هغو کې لومړی پښتو کتاب د ښاغلي عبدالکریم بریالي (د پښتولیکدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر ۱۰۵ مخ کې په لنډه توگه معرفي کړی دئ. ماته ددغه کتاب په باب د ښاغلي بریالي له بیان او خپلومشاهداتو څخه څرگنده سوه چې د کتاب لیکدود له هغه رسم الخط سره ورته دئ، چې وروسته داماني عصر په (مرکه د پښتو) کې هم منل سوی او تاسي به یې په راتلونکو کورنو کې تفصیل ولولئ.

دامیرامان الله خان په روښانه دوره کې د پښتولیکدود له پاره منظمه رسمي هڅه دهغي ټولني له خواله سره راپیل سوه، چې مرکه د پښتو نومېدله (۵).

مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش کال دمخه منځ ته راغلې وه اولومړی رئیس یې مولوي عبدالواسع خان کاکړ او تر هغه وروسته یې دوهم رئیس عبدالرحمن خان لودین و. دې مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه د تشکيلات اساسی افغانستان) کې یې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه. ددې مرکې وظایف د پښتو ژبې د قاعدو جوړول او د درسي کتابو ترجمه کول او نقلول وو (۶). د ښاغلي رفیع صاحب د څېړني له مخې، دې مرکې چې د پښتوالفې له پاره کوم لیکدود ټاکلی و، له اوسني مروج لیکدوسره یې زیات توپیر نه درلود. یوازنی توپیر یې دا و، چې د (خ) څخه له پاره یې د (ح) گرافیم ته یوټکی پرسربل په غېږ کې ورکاوه. له هغوبېلگو څخه چې ښاغلي رفیع صاحب د (یوازینی پښتو) له کتابه رااخیستي دي، ښکاري چې مرکې د کندهارۍ لهجه ځانگړتیاوي منلي وې. چې تفصیل به یې تاسي په راتلونکو پاڼو کې ولولئ.

دليکدودکوم اصول چي (مرکه دپښتو) ټاکلي وه ، په طلوع افغان اخبارکي هم په لړودپرتوپير سره تعقيبېدل . خويل چاپي دپاللو هڅه نه کوله اوتردېپري اندازې د کاغذ پرمخ پاته سوي دي). ۷)

مرکه دپښتوداماني دورې له ختمېدوسره پای ته ورسېده . کله چي په هيواد کي ترسقوي انارشۍ وروسته دولتي نظم داعليحضرت محمد نادرخان اودهغه دغښتلوورونوپه موټه ټينگ سو، ورسره سم يې په کابل کي د(انجمن ادبي) ترجوړېدو(۱۳۱۰ش)يوکال وروسته په کندهارکي د پښتوانجمن خښته کښېښووله سوه.

دپښتوادبي انجمن د۱۳۱۱ش کال دليندۍ په نهمه نېټه دکندهار ولايت په عامه سلامخانه کي دوزيرمحمدگل خان مومندپه وينا پرانيستل سو. نوموړي په خپله پرانيستونکې ويناکي دانجمن دندې داسي بيان کړې:

۱- انتشارديوه مجله علمي اوادبي اواجتماعي اوتاريخي چي د پښتانه دشانه سره ښايي اومناسب ددغه کام اوژبي يي .

۲- جمع اوتدوين دلغات متفرقه دپښتوپه هرکام اوهرکلي کي د پښتنوچي هرچيري وي اودفع اوورکول دمفهوم داخلاف دلغات چي بلانديشه دکوم مصيبت څه په ميانخ کي وي ياپيداشي .

۳- جمع کول اوتولول دادبي کتابونودپښتو،چي مطبوع ياغير مطبوع وي اوتشويق دتصنيف اوتاليف دداسي آثارادبيه.

۴- ترجمه ددرسي کتابونوچي په موجب دپروگرام رسمي دوزارت معارف دافغانستان په مدرسواومکتبوکي ويل کيږي .

۵- ترجمه اوتاليف دنورمفيدعلمي اوفني اوتاريخي اوغيره کتابونه عصري دهرې ژبي چي وي په شرط ددي چي خلاف دعقايد اسلامي دمسلمان ملت دپښتون اومخالف دسياست دحکومت مستقله دافغانستان نه وي .

۶- تاسيس ديو (ملی کتب خانه دپښتو) اوهم ضمناً دهغه کتابو نو چي دپاسني مطالبودپاره مفيدوي .

۷- په ذريعه دنشر د((مجله ادبي)) جلب توجه دتمام ملت ودی خواته اوحاصلول دنیک بينی په نسبت د((پښتو)) ۸ .

دانجمن په دندوکي دليکدودپه باب مشخصه يادونه نه ده سوې خو دانجمن له نشراتوڅخه څوک معلومولای سي چي دليکدود يوه ټاکلې لاريې تعقيبوله اوبناغلي بريالی وايي چي ... دليک په اندازکښي لړبدلون راوستلی ... ۹ . بناغلي رفيع په ژبپالنه کي دانجمن د تشکيلاتو اونشراتوپه باب ښه پوره څېړنه کړې ده خود ليکدودپه باب يې څه نه دي ويلي .

دکندهار د پښتو ادبي انجمن په ۱۳۱۶ ش کال د کابل له ادبي انجمن سره یوځای سو او د دواړو له ترکیبه څخه پښتوتولنه منځ ته راغله.

پښتوتولنه ۱۳۱۶ ش کال د ثور په لومړۍ نېټه تاسیس سوه . دې ټولني خپل کار او وظيفې تر خپلومخکنیوانجمنونو منظم او پراخ کړل او هغه په دې ډول وه:

۱- د افغانستان د تاریخ تدوین او د افغانستان په تاریخي څرنگوالي له هره پلوه پوره ، پوره رڼا چول.

۲- ژبي او ادب ته تحول او ترقی ورکول ، ملی آثار (فولکلور) د وطن له هره گوټه راټولول او نشرول.

۳- دیوې عصري او عملی ژبي په حیث د پښتو ژبی درازوندی کولو او تدوینولو کار.

۴- د کابل مجلې او کالنۍ اونورو وطنی جرائدوپه واسطه ادب او ژبی ته ترقی ورکول او جهان ته په یو ابرو مند صورت د افغانستان معرفی کول . ۱۰)

په ۱۳۳۳ ش کال د پښتوتولني په اهدافو او وظيفو کي یو ژور بدلون راغی او دنویو وظيفو په لړ کي یې د پښتو ژبي دلغاتو او قواعدو تدوین ، د ضرورت له مخي دنویو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي اولغوي څېړني او د پښتوپه لساني علومو پوری مربوط آثار لیکل او خپرول شامل سول . ۱۱)

پښتوتولنه د هماغه پیل څخه د لیکدود د یو کولو په لټه کي وه خو د دغه هدف د ترسره کېدوله پاره یې لومړنۍ منظمه هڅه تر خپل تاسیس پنځه کاله وروسته ۱۳۲۱ ش د جوزایه میاشت (۲۱ می ۱۹۴۲ع) دیوې غونډي په ترڅ کي چي دهیواد ۲۵ تنه پوهان اولیکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پریویشتواختلافي موادو باندي تریخت وروسته فیصله وکړه . تردې فیصلې شپږ کاله وروسته یې بیا ۱۳۲۷ ش کال د سنبلې په اتمه (۳۰ اگست ۱۹۴۸ع) د افغانستان اولرو پښتنو یوې ۱۹ کسيزې ډلي غونډه وکړه او په هغه کي یې پریولراختلافي موادو فیصله وکړه . دریمه فیصله ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اگست ۱۹۵۸ع) د افغانستان ، پېښور او پښتنولیکوالو او پوهانو په گډون غونډه وکړه او د لومړۍ فیصلې پرڅلور موادو یې له سره بیاغور وکړ او دنورو ۷۳ موادو پرسیر یې موافقه سره وکړه .

په دې فیصلو کي د پښتوالفبې پرسرله (ډ - ډ) پرته نور اختلاف نسته او هغه هم په ټولو فیصلو کي (ډ) ټاکل سوی دی . په لومړۍ فیصله کي په (لار - ولاړ) کي د (ولاړ) شکل فیصله سوی دی او په دوهمه کي دواړه صورتونه منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کي په (لڅ - لوڅ) کي (لڅ) فیصله سوی دی خو په دریمه فیصله کي بیرته په (لوڅ) باندي تعدیل سوی دی . په لومړۍ کي په (مونږ - مور) کي (مونږ) فیصله سوی و ، خو په دریمه کي دواړه منل سوي دي . دغه راز په ټولو فیصلو کي (ږغ - غږ) دواړه شکله منل سوي دي . په لومړۍ فیصله کي د ارواښاد الفت د کتاب په حواله د (شو ، شي ، شته ، ...) اشکال منل سوي دي خود ښاغلي بريالي د کتاب په ۱۱۲ مخ کي ورته کښل سوي دي

(دواړه صحیح دي) خوددوهمي فیصلې په برخه کې یې دغه اختلاف ته (دواړه) قیدنه دئ وراچولئ (۱۱۵مخ) .
 زمالاس اوس اصلي فیصلې ته نه رسېږي چې ددغه اختلافي روایت حقیقت ځان ته معلوم کړم .

ددې فیصلوتول اختلافي موادراوړل دلته لازم نه دي اولوستونکي یې دارواښادگل پاچالفت په (لیکوالی ،
 املاءواانشاء) نومي اثر کې او دغه راز دښاغلي عبدالکریم بریالي (دپښتولیکدود) په نامه کتاب کې لوستلای سي .
 لکه وړاندې چې مي مثالونه راوړل ، په دغودوو کتابو کې راغلي فیصلې یوله بله توپیرسره لري .

دلیکدودپه برخه کې ددې فیصلوتطبیقي اړخ په افغانستان کې تر یوې اندازې عملي سوځکه چې یورازمکزي دولتي
 ملاتړ ورسره موجودو.خوترکومه ځایه چې ماته معلومات سته په لرو پښتونکي د آزادومطبعوسته والي ددغوفیصلوپه
 تطبیق کې خنډونه اچول او عملي اړخ یې نن لاهم کمزوری ښکاره سوی دئ .

زموږمعاصرژبپوه دوکتورزیارصاحب دغوفیصلوته داهمیت په سترگه نه گوري اووایي چې پخواپه پښتوتولنه
 یاپښتومرکه کې داسې کارکېده چې لاس به پورته کېده ، که به دکندهاریانولاسونه زیات شوه دکندهاریانوپښتوبه
 شوه ، که به دننگرهاریانودازیات وو ، دهغوبه شوه . خومورداکارپرېښوده ... زموږله پښتوتولني اوبیاستر انسان
 محمدگل خان سره داتوپیروچي هغوی لومړی غوښتل چې د لاس په پورته کولو اوريفرنډم له لاري یوستنډرډ لیکنی
 فورم پیداکړي اوپه تېره بیاوزیرمحمدگل خان دخلکوپه خولوکي ژبه ورسموله ، دا امکان نه لري ... (۱۲)

په افغانستان کې دکره پښتوژبي دغورځنگ ترمنځ ته راتگ وروسته دپښتوتولني په فیصلوکي لاسونه ووهل سول اود)
 شو ، سو ، ...) فیصلې خويې دپښتوستوروله خوالاهم ماتي سوې . اوداکارددې حقیقت ښکارندويي کوي چې
 دفیصلوپروخت درایواتفاق نه و اود پوهاندزیارصاحب خبره پرځای ده.

دپښتولیکدودپه باب وروستی فیصله دباره گلۍ دسیمینارفیصله ده . داسیمینارپه ۱۹۹۲ع کال په باره گلۍ کې
 دپښتونخوا او افغانستان دمهاجرولیکوالوپه گډون جوړسو. دسیمیناردمنځ ته راتگ زمینه دهغوتولنیزو اوکلتوري
 اړیکوله امله برابره سوه چې په افغانستان کې دثوردبخولي(فاجعې) له خاطره پاکستان ته دافغانانو دډله ییزمهاجرت
 وروسته دلرواوبروپښتوترمنځ ټینگی سوي وې . په دې سیمینارکې دتېروفیصلوځیني موادتعديل سول اودښاغلي
 رفیع صاحب دخولې خبره ده چې په مجموع کې هغه لیکدودترډېري اندازې ومنل سوچي په افغانستان کې پالل
 کېدئ . داسې ښکاري چې د سیمینارله نتایجوسره ځینوپوهانو،چې په سیمینارکې یې برخه نه وه اخیستې، په
 ځینوبرخوکي موافقه نه درلوده . د پېښورنامتو لیکوال ارواښادقلندر مومندخوله لومړي سره دسیمینار پرضدو. ځکه
 ده خپل ځان ته نوی لیکدودرايستلی و اوکتابونه یې (پته خزانه فی المیزان او خیرالبیان اونور) هم په خپاره کړي
 وه . پوهاند دوکتور زیار صاحب دباره گلۍ فیصلوته انتقادي نظرلري اولیکي چې په دې سیمینارکې ځیني منلي
 اوعامي سوي سموني بیرته باطلي سوي دي . لکه عربی ټول پورویونه په اړه بڼه لیکل لکه قمیص، طمع، شمط .. نیم
 کانسونینتي (معدوله) واونه لیکل لکه په خله(خوله) ، گت (گوت) ... کې ، همدارنگه دپښتواوږده یامجهول (و)

پرځای له پېښ (ضمې) او اوږدې يامجهولې (ې) پرځای له زېر(کسرې) کار اخيستل لکه په گمان (گومان)، رمان(رومان) او گله(گېله يا گيله)، ډموکراسي (ډېموکراسي) اوله دې ټولوسره تر (ک) ، (گ) غوره گڼل چې يوې سر و بوله کار دی ، ځکه داڅوکوم غبرگژبیزسېمبول نه دی چې کړی ور واچول شي او خوشې يوتوری پرېښتو اېڅې(الفباء) ورسرباری شي چې هم تخنیکي ستونزه(ټايپ، کمپوزاوپرینټ په اړه) رامنځته کوي اوهم اقتصادي اومهالي هغه . (١٣)

دې سيمينارته دزيارصاحب ١٢٦ معياري آرونه وړاندي سوي وه خوونه منل سول چې دوکتورزيارله دې بابته خپل ناراضيتوب ښوولی دی . (١٤)

ډاکټر پالوال دباره گلی له دې فيصلې سره موافقه نه لري چې وايي په پښتو کي (مد) نسته . دپالوال صاحب په عقیده پښتومدلري اوده دهمدې موضوع اويولرڼوروخبروپه باب خپل دلايل په تفصيل سره پخپل نوي کتاب (معياري پښتو - ٩٧ مخ) کي راوړي دي .

ښاغلی سرمحقق زلمی هیوادمل په دې برخه کي مصلحت آمېزه نظر ورکوي اوليکي : ... کومې فيصلې چې ددې سيمينارپه نتايجومرتبي شوې دتطبيق ساحه يې دپخوانيو فيصلوپه پرتله ژوره او پراخه وه ، خو زه ورسره داخبره زياتول غواړم، چې دافصيلې ځينې تخنیکي مشکلات لري ، ددې لپاره چې دتطبيق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان، پښتونخوا(سرحد) او جنوبي پښتونخوا(بلوچستان) د متخصصو ژبپوهانو يوه ډله بيا پرې غوروکړي ، هغه مشکلات او تخنیکي گرانۍ چې پکې شته ، هغه پکې رفع کړي اوبيا يې دتطبيق ساحې ته وړاندي کړي وروسته تردې بايد دپښتنود بېلو بېلو سيمو او ثقافتي حوزورسم الخطونه سره يووي . (١٥)

ښاغلي هیوادمل داتخنيکي گرانۍ ښوولي نه دي چې کومي دي خود بيان له سياقه يې ښکاري چې له فيصلوسره يې بشپړتوافق نسته .

دپښتولیکدودپه باب ځيني شخصي اوانفرادي هڅي هم سوي دي لکه دشهيدخان عبدالصمدخان ليکدو، دوزيرمحمدگل خان ليکدود ، دقلندر مومندليکدود اونور . خوددې ټولولیکدودوزني دهغوی د مخترعینوتروفات وروسته ورټرلي سوي دي .

دليکدودپه ټاکلوکي زه داسي نظر لرم چې مور بايد دپښتو رڼونو (فونيمونو) له پاره دسيمبولونوپر ټاکلو فيصلې وکړو، نه دتلفظونوپه باب . دمثال په توگه پردې خبره بايدتوافق وسي چې اوږده يامجهوله (ې) څه رازولیکل سي . په دې برخه فيصله سوې ده چې دوه ټکي دي سرپر سرورکړه سي . بس همدافصله ده . اوس که دژبي ويونکي په هرلغت کي داوږدې (ې) اړتيا احساس کړي ، همدغه شکل به ورته راوړي . مورکه په ليکدوکي داخبره فيصله کووچي اوږده(ې) دي په پلانی کلمه کي استعمال سي ، دادليکدودسمونه نه ده ، بلکي دتلفظ اصلاح کول دي . دتلفظ اصلاح کول په فيصله نسي ترسره کېدلای بلکي دهغه له پاره يواوږدندريجي بهېر اومشخص ژبني او تاريخي شرايط

برابر بدل لازم دئ . دليکود د پسر دا اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده اوزمورد ژبې متخصصين ورته ډېره پاملرنه نه کوي . د پښتوتولني په فيصله کي ويل سوي وه چي شو، شم ، شي به ليکو – بخښل ، کښښستل به ليکو – چې ، کې ، مې به ليکو – رغ ، غږ به ليکو، نورنود هر چا خوښه چي هر رازيې تلفظ کوي . سو، سم ، سي يې تلفظ کوي اوکه بخل او کښښستل اوکه چي ، کي ، مي . ددې عجيبې فيصلې له مخي نوگوياد (ش) گرافيم د (س) اواز هم ورکولای سي، (ښ) چي په کومو تورو کي راغلی دئ ، دانگرېزي په شان گونگ (silent) کېدلای هم سي اومجهوله (ې) دمعروفې (ي) کار هم ورکولای سي . د (ښ) او (ږ) په برخه کي دا خبره پرځای ده چي ليکلی گرافيم بايد په همدې شکل وي خو په وينگ کي دي هره لهجه خپل داپه پام ونيسي ، ځکه دا دعین گرافيم اوفونيم بېلابېل تلفظونه دي . مگر د (سو) او (شو) په باب دا حکم چي (شو) به يې ليکو، نوردهر چا خوښه چي څه رازيې تلفظ کوي ، يوه بې بنياده خبره ده . ځکه (س) او (ش) دوه جلاږغونه اودوه سره بېل گرافيمونه دي اوپښتانه ددواړوپه ليکنه اولوستنه کي هيڅ رازمشکل نه لري . دابه يوه ژبنی مضحکه وي چي (ش) به ليکو، که يې څوک (س) تلفظ کوي ، پروانه لري . که داديوې قاعدې په توگه ومنل سي نوآيا په نورو شين لرونکو لغاتو کي به هم دا اجرا وروي که يا؟ له بلي خوا چي لهجوته دتلفظ حق ورکول کېږي اود (س) او (ش) په تلفظ کي دوی خپل اختيار لري ، نو په ليکلو کي ولي دا حق نه ورکول کېږي . که دتلفظ له پاره ددغه شان حکم په برخه کي ژبنی جواز موجود وي ، نوولي يې په ليکلو کي دغه راز جواز نسته . دا کار که څوک دنه پوهېدني له مخي کوي يايې يودبل له مراعته کوي ، په دواړو صورتو کي زما په نظر د ژبپوهني په اصولو کي يوناوړه بدعت دئ . ددې پرځای يې معقوله فيصله داده چي دکښښستل او کښښناستل دواړه شکله دي ومنل سي ، چې – مې – کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول ، همداسي دي وليکل سي اوکه يې په معروفه تلفظ کاوه د(چي ، مي ، کي) په شکل دي وليکل سي . په دې صورت کي به نودالفې يوه گرافيم ته دتلفظ دوه بارونه ورپه شاسوي نه وي . په انگرېزي ژبه کي د همدې ضرورت له خاطر دئ چي colour او labour – color او labor دواړه شکلونه هم په ورځنيو ليکنو کي کارېږي اوهم يې په ډيکشنريو کي ثبت کړي دي . ما له همدې اسيتته دانگرېزي ژبي دا کسفورډ کوچنی ډيکشنري (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي څلور رديفونه سرسري وکتل او يوزيات شمېر توپيري ثبتونه مي پکښې وموندل . که مي ټول رديفونه کتلي وای ، دتوپيري لغاتو شمېر تر سوو هرومرو اوښتی . داتوپيري لغتونه مي داسي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چي بریتانوی او امریکایي ليکنه يې توپير سره لري:

Arbour	Arbor (US)
Ardour	Ardor (US)
Armour	Armor (US)
Axe	Ax (US)

Behaviour	Behavior (US)
Cesarean	Caesarean(US)
Caesium	Cesium (US)
Calk	Caulk (US)
Cancel	Cancel (US)
Catalogue	Catalog (US)
Caecum	Cecum (US)
Coenobite	Cenobite (US)
Centre	Center (US)
Centreboard	Centerboard (US)
Centrefold	Centerfold (US)
Clamour	Clamor (US)
Colour	Color (US)
Coulter	Colter (US)
Cosy	Cozy (US)
Defence	Defense (US)
Disfavour	Disfavor (US)
Dishonour	Dishonor (US)
Distil	Distill (US)
Dolour	Dolor (US)
Draughty	Drafty (US)

هغه لغاتونه چي (Z) يې په (S) باندي اوبنتی وي.

Apologize Apologise

Atomize Atomise

Authorize Authorise

Baptize Baptise

Bastradize Bastradise

Canalize Canalise

Capsulize Capsulise

Centralize Centralise

Characterize Characterise

Civilize Civilise

Collectivize Collectivise

Commercialize Commercialise

Computerize Computerise

Criticize Criticise

Customize Customise

دهمدي څلورورديفونوربېلابېل توپيري لغاتونه

Artifact Artefact

Bail Bale

Barracouta   Barracuda

Blether   Blather

Bogeyman   Bogyman

Bogey   Bogy

Bond   Band

Botch   Bodge

Boult   Bolt

Brag   Bragg

Burk   Berk

Caddy   Caddie

Calix   Calyk

Carvel   Caravel

Castor   Caster

Combe   Comb

Coney   Cony

Dean   Dene

Dike   Dyke

Dispatch   Despatch

Doyley   Doily

Dryer   Drier

Dryly   Drily

هيڅ انگرېزي ژبې له دې توپيري لغاتوڅخه هيڅ يوه ته غلط يامعيارې نه وايي . ددواړوډولونو ثبت اوکارول يې په ټوله معناختياري دي .

مورکه ددوکتورزيارصاحب خبره ژبه دخلکوپه خولوکي وراصلاح کوو، نوپه دې هم بايدسرخلاص کړو، چي دابارمزله ته نه رسېږي . عملي اومعقول حل يې هغسي دي ، لکه ماچي بيان کړ . په دې صورت کي به له لهجوي اصطکاکونوڅخه هم خلاص سوي يواوپه بېځايه ناندروبه مووخت هم نه وي ضايع سوي .

لهجوي تلفظونه دهغوخپلويونکوته پرېږدي . که يې دتغير اړتيا او شرايط برابر سول ، هر و موبدلون پکښې راځي . زما د خپلي مشاهدې له مخي دېرش کاله وړاندي ماله خپلوپکتياوالو ټولگيوالو څخه د پوهنتون په ليليه کي دخور ، مور کلمات دخبر ، مېر په شکل اورېدل . اوس يې هغوی پخپلومنځو کي لاهم نه سره وايي . د تلفظ دا سمېده د پښتوټولني د فيصلومعجزه نه ده بلکي دهغو اجتماعي اغېزو نتيجه ده چي زما پر دغو ټولگيوالو باندي د نورو لهجو له پښتنوسره د گډ ژوندله لاري پرېوتلي وې .

دکندهار په پارسيبانانو کي زما دورکتوب پروخت په (غ) باندي د(ق) بدلېدل په ټوله معنا عامه خبره وه . خواوس دا تلفظ ترزياتي اندازې پوري په تېره بيا په نوي تعليم يافته نسل کي له منځه تللي دي . نه کومه فيصله ترمنځ سوې ده اونه تلفظ په فيصلو باندي بدلون مومي .

(۱) خيرالبيان د کابل چاپ — سريزه — ۶۲ مخ

(۲) هماغه اثر ، هماغه مخ

۳(بحرالعلوم دديني عقايدو، فرايضو، نصيحتونو، حکمتونواو اخلاقي ، تاريخي اوعرفاني کيسو يوه منظومه مجموعه ده چي زيات وکم شل زره بيته کېږي . ددې کتاب يوازي نسخه دمولف پخپل ليک دکابل په ملي آرشييف کي خوندي ده . لومړۍ برخه ، لس زره بيته يې ددې قلم چلوونکي له سريزي او حاشيوسره په ۱۳۷۳ هـ ش کي برابره کړې او په ۱۳۸۳ هـ ش (۲۰۰۴ع) کي چاپ سوې ده . په دغه کتاب کي دوست محمد خټک دځان دپېژندلوپه باب وايي چي دمحمداکرم زوی ، دکرم خان لمسی اودزمان خان کړوسی دي . په پښتانه شعراء دوهم ټوک کي يې زمان خان دزرنام خان زوی دپاينده محمدخان لمسی دعبداقادرخان خټک کړوسی اودخوشحال خان کوسی بللی دي . دوکتورعارف عثمانوف په خپل کتاب خوشحال خان خټک اودده ادبي مکتب — ۱۸۱مخ ۰ کي دمرحوم بينواد پښتونستان نومي کتاب ۴۱۵د مخ په حواله ، زرنام خان دعبداقادرخان زوی بللی دي .

۴(ددې کارمثالونه دان دپاسه دي اوحی نن ورځ چي دمتن برابرولواصول ټاکل سوي اوپه ټولوژبوکي خپاره سوي هم دي ، د متونوبرابرونکي دشاعري په لهجه کي لاس وهي اوپه اصطلاح معياري کوي يې . د(په) پرځای (پر) په

نښاسي او برعکس يې لاهم . د عبدالقادر خان خټک دېوان په کندهاري لهجه اود احمد شاه بابا ، ميرزا احسان بارکزي ، شمس الدين کاکړ او... دېوانونه په يوسفزي لهجه خپروي .

۵(زمورليکوال دانوم د پښتومرکه کاري چي سمه بڼه يې هم داده . خومورته په کارده چي دځايو، ټولنو او مرکزوپه نومو کي لاس ونه وهواود چا خبره معياري يې نه کړو. دا کارموبيا بل وخت دنوموړي عصر د پښتو ژبي په گرامري څېړنه کي خطاباسي . ډاکټر پالوال په (خوشال خان) باندي دخوشحال خان خټک دنامه بدلول هم دشاعر په نامه کي لاسوهنه بولي او کړي يې . (وگ : معياري پښتو — ۴۳۶مخ)

۶(رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه — ۸۴ مخ ، ۱۳۶۱ش ، کابل

۷(په رويدا دلويه جرگه دارالسلطنه کابل ۱۳۰۳^۱ چي د پښتو ويناوو کومه برخه خپره سوې ده ، په هغې کي دمرکې ليکدود کورټ په پام کي نه دي نيول سوي .

۸(ژبپالنه — ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال ۱۸د ، ۱۹ مخونوپه حواله

۹(د پښتو ليکدود ۱۰۴مخ

۱۰(وينس — راز محمد — پښتو کتابونه — ۴ مخ — پښتو ټولنه — ۱۳۳۷ ش

۱۱(پښتو کتابونه ۱۲مخ

۱۲(ښکلامجله — څلورم کال ، دريمه گڼه ، ۵۰مخ .

۱۳(د پښتو ژبي دودې اړتيا اولارې چارې — ۸۴مخ

۱۴(ده دسيمينار افغان برخه والوته په انک (طعنه) سره د (لاستوي) لقبونه ورکړي دي اوځيني نور پيښوري برخه وال يې د (شيخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وگ: پښتو — پښتانه .... ، ۳۱۰ — ۳۱۱مخونه)

۱۵(تېرماخذ ۶۴مخ.

معیار — د ژبي د معیاري کولو اړتیا او اړتیا

څرنگه چي مورپخپله ژبه کي د معيار ټاکلوله پاره په ليري زمانو کي کومه تاريخي اومسلسله عنعنه نه لرونومجبوريوچي دنوروزبود معيار ټاکلو جريان دخپلي ژبي د معياري کولوله پاره دلارښودپه توگه لومړی زده کړو اوبيايې کوزده کړو .

ماته اوس سمدلاسه ددې امکانات سته چي دانگرېزي ژبي د معياريت پرهڅوباندي څېړنه وکړم او بيا ددغو هڅو په روڼاکي د پښتو ژبي د معياري کولو پر مسئله باندي وړغېرم . ددې څېړني په ترڅ کي به پخپله د معيار (Standard) مقوله هم لږ وږ تشریح سي.

په اروپايي ژبو کي د معيار (standard) مفهوم په بېلابېلو معناوو سره ثبت سوئ دئ چي په هغوکي يې لږ تر لږه دوې اساسي معناوي تر نورو ډېري څرگندي دي . لومړۍ يې دنظامي سمبول مفهوم دئ چي په هغه کي بيرغ، مجسمه ډوله تصويرونه اونور راتلاي سي . دغه سمبولونه د جگولکرو پر سر دودانيو يانور وځايو پر سر څوړندوي اوديوه معتبر مرکزي ځای دښوولو وظيفه سرته رسوي . دغه ځايونه دفوجيانود غونډېدومرکزونه څرگندوي . لکه دپاچا دودانۍ، دغټواشرافويا آمرينو د ودانۍ نښانونه . د معيار يا ستندېرډ په دغه راز استعمال کي د عموميت، يووالي اولږ تر لږه ديوراز متحدالشکل والي ژور مفهوم نغښتي دئ.

د معيار دوهمه معناله لومړۍ څخه بېله ده . په دې معنا کي معيار د يوې اندازې يا وزن يوه نمونه رانښيي . د مثال په توگه داوږدوالي داندازه کولوفلزي ميله (نيم گزي)، د ظرفيت د معلومولو لوبښۍ، د وزن دښوولو اوسپنيزه کتله (کانۍ) اونور .

يو بل معيار هم سته چي د اصل (original) په معنادنقل (copy) په مقابل کي کارېږي . کاپي په ورځنيو چارو کي ديوه واحد قانوني څرگندوني په توگه کارور کولای سي خواصل ته بايد وروستۍ اونهايي مراجعه وسي . په مثال کي يې د ليک اصل، د کتاب اصل، د فرمان اصل اونور راولاړی سو .

په دې ټولو معيارو کي دا اعتبار authoritative، عموميت commonality، يووالي unity او متحدالشکل والي uniformity مهم مفاهيم په گډه پراته دي .

په راتلونکو پاڼو کي به ولولوي دغه مفاهيم څرنگه د معياري ژبي په اصطلاح کي په کاراچول سوي دي او په دې ترڅ کي به ووينوي انگرېزي ليکوالو څرنگه د معيار اصطلاح له اولسمي او اتلسمي پېړۍ څخه کارکړې ده او هم به دغه راز هغه هڅي وڅېړوي په دې اړه دنونسمي او شلمي پېړۍ په ژبنيوانکشافاتو کي سرته رسېدلي دي . خبره به واردواړه پخپله له معياري ژبي راونښلو وچي څه ته وايي ؟

معياري ژبه څه ته وايي ؟

معياري ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چي ديوه ژبني قلمرو په هره جغرافيايي سيمه کي دپوهېدلو وړوي . معياري ژبه دادبياتو او ميديا ژبه وي اودا ديوې ژبي هغه ځانگړې نوعه (variety) ده چي قانوني يا يوڅه قانوني دريځ ورکړه

سوی وی . ویل کېږي چې دادیوې ژبي صحیح ترینه لهجه (dialect) ده . معیاري ژبه زیاتره (هروخت نه) دیوه هیواددپایتخت پرژبه تکیه لري . دژبي دغه شکل په ځانگړې توگه هغوزده کوونکوته ورزده کېږي چې غواړي دغه ژبه زده کړي اود همدې ژبي ټول لیکلي متون هماغه دمعیارپه نامه منل سوې املا او گرامري نورمونه پالي .

ځیني په نړیواله سوبه منلي سوي ځانگړتیاوي چې یوه معیاري ژبه په تشخیص کېږي ، دادی:

— یومنل سوی قاموس یا قاموسونه چې ټول معیاري سوي لغاتونه اودهغواملاء پکښې درج وي ؛

— یومنل سوی گرامرچي دژبي ټول شکلونه ، قاعدې اوجوړښتونه پکښې ثبت سوي وي اوهم داخبره پکښې څرگنده سوې وي ، چې کوم شکلونه باید استعمال سي اوکوم بایدنه سي ؛

— دتلفظ یومعیاري اومنل سوی سیستم چې ویونکي ورته دیوه علمي اومناسب تلفظ په سترگه وگوري اودغه رازله سیمه ییزواغېزوڅخه پاک وي ؛

— یوه موسسه (institution) چې ددغي ژبي داستعمال چاري پرمخ بیايي اودهغې داستعمال دنورمونوپه ټاکلوکي واک (authority) ورکړه سوی وي . لکه دفرانسې اکیډیمي Academie francaise یا رویال سپښش اکیډیمي Royal Spanish Academy چې صلاحیت لرونکي موسسې دي ؛

— دیوه داسي منشوریاقانون سته والی چې دغي ژبي ته دهیوادپه قانوني سیستم کي رسمي قانوني ځای ورکړي ؛

— په عامه ژوندکي (په محاکموامقننه موسسوکي) ددغي ژبي کارول ؛

— دادبیاتویومرکزدرلودل ؛

— په همدې ژبه باندي دمهمومقدسوکتابوژباړل چې دویونکوله نظره سپېڅلي اومعتبروي ؛

— په ښوونځیوکي دژبي دمعیاري گرامراواملاء تدریسول ؛

— بهرنیوزده کوونکوته دتدریس له پاره دژبي دغه ځانگړې بڼه یالهیجه ټاکل . (۱)

دمعیاري ژبي منځ ته راتلل دېلابېلوژبنيوتجوزونودبریالیتوب نمایندگي کوي . دهغې ټاکل دامعنلري، چې دهغوسیموژبه نورله ارزښته لوېدلې یاغورځول سوې ده،چي له دغه معیارسره توپیرلري . ددې خبري بیامعناداده چې په ځینوهیوادوکي دمعیاري ژبي ټاکنه یوه ټولنیزه اوسیاسي مسئله ده .

دمثال په توگه په ناروې کي دوې موازي معیاري ژبي سته . یوه یې Bokmal نومېږي چې تریوې اندازې پوري دډنمارکی سابقې پرهغه سیمه ییز تلفظ باندي ولاړه ده چې پرناروې باندي دډنمارک دواکمنی پروخت رواج و،اوبله یې Nynrosk نومېږي چې دابیادلویډیځي ناروې دلهجوله ترکیبه جوړه سوې ده . خواپتالویان چې حتی ترنارویژبانو

زیاتي يوله بله مختلفي لهجې لري ، بياهم يوه معیاري ایتالوي لري . عجیبه لاداده چې دایتالویانومعیاري ژبه دروم پرلهجه باندي تکیه نه لري ، بلکي دفلورانس پرلهجه ولاړه ده . په اسپانیا کي هم معیاري اسپانوي دماډرید پرگرډودباندي نه، بلکي دډپرلیري شمالي ولایت Valladolid پروینا ولاړه ده. په ارجنٹاین اویوروگوای کي بیامعیاري اسپانوي ددغو هیوادود پایتختو یعنی د بونیس آیریس او مونتیویډو د لهجو پر بنسټ تدوین سوې ده.

معیاري جرمني بیادیوه ټاکلي ښاریاسیمي پر اساس منځ ته نه ده راغلې بلکي دڅوسو کلونوپه اوږدو کي یې انکشاف کړی دی . ددغو څوسو کلونوپه اوږدو کي لیکوالوهڅه کوله ، داسي رازلیکنه وکړي چې په یوه پراخه ساحه کي دپوهېدلو وړوي . د ۱۸۰۰ع کال تر شاوخوا پوري معیاري جرمني یوازي په لیک کي موجوده وه . په دغه وخت کي د شمالي جرمني اوسېدونکوته، چې د معیاري جرمني ژبي پر خلاف یې د ټیټي جرمني ژبي لهجې ویلې ، معیاري ژبه لکه یوه بهرنۍ ژبه داسي ایسېدله اودخارجي ژبي په شان یې زده کوله . وروسته شمالي تلفظ د معیار په توگه ومنل سو او په جنوب کي یې هم خپور وکینښ . ورپسې د (Hanover) ۲ په شان سیمو کي سیمه ییزه لهجه یو مخیزه مړه سوه .

په معیاري فینلینډي ژبه کي دلغاتواساسي جوړښتونه زیاتره د لویدیځي فینلینډي لهجې پر بنسټ جوړسوي دي . په یوناني ټولنه کي تراوسه لاهم دویلیویوه معیاري ژبه نه ده رامنځ ته سوې ځکه په یونان کي هره کمیونیتی خپل ځان پرنورو گاونډیو ټولنو باندي دلرغونتوب ، وقار ، ذکاوت اونورو وړتیاوو له مخي لوړه گڼي . دوی تل د قدرت ، ثروت اونفوذپرگدی یوله بله سیالی کوي اودې ته حاضر سوي نه دي چې د حکومت تر قانون په هاخوا دي د ژبي قوانین هم ولري) . ۳

په جنوبي اسیاکي دهندوستانی ژبي دوومعیاري لهجوته رسمي بڼه ورکړه سوې ده چې هغه دوې لهجې هندي ، دهندوستان رسمي ملي ژبه ، اواردو، دپاکستان رسمي ملي ژبه اودهندوستان رسمي محلي ژبه ده . په نتیجه کي له هندوستانی ژبي څخه زیاتره هندي – اردو مراد وي .

نوري معیاري ژبي ډېر پرله پېچلي اړخونه نه لري . دپاریس د فرانسوي ژبي تفوق د معاصر فرانسوي ادب تاریخ په اوږدو کي په پراخه اندازه منل سوی دی اوچاڅه پکښې ویلي نه دي .

دبریتانیا په انگرېزي کي معیاري تلفظ دلندن ښار د ممتازو طبقو پر ژبه باندي ولاړدی اودغه راز دانگلستان دښوونځیو دخصوصي بورډ پر sociolect باندي تکیه لري .

دامریکا په متحده ایالاتو کي دامریکايي انگرېزي بېلابېل ډولونه سته خو عمومي امریکايي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندي زیاتره امریکایان په روانه توگه پوهېږي . په داسي حال کي چې دامریکا د متحده ایالاتو فیډرال حکومت رسمي ژبه نه لري ، زیاترو امریکايي ایالتونوانگرېزي ژبه درسمي دولتي ژبي په توگه ټاکلې ده اوپه هغو کي لوزیانا،

نيومکسيکو، هاوايي، پيرتوريکو، گوام، او امريکايي سامووا انگرېزي او يوه بله ژبه درسمي دولتي ژبې توگه غوره کړي دي . دشمالی مایانا تاپوگان درې رسمي ژبي لري .

عربي ژبه چې د پنځه ويشتو هيوادو رسمي ژبه ده او تقريباً دوه سوه اويا ميليونه تنه ويونکي لري ، د معياري (ادبي) ژبي پرڅنگ يې خورا ډېري سيمه ييزي لهجې، چې عاميانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وايي ، هم سته . د عربو په نزادبي عربي ، معياري عربي (اللغه العربيه الفصحى) ده . له ادبي عربي څخه يې مراد د قرآن ژبه او په شمالي افريقا او منځني ختيځ کې د ډله ييزو رسنيو (ميډيا) ژبه ده . په ميډيا کې ټول ليکلي آثار، کتابونه، ورځپاڼي ، مجلې اورازازاسناد راځي . عاميانه يال لهجوي عربي له کلاسيکي عربي څخه ټولي راپيداسوي ملي اوسيمه ييزي عربي دي چې په شمالي افريقا او منځني ختيځ کې د ويلوورځني ژبي دي . په دغول لهجوي ژبو کې ښه پوره اندازه ادبي آثار، په تېره بيا ډراماتيک ادبيات او شعرونه سته. خو کلاسيکه عربي د ټولو عربي هيوادو رسمي ژبه ده او په ښوونځيو کې هم دا ژبه تدريس کېږي .

د هرهيواد تعليم يافته عرب هم خپله سيمه ييزه لهجه او هم په ښوونځيو کې زده کړې ادبي عربي لږو ډېره وايي . د عربي ژبي مصري ، مغربي ، شامي ، عراقي ، خليجي ، اندولسي ، سوداني ، حجازي ، نجدی او يمني لهجې د يادوني وړ دي .

تر دې لنډو يادونو وروسته به هغه بهرلرځه په تفصيل سره بيان کړم چې د معياري انگرېزي د منځ ته راتگ تر وخته په انگلستان کې تېر سوی دی.

په اتلسمه پېړۍ کې د معيار اصطلاح د انگلستان په هغو ساحو کې ډېره کارېدله چې د ژبي په باب څېړني او بيانونه پکښې کېدل . دې خلکو معيار ته د يوه ژبني ارزښت په توگه کتل او زيار يې ايست چې دغه ارزښت تر لاسه کړي او په ټولنيزه توگه په رسميت وپېژندل سي .

معياريته دغه وخت ترزياتې اندازې پوري د تصفيې اوسوچه توب په مفهوم پېژندل کېدئ. سويفت (Swift) ، چې داوولسمې پېړۍ د فيلسوف جان لاک John Locke نژدې معاصرو ، پخپل يوه وړانديز کې دانگرېزي ژبي د تصفيه کولو غوښتنه وکړه او څرگنده يې کړه چې دا تصفيه به همېشني وي . ده پردې خبره ټينگار کاوه چې ژبه دي تر يوه ټاکلي حالته پوري تصفيه سي او بيادي نودغه حالت پخپله د يوه اعتباري معيار په توگه ومنل سي چې دهغه له مخي د ژبي ويونکو ته لارښوونه وسي . دده دغه ټينگار د اتلسمې پېړۍ په زياتو ژبنيو نظرياتو کې يوه مسلطه موضوع سوه. د سويفت په تعقيب لارډ چسټرفيلډ Lord Chesterfield دانگرېزي ژبي د سوچه کولو او وروستي ځل سمولورغ وکړ . دغه راز يې څرگنده کړه چې ژبه بايد د يوه معيار له مخي تصفيه سي چې بيانو د يوې نمونې په توگه کارو کړي . چسټرفيلډ له دې امله ډېر خواهشيني و، چې ترهغه گړيه پوري ولي انگرېزي ژبي کومه ټاکلي معياري بڼه نه درلوده . خو په دې يې بيازېره ښه و، چې د معيار له نه سته والي سره سره په انگرېزي ژبه کې د مقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه

چي King James سر ته رسولې وه . داتلسمي پېړۍ گرامريان زياتره په دې عقیده وه، چي دانجيل همدغه ژباړه ډېره ښه معياري انگريزي ده . په دغه مقدس کتاب کي کارسوي ژبي دوه رازه اعتباردرلود، چي يويې ژبني اوبل يې ديني و. پردې نظرباندي تر نونسمي پېړۍ پوري لاتريزياتي اندازي پوري توافق موجود و .

هيجنسن Higgenson په دې باب ليکلي وه چي دانجيل انگريزي په عملي توگه زموردژبي معياردئ په هغه کي دنورو زياتوتاثيراتو تر څنگ دانگرېزي ژبي دښووني وسايل سته چي په پرتلېزه توگه يې ددوه نيموسووکالوپه اوږدوکي بدلون نه دئ موندلئ . هيڅ يوې اکاډيمۍ يا معتبري ډيکشنري ددې توان نه دئ موندلئ چي دغه راز عام سټنډرډ دي منځ ته راوړي ، يادي ملت ته دغه شان متحدالشکله لارښووني وړاندي کړي .

دهيجنسن په استدلال کي دوه ډېرمهم ټکي دادي چي دمعياردواړي معناوي پکښې په پام کي نيولي سوي دي . دی وايي چي دانجيل دغه ژباړه دانگرېزي ژبي معياردئ اوددې معناداده چي دغه معيارته بايد په اعظمي توگه مراجعه وسي . دی انجيل ته په دې خاطرهم دمعيارپه توگه قايل دئ چي هغه ديوي راغونډونکي اويوموتي کوونکي قوي په توگه کارورکوي، دداسي قوي په توگه چي خلگ ديولر ځانگړو ارزښتوپر شا و خواباندي راغونډېدلوته رابولي .(۴)

هغه څه چي مورته په دې نظرياتوکي په زړه پوري دي ، دادي ، چي په هغه کي دمعياردواړه معناوي په گډه سره کارسويدي . معيارله يوې خوا د داسي يوه ارزښت په توگه راڅرگندسوی دئ چي بايدترلاسه سي اوبل وار بياديوه متحدالشکل عمل په توگه رامنځ ته سوی دئ چي بايدترسره سي . اوددې پرڅنگ داخبره هم له دلچسپۍ خالي نه ده ، چي دليکلو او ويلو ژبه بايدسره پتلېس سي . اساسي پوښتنه داده چي آيا له ژبني معيارڅخه مراديوه ځانگړې سطحه ده چي په ليکلې ژبه کي ځان بايدوروسول سي اوکه يوه ځانگړې سطحه ده چي ديولوپه ژبه کي بايدځان ورورسول سي ؟ ددغي سخرغوتي خلاصول په حقيقت کي يوه ډېره سخته ستونزه ده اوددې ستونزي داوارولوله پاره دهغو هڅو مطالعه ضروري ده چي دمعياري ژبي داصطلاح دکارولوپه برخه کي يې د نونسمي اوشلمي پېړۍ له ژبنيوڅېړنوڅخه څرک ايستلای سو. زه به په دې برخه کي هغه ستونزي وسپرم چي په نونسمه پېړۍ کي انگليسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه . په دې ستونزو کي يوه د لهجې اوژبي دتشخيصولوستونزه وه اوداداسي يومشکل و، چي حلېده يې اسانه کارنه و .

په انگلستان کي دانگرېزي ژبي دمعياري کولودهلوځلپه وخت کي دلېجې مسئله يوه جدي موضوع وه . دهغي داهميت اوپه معيار ټاکنه کي وهغې ته پاملرنه دمعياريت دخوځښت دبرخه والوپه ليکنو او ويناوکي ډېره توده مسئله وه. مايکل جان (Meiklejohn) خو حتی ژبه يوه لويه لهجه گڼله اولهجه يې يوه کوچنۍ ژبه بلله . (۵) .

امريکايي ژبپوه ډوايټ ويتني (W.Dwight Whitney) خو لادلېجوپه برخه کي نورهم پر مخ تللی دئ اووايي په رښتيني معنا سره هرفردد بل فرد په نسبت بيله ژبه وايي . دژبي هرويونکي په تلفظ او دلغاتوپه درک او استعمال

اودغه رازدژبي په گرامریت grammaticality کي فردي پېچلتياوي او ځانگړتياوي & individual quirks peculiarities، لري ... د هر يوه مفکوره، چي دلغاتو داستعمال له مخي يې وړاندي کوي، له بل يوه سره توپيرلري . په دغه توپيرکي دده دکرکتر، پوهني او احساساتو ټول فرديت شامل دي . ٦) خودويتيني نظرياتو هم جدي تناقضات درلودل . که دده له دې نظر سره، چي ويل يې هرفرد د بل فرديت په نسبت بېله ژبه وايي، موافقه سوې وای نوديوه هيواد د واحدې ژبي درلودل خوببخي له امکانه وتل . ديوې واحدې او متحد الشکله ژبي دپلويانو سر هم په دغوتوپيرونوباندي ښه خلاص و . دوی هڅه کوله چي ددغي ستونزي له پاره يومنلی حل پيدا کړي . دلهجوله پامه ايستل اونفی کول دمستلې حل ورته نه ښکارېدی . ددې معضلې لومړی حل داو، چي دژبي يوبشپرقاموس تدوين سي چي په هغه کي د ژبي ټوله موجوده زېرمه دهغې له تلفظ سره يوځای خپره سي . دمخه تر دې چي دغه رازيو قاموس برابرسي، دانگرېزي لهجويوه ټولنه جوړه سوه (١٨٧٣ع) چي English Dialect Society نومېده اوپه لنډ ډول يې (EDS) بلله . ددې ټولني هدف دهغولغاتوراغونډول وه چي نور ورته په معياريت باندي قايل نه وه . ددې پرڅنگ يې دغه لاندي اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:

— دټولو هغو کسانو چي دانگلستان په محلي لهجوکي مطالعه کړې وه او هغو کسانو چي دمحلي انگرېزي له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول؛

— ديوه عمومي مرکز دجوړېدوله لاري دمحلي لغاتودراغونډونکو د کارونو خوندي کول څوترهغه وروسته دټولو دغولغاتو د ثبتولو له پاره مواد برابرسي؛

— د بېلابېلو هغو ډيکشنريو (collections of Provincial English Words) بيا چاپول، چي نادري موندل کېدلې يا په لږ تېراژ چاپ سوي وې؛

— دهغوسيمه ييزو لغاتو دمجموعو چاپول چي په هغه وخت کي يې خطي نسخې موجودي وې؛

— دلغاتو دغونډونکو، زده کونکو او ټولو هغو کسانو له پاره د اطلاعاتي منابعو ماخذونه برابرول چي په دې برخه کي عمومي يا ځانگړې دلچسپي ولري). ٧)

له دې کار سره دپوهانو عمومي دلچسپي پيداسوه . ماکس ميولر (Max Muller) ترادبي ژبي پر لهجو باندي کارته دلومړيتوب حق ورکړ اووې ليکل:

٦) ... ادبي اصطلاحات مصنوعي دي ... دژبي واقعي اوطبيعي ژوند له هغه استبداد سره سره، چي دکلاسيکواوادبي اصطلاحانوله خوا سوې دي، دهغې په لهجوکي دي ... ٧) . (٨). دماکس ميولر نظريه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو دهغه د نظرياتو يوه برخه د ستينډرډ ژبي دپلويانو د کار په بهيرکي دمنلوموقع وموندله .

چي خپلي خبري سره رالنډي کرم دستنډرډژبي دمنځ راتگ جريان په پای کي بري ته ورسېدئ او د West Saxon لهجه د معياري ژبي له پاره اساس وگرځېد او دا کسفورډ ډيکشنري په برابرولو سره د بري لور پراو ته ورسېد. دا ډيکشنري د معياري ادبي انگرېزي له پاره يوه تيوريکي منبع سوه. موريس R. Morris وليکل: زموراوسنی معياري انگرېزي په لومړي سرکي يوه سيمه ييزه لهجه وه، چي تر ټاکلو شرايطولاندي د يوې ادبي ژبي پورته وړلورې سوه. دا شرايط نورولهجو ته ميسرنه ول. ٠

ددې بحث په پای کي بده نه وي چي ووايم په دغه وخت کي د انگلستان خلگ، نارينه په سلوکي ٦٦ اوبځي په سلوکي ٥٠ دليک لوست په نعمت نازول سوي وه (١٨٤٠د احصائيه). دا سلنه (فيصدي) دهماغي پېړۍ په پای کي په سلوکي ٩٧ ته لوړه سوه (٩). دا احصائيه مورپښتنوته بايد راوښيي چي ژبني معيارته رسېدل دليک لوست دسطحي څومره لوړېدل غواړي.

(١) له Wikipedia دايره المعارف څخه دانټرنيت په مرسته.

(٢) دهانورواوسېدونکي دلومړي جورج له وخته بيا د ويکتوريا تر زمانې پوري دانگلستان په پاچاهي قلمروکي شامل وه.

(٣) حاشيه: ټوني کراولي — ١٠٧ مخ

(٤) دانجيل دغي ترجمې ته ژبپوهانوپه هغه نظرکتل چي دعربي ژبي پوهان دقرآن عربي ته دادبي او معياري ژبي په سترگه گوري. په دغودواړو نظروکي ترژبني اصل مذهبي تقدس ترډېري اندازې پوري طرحه دئ او دې نظرډژبي د معيارټاکلوپه ستونزمنه لارکي ديوه توافق له پاره ډېره ښه زمينه برابره کړې وه.

(٥) ټوني کراولي — ٨١ مخ

(٦) ټوني کراولي ٨١مخ

(٧) ټوني کراولي — ٨٨،٨٩ مخونه

(٨) هماغه اثر — ٩٠مخ

(٩) وگ: ټوني کراولي ٨٧مخ.

د پښتو ژبې دمعیاري کولو هڅې څه وخت پیل سوې؟

ددې هڅو هدف د ژبې معیاري کول و، که د لیکدود؟ (۱)

زموږ څېړونکي چې کله د پښتو ژبې دکلتوري کېدلولوپه و ژوره مطالعه کوي، نو په عمومي توگه یې له بایزیدروېبان څخه رانښلوي . ورپسې د خوشحال خان اوعبدالقادرخان نومونه اخیستل کېږي او د هغوی له خوادلغت جوړونې هلي ځلي د پښتو دمعیاریت د تاریخي ځنځیر یوه کړۍ گرزول کېږي . بیانود پیر محمد کاکړ معرفت الافغاني او ورپسې بیادامیر شیرعلیخان پښتوبولۍ اوعسکري اودولتي نومونه اودهغه په تعقیب مرکه د پښتو، پښتوادبي انجمن او په پای کې پښتوتولني ته واررسېږي . څرنگه چې زموږ په څېړنو کې د پښتو ژبې د صیقل کولو اوسمولو هڅه تردېږي اندازې دلغت جوړونې پرمعمليه باندي حواله سوې ده، ځکه نو په دغه ټول تاریخي اوادبي جریان کې په جوړوسوولغاتو پسي څراغ وپلته رااخیستل کېږي او که هورې پر ځینو داسي کلماتو باندي سترگي ولگېدلې، چې په لومړي وار لیدلو سره څوک د جوړوسوولغاتو خیال پرکولای سي ، نو همدا کار د ژبې د توحیدولوله پاره یوتلانی بلل کېږي . داچې دالغتنه به په رشتیاسره دیوه تاریخي او ژبني ضرورت له مخي جوړسوي وي اوکنه تردغه وخت پخوا به هم په ژبه کې موجودوه ، یوه مسلکي څېړنه ده، چې زه به یې دخپل صلاحیت په حدودو کې وروسته یوڅه وشنم . دلته دومره وایم چې که ددغولغاتو نوې جوړونه ثابتته هم سي ، هغه باید د پښتوپالنې او پښتوروزني په حساب کې درج سي، نه د پښتومعیاریت په جمع و خرڅ کې.

دامیر شیرعلیخان دوخت پښتونوموني دهغه امیرله خواپه هیوادکې دنوي مدنیت اویوه منظم دولت دجوړېدوله پاره دعمومي پلان یوه کوچنوتې کړۍ ده اویه رشتیاسره هم باید دنوموړي امیرپه محاسنو او هیوادپالوهلوڅلوکي وشمېرل سي . دده دا کار د پښتوپالنې یوه ستره نمونه گڼل کېدلای سي .

مرکه د پښتو دامیرامان الله خان دوخت یوه وطنپاله او پښتوپاله هڅه ده . ددې مرکې یوازني چاپي آثار (یوازینۍ پښتو) او (پښتوپښویه) ده . یوازینۍ پښتو د سوچه توب له هغه نړیوال تمایل سره په تړاو کې منځ ته راغلې ده ، چې داماني عصر دملي اومشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ ارواښاد علامه محمود طرزي په عثمانی ترکیه کې دتورکي نیشنلیستانوله مبارزو څخه اخیستی اوافغانستان ته یې راوړی و . په هغه وخت کې تورکي ملتپالوله عربي اوفارسي ژبې څخه دخپلي ژبې د پاکولو خوراغښتلی خوځښت راپیل کړی و .

دیوازینۍ پښتو په سرکي دمركې دمشر ځادم العلماء عبدالواسع قندهاری څه په قلم داسي لولو : دا خبره وهریوه ته ښکاره ده چې دهر تېر ژبه څوڅپلنی نسی اولیک او لیکي په خپله ژبه نسی لورتوب اویوه والی نسی درلودلی اودپردی له اړی نسی وتلای ... دادی نن ورځ چې لومړی پک د پښتانه د ټولواکي بلل کېږي مشربادارد پښتانه (الغازی امیرامان الله خان) چې په کلو زوی اویوه پوهانده پلارد تیرسوو او اوسنیو پښتونودی په دی راز د لورتابه دخپل تېراو د ودانی دخپلی مینې پوه سو چې دتوری مټ د کښی بی مټه نه ځلېږي اویوه کټ تر ننگړی شپي دی نه

خپلپېری اود هېڅ اولس میړانه دبل په ژبه پرتوله مخکه نه خپریږی نویه وتېری ژبه خپلی ته مخه سوه چی هرومرودی خپله ژبه بشپړه سی اوپه ټولوکی اوټولوآگی کی دی بله ژبه نه ښوری .... (۲)

داهڅي دکاغذ پرمخ پاته سوې اوپه هماغه کابل کی لا هم دپښتنو لیکوالو (برهان الدین کشککی) له خواونه پالل سوې چی تفصیل به یې تاسی دپښتودسوچه توب په برخه کی ولولئ.

دپښتومرکې پښتوپښویه اویوازنی پښتودپښتوپالني یوه مخلصانه هڅه وه اودامانی عصر دپښتوپالني یو ثبوت دی . دهغه وخت پښتنو د راویښولو او خپلي ژبي ته دپام اړولوله پاره یوتلابښ وخو د پښتوله معیاریت سره یې تړل داوسني نسل له ذهن څخه راوتلی قضاوت دی ځکه ددغي مرکې نوم (مرکه دپښتو) پخپله لا هم غیر معیاری اود پښتوگرامرله اصولوسره مخالف دی.

تردې وروسته چی دپښتوادبي انجمن دکندهار دمنورینو اودتنظیمه رئیس محمدگل خان مومندپه اراده منځ ته راغی اودده په حضور کی یې دپښتولیکني کومه لار تعقیبوله ، هغه لاریخپله دوزیر صاحب مرحوم له خوا ونه پالل سوه اوپه (پښتوسیند) او (دپښتوژبي لیار) کی یې خپله راییستلې لار تعقیب کړه . دپښتوادبي انجمن دپښتود عامېدلو اورسمي کېدلوپرلوریوه هڅه وه نه دمعیاری کولو. دژبپالني ښاغلي مولف دپښتوادبي انجمن دنشراتي اورگان (پښتو) مجلې له یوه پاراگراف څخه داسی نتیجه اخیستې ده چی گویا ادبي انجمن غوښته پښتویې معیاری وي (۳) . په هغه پاراگراف کی داسی راغلي دي : ... دمحترم کتونکودلورنظرڅخه پته نه ده چی په نوروژبوکی معارف په کافی اندازه سره لیکلی شوی دی ، چی دعوامود ضرورت او غوښت یی په پوره دی ... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمی کوټه اوذخیره موجوده نه ده چی دعوامو ضرورت دی پوره کی نویه ضروری وی چی انجمن دی په خپله مجله کی زیات مخ دعمومو ورونو داذهان او علمیت وگوری چی د (کلم الناس علی قدر عقولهم) پرمعیار برابره وی چی شکوه دگران والی اونه پوهني ځنی پیدانشی .... (۴)

په پورتني پاراگراف کی د(معیار) کلمه د(کلم الناس علی قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده اومعنا یې داچی دمجلې نشرات دي ددغي مقولې پرمعیار برابر وي یعنی ساده دي وي . دلته یې دژبي د معیاری توب مسئله په پام کی نه ده نیولې .

دپښتوژبي له پاره دیوه واحدلیکني معیارمنظمه هڅه دکابل د پښتوتولني له جوړېدوسره سمه رامنځ ته سوې ده . په تېره بیاکله چی په ۱۳۳۳ ش کال دپښتوتولني په اهدافو اووظایفوکي یوژور بدلون راغی اودنویو وظایفوپه لړکی یې دپښتوژبي دلغاتواو قواعدو تدوین ، د ضرورت له مخي دنویو اصلاحاتو او لغاتووضع کول ، ادبي اولغوي څېړني اودپښتوپه لساني علوموپوری مربوط اثارلیکل او خپرول شامل سول .(۵). دپښتوتولني داهڅه دلیکني ژبي د معیاری کولو لومړنۍ هڅه گڼل کېدلای سي . تردې وړاندې چی د پښتومرکې ، پښتوادبي انجمن څه کارونه کړي وه ، هغه ټول د پښتو پالني اوپښتو روزني اودلیکدوددیووالي له پاره هڅي گڼل کېدلای سي . خوله بده مرغه

پښتو ټولني ونه سواى كولاى چي دليكني معيارمسئله تر (سو) او(شو) په هيسته پرمخ بوزي. دپښتو ټولني په پيشنهادسو مادوكي د ليكدودديووالي پرسرفيصلې سوي دي نه دژبي دمعياريت پر موضوع ، وروسته له ليكوالوخه دليكدوديووالي اودتلفظ يووالي گډ سوي دي .

دپښتو ټولني دكاواكو هڅوپرخنگ له نن څخه زيات وكم پنځه ويشت كاله وړاندي ديوازني كره ليكني پښتوپه نامه يو بهرراران دي چي پوهاند دوكتور مجاور احمد زيارې دتاداوايښوولوادعاكوي اووايي چي دغه بهر دنوموړي په اراده ، نوښت افعال گډون سره راپيل سوي او تراوسه پرمخ وهل كېږي . دڅوكلونوراھيسي چي پر افغانانو باندې دنوروبدمرغيوپرخنگ دپوهانو اوعالمانودنه جېبره كېدونكي مرگوڅپې راماتي دي ، اودافغانانوپه تېره بيا د پښتنو ډېري ستري هستي دمرگي غېرته تللي دي ، اوس ديوې پښتو له بهر سره د نوروپوهانو اودپوهنتون داستادانو اوداكاډيمي دغړونومونه هم تړل كېږي؟! دا حركت لږموافقين او خورازيات مخالفين لري چي زما د همدې كتابگوتي په ترڅ كې به تاسي دهغه په باب بېلابېل نظرونه ولولئ .

(۱) دمخه تردې چي دپښتو ژبي دمعياريت په برخه كې وږغېرم ، ديوه ټكي يادونه ضروري گڼم اوهغه داچي زمورپښتنو څېړونكو دوي خبري سره گډي كړي دي اوهغه دپښتو ژبي پالنه اودمعياري پښتو ټاكنه ده . زمورڅخه دژبني فعاليت دغه دوې برخي گډي سوي دي اوزه به په دې بحث كې دنوروموضوع گانو پرخنگ پرمهدې برخه هم روڼا واچوم .

(۲) (بينوا — عبدالروف — پښتوروزنه — ۱۴۶ ، ۱۴۷ مخونه — دپښتو څېړنوبين المللي مركز — كابل — ۱۳۵۷ ش .

دغه راز وگ : ژبپالنه — ۸۷ مخ ديوازني پښتو د ۶ — ۷ مخوپه حواله

(۳) ژبپالنه — ۹۵ مخ

(۴) ژبپالنه — ۹۵ مخ

(۵) پښتو كتابونه ۱۲مخ.

د معياري ليكني پر هڅو باندي د نيولوگيزم هڅمه

په ژبه كې د نوو لغتونو جوړول له بابا ادمه تر دې دمه پوري يو معمول دود دي. د نوو اختراعاتو او كشفياتو او نوو مفاهيمو له پاره هر قوم او د هري ژبي ويونكو نوي لغتونه جوړكړي دي. زما په نظر د و علم ادم الاسماء كلها (البقره سوره ۲آيت) څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول او وړښوول وي. دلغت جوړولو له پاره په نني ژبپوهنه كې دنيولوگيزم يانيلوجيزم neologism اصطلاح كارېږي. نيولوگيزم هغه لغت، اصطلاح يا عبارت ته ويل كېږي چي

نوی جوړسوی وي اوزیاتره پریوه نوي مفهوم باندي دلالت کوي یا یوې زړې اصطلاح ته نوی ژبني رنگ ورکوي . نیولوگیزم داخترعاتو، نوو پدیدو یا هغو زړومفاهیمو د پېژند لوله پاره گتوردی چې په یوه نوې کلتوري قرینه کې واقع سوي وي . د نیولوگیزم یو مثال e-mail دی چې مورېې په مدني ټولنو کې د انټرنیټ په برکت له نامه سره ډېراشنايو . دتعریف له مخي هر نیو لو گیزم باید نوې بڼه ولري خو کله کله په مستقیمه توگه ځانگړو اشخاصو، نشراتو او یا یوې حادثې ته منسوب وي . د نیولوگیزم اصطلاح د اتلسمي میلادي پېړۍ په شا و خوا کې رامنځ ته سوه خود نونسمي پېړۍ د پیل تر یو څه وخته پوري لا د نیولوگیزم لغت پخپله نیولو گیزم و .

د طب د عقلي وعصبي ناروغیو په څانگه (سایکیاټري psychiatry) کې د نیولوگیزم اصطلاح بل رازمعنالي او هغه وخت کارېږي چې یو ناروغ داسي کلمات ترخولې راباسي چې له ده پرته یې بل څوک په معنانه پوهېږي . (۱) په کوچنیانو کې دغه راز پېښه غیرعادي نه ده خو په

لویانو کې دغه راز کلمات ترخولې رايستل د افکارو د بې نظمۍ یوه نڅېبه ده چې د شیزوفرنی schizophrenia په شان د عقلي او دماغی ناروغۍ نمایندگي کوي .

د نیولوگیزم کلمات ترخولې رايستل کله کله دماغو د سټروک stroke یا د انسان سرته د صدمې رسېدلو له اسیته هم پېښېږي . په دغه وخت کې د ناروغ ژبه گنگوره سي او نامفهومه کلمات ترخولې راباسي چې په سایکیاټري کې ورته نیولوگیزمونه وایي .

په الهیاتو کې هري نوي نظریې ته په نسبي توگه د نیولوگیزم په سترگه کتل کېږي او نیولوگیزم د عقایدو د سیستم په برخه کې نوښتگر سړی وي چې د مذهبي موسساتو او دودیزو روحانیونو په نظر بیا زیاتره مرتداوو رانکارگنل کېږي . (۲) .

که د ژبو د جوړښت جریان ته په ځیر وکتل سي نو هر لغت به یو وخت نیولوگیزم و . هغه لغات چې د ټولني له خوا منل سوي دي ، نور نود نیولوگیزم له حالتو وتلي او د ژبي زېرمه گرزېدلې ده . د نیولوگیزمونو رواج بدل زیاتره دخبري او اطلاعاتي رسنیو (media) پر لاس سرته رسېږي .

د ژبو ماهران کله کله له نیولوگیزمونو سره له دې اسیته مخالفت کوي چې د نوموړي مفهوم له پاره په ژبه کې پخوالفت موجودوي . دغه راز مخالفت د غیرماهورو اشخاصو له خوا هم سرته رسېږي او هغوی نیو لو گیزم وژبي ته سپکاوی گڼي .

نیولوگیزمونه عموماً د ساینس ، سیاست ، تجارت او اعلاناتو په برخه کې ډېر رواج لري . په انگریزي ژبه کې د ځینو ادبي کتابو او د هغوی د لیکوالونو نومونه د نیولوگیزم په توگه کارېږي او کله چې د دغه کتاب یاد هغه د لیکوال نوم په ورځنیو محاورو کې استعمال سي ، لوستونکي او اورېدونکي یې په یوه خاصه معنا باندي تعبیروي .

دنيولوگيزمونوپه رواجولوكي كه له سمې دلچسپيو، لهجوي لوړتياغوښتنواوسياسي تمايلاتوڅخه كارواخيستل سي ، پخپل مقابل كې يې مخالفتونه رازېږي .مگر كه ديوه سالم جريان په توگه تطبيق سي ، په ژبه كې يې دپاته كېدلواومنونلوجانس ډېرسته . خودا حقيقت مو بايدتل په پام كې نيولى وي چې له نيولوگيزمونوسره موافقت او مخالفت دواړه له ژبې سره دخواخوږۍ په انگېزه كېږي . كه له هغه څخه يوه سياسي اوسمې موضوع جوړه سوه ، ترگټه يې تاوان سل واړه زياتېږي .

په افغانستان كې دپښتوژبې درواجولواوكره كېدلوجريان له هماغه پيل څخه په نووجوړوونورا شروع سو، ځكه نوزموږدزمانې ليكوالو چې كله دپښتوژبې دمعياريټ پرتاريخي سيراندي څه كښلي دي ، نو دمعياريټ له پاره هڅي يې له هغو تلابنونوسره تړلي دي ، چې په پخوا كې دپښتنوله خوادمعياريټ له پاره نه ، بلكي ديوه يابل مقصد په خاطر ترسره سوي دي . دې ذهنيت دومره ريښه ځغلولې ده چې دكره ليكنۍ پښتوبښتگرېپ لاهم دې ته اړايستلى دى چې پخپل نوښت راپيل سوي خوځښت له هغوشعوري اوغيرشعوري ژبنيو بدلونوسره ونښلوي چې ترده وړاندي په بېلابېلوانگېزومنځ ته راغلي دي . ددې نښلوني تيوريكي تاداو له دغه تصورسره تړلى دى ، چې د معاصر معياريټ هڅه پخپل ذات كې هم پرلغت جوړونه ولاړه ده او دكره ژبې له پاره ترټولو كارو مهم تره كاردنيولوگيزم پالنه گڼل كېږي . ددغه ذهنيت دتوجيه كولوپه خاطر هڅه سوې ده چې دپښتوادبياتو او پښتو ژبې په پخواني بهر كې هم د نيو لوگيزم څركونه وموندل سي څوله دې لاري دلغت جوړوني نني جريان ته تاريخي تاداوجوړكاندي . دوخت په نرخ باندي دپخواني ادب اواديبانودذهنيت اوافكارود تعبېرولو نور مثالونه هم سته) ۳ . . (

په دې لړ كې ويل كېږي چې امير كروړجهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول . خودې نظرته چې په ډېرې خوشبيني سره هم وكتل سي نوبه يې نتيجه داراووزي چې دانظرپراټكلونوباندي ولاړيونظردي . البته له دې څخه انكارنه سي كېدلای چې داميركروړپه وياړنه كې داسي لغات سته چې دجوړو سولغاتونوم پرايښوول كېدلای سي او كه جوړوني هم وي ، ډېرې طبيعي جوړوني دي . خوودې طبيعي پېښې ته ديوه شعوري حركت رنگ وركول يوه داسي خبره ده چې اثبات به يې يوازي له دغې وياړني څخه مشكل وي اونورواسنادوته به اړتياولري . ځكه دامعلومه نه ده چې آيا دغه تركيبونه چې د امير كروړ په وياړنه كې راغلي دي، دده تروياړني دمخه هم په ژبه كې موجوده او كه دده خپلي جوړوني دي . ترڅوچې داميركروړدعصريا تر هغه دمخه او وروسته موادموندل سوي نه وي ، پردغولغاتوباندي د نيو لو جيزم د توجيه له پاره استدلال كول ، علمي ارزښت نه لري . د امير كروړ وياړنه بې له شكه دپښتوادبياتوډېرليري څرك راکوي . خو په هغه وخت كې پښتو ژبه خولاڅه ، چې نوري نژدې گاونډۍ ژبې لاهم په دې موقعيت كې نه وې چې دمعيار ټاكلو اړتياوي ورته مطرح سي .

پوهاند زيار صاحب يوځای دامير کروړپه وياړنه کي دستايوال، دريځ، هريوال، مخسور، پيژندوی، پلن، زړن ... لغتونه^۴ يوه ادبي بشپړه تروني (مصنوعي) وي جوړونه يانپولوجيزم^۵ بللی دی (۴) خويل ځای يې په شک سره څرگنده کړې ده چې گمان نه کوم چې امير کروړپه (اتل) له ځانه جوړ کړی وي ، امکان لري (دريځ) يې جوړ کړی وي . (۵) له دغه شان تذبذب سره به مورڅرنگه وکولای سوامير کروړدنيولوجيزم په لارويانو کي ودروو.

ددې جريان دليکني په لړ کي دروښان پير په لاس دلغت جوړوني کارته هم اشاره سوې ده . په خيرالبيان کي رشتياهم بايزيدروښان د عربي اصطلاحاتواولغاتوله پاره پښتومعادلونه راوړي دي . دروښان پير دا کارکه دپښتودسوجتابه اوپښتوپالني له پاره دهڅوپه مطالعه کي راوړه سي ، لايوه خبره ده ، خودنولغاتوپه جوړونه کي يې ځکه نه سو راوړلای، چي دالغات خوټول دپښتوخپله زېرمه اوترروښان پير وړاندي هم زمايقين دی چي موجوده وه اوروښان پيرله خپل ټولنيز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي اواستعمال کړي دي . علامه رشاد(رح) دخيرالبيان لغتنامې ته پخپله سريره کي وايي چي ددې کتاب له ليکني څخه څلورسوه کاله تېرسوي دي . ځيني لفظونه يې زماني غرابت لري او اوس يې دمعاوو موندل لوستونکي هرورويوښتني او گروپړني ته اړباسي.

له بلي خوادمولف کورنی دوزېرستان په کاني گرام کي اوسېدله او دی په دغه غرنی سيمه کي ځوانی ته رسېدلی دی . دده لهجه دهغه وختني مسيدو(مسعودو) اووزيرولهجه ده . په دغه لهجه کي اوس هم ځيني داسي لغتونه اومحاوړې سته چي ترهغې سيمي دباندې پښتنو ته يې پوهه آسان کارنه دی . (۶)

علامه استادکه دروښان پير په فرهنگي هڅوکي دلغت جوړولوڅرک موندلای وای ، هرورويې بيانواوه .

ښاغلي رفيع صاحب په خپل خوندورکتاب ژبپالنه – کي چي د روښاني ادب له ځينو قلمي نسخوڅخه يولړکلمې (تهت سر، خسلتونه، زرور، هرس ، بسات، غلت، الفاز...) رااخيستي دي اوپرهغوېې د مښنوکلموخيال کړی دی، ماته دروښاني ادب دلارويانوله خوايوه ارادي هڅه نه ښکاري، بلکي دخطاطانو د بېسوادۍ نخښه يې بولم . دغه رازبېسوادانه کاپۍ نوري هم ډېري سته .

ددغه شان ارادي اودقايوي ضرورت له مخي تصرف يومثال د ميرزا حنان بارگزي اوحميد مومندپه دپوانوکي مالوستی دی ، ښايي نورهم وي . حنان وايي:

په لويي دزمانې خوشي غلط سوم

لکه دود پر سر د اور درومي عبس

(دپوان ۴۶ مخ دمحمدمعصوم هوتک په زيار)

حميدوايي:

دمظلموم د آزارغشی رسالگی

هیڅ گوزاریی خطانه درومی عبس

(دېوان ۱۲۵مخ)

خوشحال خان خټک چې پخپل یوشعري دکال دمياشتومخي ته پښتو ترجمې راوړي دي ، هم دده خپلي جوړوني نه دي (۷) بلکې دحمل ، ثور ، جوزا ، .... پښتو نومونه دي چې په خلکوکي يې له پخواڅخه دود درلود . دی پخپله هم وايي چې دی ددې نومونوپښتومعادل راښيي:

چې دلو ، حوت ووايي يو بهمن بل اسفندار کړه

پښتوله مـــــــــــــــــانه واوره يوبوکه ، دوهم ماهی ۰

که دانومونه دخوشحال خان خپلي جوړوني وبولونومعنا به يې داوي چې په پښتو ژبه کي دخوشحال باباتروخته پوري (وري ، غوايي ، زمري ، تله ، لړم ، لينده ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نومونه موجود نه وه . دا خبره خوبه هيڅوک ونه مني چې داحيوانان او خزندې اونور شيان په محيط کي هم نه وه . هر ورووه . نوڅه به يې بلل ؟ . آيا دې موجوداتوپه محيط کي خارجي وجود درلودخونوم يې نه درلودچې خوشحال خان مجبور سو ، نومونه يې ورته جوړ کړل ؟! دا خبري ټولي د منلونه دي .

دامير شيرعليخان دوخت پښتوبولي او يولر پښتونوموني مورددغه وطنپال امير په پښتوپالنه کي شمېرلای سونه دپښتودمعياري کولوله پاره يوتلانس . دغه وخت اميرديوه منظم لښکر دجوړولوپه فکر کي دئ اود لښکر جوړول دهغو اصطلاحاتوپه سر کي راتلل چې ويل کېږي امير شيرعلي خان دسيد جمال الدين افغاني په مشوره رانښلولي ول (۸) .

ددې لښکر دجوړولوله پاره مقررې او کتابونه له انگرېزي څخه په فارسي ترجمه سول چې (شرح قواعد پياده گان پلتن) ، (کتاب قواعد رساله) او (کتاب قواعد پلتن) نومېږي . ددې کتابو ژبه فارسي ده خوبولي او عسکري اصطلاحات يې پښتودي .

دوکتور حسن کاکړليکي چې دامير شيرعليخان دوخت پښتو نوموني دامير عبدالرحمان خان په وخت کي نه دي پالل سوي او امير عبدالرحمن په دغه اهمال سره په دولتي چاروکې د مداومت اصل ترپښو لاندې کړ .... ۰ (۹) دامير عبدالرحمن په وخت کي د پيورنې خط هاخوا پښتنوسره مراوده اومکاتبه په پښتوکېدله اوامير دپښتو عرايضو احکام هم په پښتو ژبه د ملامحمد افغاني نويس په قلم ورکول او پخپله يې لاسکيک پرکاوه (۱۰) . دامير داکار هم دپښتوپالني ياپښتو روزني په برخه کي خپرل کېدلای سي .

داميرامان الله خان دوخت د(مرکه دپښتو) نومووني مابل ځای هم څېرلي دي . دادپښتو دسوجه کېدو يوه ناکامه هڅه وه چې بشپړبيان به يې تاسي پرخپل ځای ولولئ. دا هڅه دهمدې حرکت دبنسټ ايسوونکو له خوا لاهم پالل سوې نه ده .

دکره پښتولیکني په نامه چې کوم خوځښت په افغانستان کې د ثورانقلاب ؟ تر بري وروسته زور اخیستی دی ، په ټولولومړنيو او اوسنيو ليکلو اسنادو کې يې دخپل کار اساس پر څلوروستنو باندې ولاړ بللی دی : دارکاييکولغاتو راژوندي کول ، له لهجوڅخه لغات اخیستل ، له نورو ژبوڅخه پورول اود نويو لغاتو جوړول . دې کارته يې فيصدي هم ايښې ده او هري برخي ته يې په سل کې ۲۵ ونډه ټاکلې ده .

دويي پانگي دپراختياله پاره هم دغه لاري (پلټنه ، ټاکنه ، پورونه او جوړونه) غوره سوي دي) ۱۱ (

ددغي ژبنۍ تگلاري اصول پخوا هم دالفاظوپه لږ بدلون سره منل سوي وه . مرکه دپښتوهم پردغه اصولومتفق وه ، دپښتوادبي انجمن هم اوپښتوتولنه هم .

خوپه دې څه دپاسه دېرشوکلوکي په پلټنه، ټاکنه، پوروينه کې د دوو فيصدوپه اندازه گوتي چا وهلي نه دي . په دې برخه کې چې څه کتابونه لکه زړه پانگه ، دلرغونې شاعري گړنې (۱۲) او نورخپاره سوي هم دي ، له هغوڅخه په اصطلاح معياري ليکنه کې چا بېخي لږ کار اخیستی دی . خودجوړوونوپه برخه کې دحجم له مخي دومره زيات کارسوي دي، چې پښتو خوارکۍ يې په هضمولوکي پر باکيو(کانگو) راغلې ده .

په لهجوکي لغاتونه سته خوڅوک دي، چې راټول يې کړي . زيار صاحب وايي چې په لرواوبروپښتنوکي داسي لهجه پاته نه ده ، چې دوی دي څېړنه پکښې کړې نه وي . رشتيا به يې هم کړې وي . خوددې څېړني نتيجه په کتابچو کې بندي ده . دتحقيق ميدان ته راوتلې نه ده چې نورهم ورڅخه استفاده وکړي . په يوه ژبه کې چې دلېجو دومره پرېماني وي اوله دې پرېماني سره حتی ديوې لهجې کوچنوتی قاموس چاپ سوی نه وي ، نوانفرادي هڅي به څوک څه وکړي .

پوهاند زيار صاحب وايي چې دپښتوغوندې نوې مدنی کيدونکې ژبه ترهرڅه لومړی ديوې پراخي اوبشپړې ويي پانگې (لغوي ذخيرې) تثبيت ته اړتيا لري . او هغه په دې ډول چې لومړی يې دلېجوي اومتني څېړني اوپلټني له لاري خپله آره اواصيله پانگه راټوله شي اوبيايې تشه (خالياگه) له يوې خوا دځينونوومدنی اوعلمی نومونوپه ژباړنو اوټاکنواوله بلې خوا په پورونواواخيستنودکه شي . (۱۳)

تردې وړاندي يې دويي (لغت) پلټني چمونه ښوولي دي اوليکي : ... په ويي پانگې پسې دژبي ټول گړدودونه وپلټل شي هروبي په خپله فونولوژيکي ، سيمانتيکي اوايديمي ځانگړنوسره په غږليک او غږ نيوونې (ټايپ ريکاردر) ثبت کړي، که څه هم هغه ويي په يوه ويونکي پوري اړه ولري ... کله چې ددې رازپلټني له لاري ويي پانگه راټوله او

جوتہ شوه بياواردې ته رسي چي دژبپوهنی له بنسټوسره سمه يې د قاموسونوپه بڼه خوندي کړي او هغه هم په بيلابيلو ټولنو او کټگوريو لکه دوييوقاموس، دگرنو(محاورو) قاموس اوداسي نور. په دې توگه چي دژبي خپله آره اوسوچه ويی پانگه لاسته راغله له يوې خوابه مود خپلی ژبی داپرتيايوه لويه برخه پوره کړي اوسي اوله بلی خوابه مودو يي پانگی دپراختيايوه وسيله ترلاسه شوي وي .(۱۴) داتولي هغه خبري دي چي د(خو) ځای پکښې نسته . مگرآياپه دغوزرينواصولوباندي عمل سوی دی؟ آیا دلهجوي قاموسو، چي پوهاندزيارصاحب يې سپارښتنه کوي ، يوه کوچنوتې نمونه څوک رابنويولای سي چي خپره سوې دي وي ؟ زه له دې انکارنه کوم چي دځينو لهجوگرامري جوړښتونه به دانفرادي سليقې اوعلاقې له مخي ثبت سوي وي . خو آيادغه ثبت سوي موادکافي دي ؟

کره پښتواويوه پښتويوازي اويوازي لغت جوړوني ته جوغېدلې ده . نورودروبرخوته يې شاوگرزولې ده . دتېرودېرشوکلونوپه موده کي څوک درې مغزني مقالې رابنويولای نه سي چي په دغوځانگو(پلټنه ، ټاکنه ، پورونه) کي دي ليکل سوي وي خو پرلغت جوړونه باندي که ټولي مقالې راغونډي سي ، کتابونه به ځني جوړسي . ارواښاددوست شينواري په ډېروخواريوزره پانگه راغونډه کړې ده خوزه ويلای سم چي ددغي پنډي زېرمي په سلوکي پنځه لاهم درواچولوله پاره انتخاب سوي نه دي . دکره ژبي دڅلوروبرخوترمنځ موازنه که دلغات جوړوني په گټه دومره وړانه سي ، لکه وړانه سوې چي ده ، نودچاپه ذهن کي هرومروداپوښتني ورگرزي چي:

آياله لهجوڅخه اخیستنه يوازي دکاغذ پرمخ يوه بې ارزښته يادونه ده چي دخلکودخولودبنډولوله پاره ليکلې سوې ده ؟ آياکره پښتود يوې لهجې سيادت دی؟ نوري په رسميت نه پېژني ؟

دوکتورزيارصاحب وايي : نوې جوړونه بايد يواځې په علمی ، تخنيکی ، مدنی ، اداري اوداسي نورومفاهيموپوري تړلی وي چي زمورفکري اوکلتوري زيربنده نه وي لکه ژبپوهنه (لنگويستيک) ، ټولنپوهنه (سوسيولوجي) پوهنتون (يونيورستي) ، څارندوی (سکوت اوپوليس) توغندی دراکت اوورکتون دکودکستان لپاره . مگرکه سوکرک ياسورسک ته دجوړوډوډی نوم وټاکو، يوه بی ځايه ټاکنه به وي . (۱۵) مگرپه همدغه کتاب کې بيا په عمل کي دخپلي سپارښتني پرخلاف شاعر، کتاب ، قلم ، پنسل ، بلبل ، تاريخ ، اونورو په سوو غيرتخنيکي اوغيرسايښي لغاتونه جوړکړي دي !

پوهاندزيارصاحب ورپسې داسي وايي : بايدهره جوړونه په يوه سرنه وي ، بلکی ديوي داسي ډلی له خواوي چي دوه غړي يې دځانگی والاوي اويودوه يې ژبپوهان . په دې ماناچي که دمثال په توگه د ټولنپوهنی نومونه وي ، په کاردې دټولنپوهانواوژبپوهانوپه گډه مرسته جوړه شی . البته که پخپله دژبپوهنی نومونه وي بيادجوړونکی ډلی غړي يواځي ژبپوهان کيدون لري . له بله پلوه داچي په پښتوکی لاتراوسه دهري علمی ځانگی اوژبپوهنی ځانگه وال دومره ډېر نه دي ، نودجوړوونکې ډلې دغړولړنی شمېر دوه تنه دمنلووړدي ، يومربوط ځانگه وال اوبل ژبپوهاند . اولاداهم پيښيری چي په ډېراختصاصی ډول په يوه ځانگه کی يوتن هم نه وي ، په هغه ترڅ کی بيادبلی ژبی له

پوهانومرسته غوښتل په کاردې . ۱۶) بل خای وایي : خپلاسې یا مصنوعي ویی (نیولوگیزم) هغه دی چې په بیلبنستي یا ترېستي ډول د یوې علمي ټولني له خوادتيارو بیلگوله مخی جوړشوی وی .... ۱۷) اوس نوراسی خدای ته مخ کړی او بنده ته شا، چې آبادغه سپارښتنه په عمل کې نیم په سلوکي پلې سوې ده ؟ د ټولو پښتنو پوهانو، استادانوله چیغواو مخالفتوسره سره بیا هم دا ټول کاروان په فردي اراده او تصمیم باندي روان دی . نه د چاپرچیغوغوړنیول کیږي ، نه یې پروړاندیزونو. او دلیل هم دا راوړل کېږي ، چې تاسي لایسنس نه لرئ ؟! هغوی چې یې بیالري، ور ته ویل کېږي چې ستاسي لایسنس د پلاني هیواددی ، د منلو وړنه دی) ۱۸ (

حقیقت دادی چې لغت جوړونه اوس په یوې اپیدیمی (ساري ناروغی) بدله سوې ده . زه یې ژبنی سرطان (cancer) بولم . ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم دېرش کاله وړاندي چې دغه ناروغي لادومره عامه سوې نه وه ، دهغې دمنفي اغېزوپه باب داسي خبرداری ورکړی و : ... که دغه دلغت جوړوني او پښتوکوني عادت افراطي شکل واخلي – پر ژبه باندي دوی منفي اغېزې ښندي : یوه منفي اغېزه یې داده چې ژبه دملندواو تمسخرورگرځوي چې دغه هم دلیکوال اوهم دژبي وحیثیت ته صدمه رسوي . نو پرځای ددې چې دژبي قدرموکړی وي – سپکه کړې به مووي . دوهمه منفي نتیجه یې دژبي پره دیوالی دی . دزړویا مرو کلماتوپښتوکونه اودنولغاتوجوړونه یورازساري او حیاتي مبتلایي ده چې اومه ځوانان لکه متعلمین اومحصلین یې په مقابل کېني معافیت نه لري . که دغه جریان په اوسني شدت سره دوام پیداکړي ، دوه درې نسله وروسته به مورپه کابل کې یوه بېله لهجه ولروچي هغه به نوکابلې پښتوبلله کیږي . ۱۹) ارواښادسرمحقق محمدصديق روهي (۱۳۱۳-۱۳۵۷ش) هغه وخت چې دپښتوتولني درئیس په توگه یې کارکاوه ، دنووچوړسو لغاتوپه باب دیوې پوښتني په جواب کې ویلي دي : یوزیات شمېر خلک فکرکوي چې دانوی لغتونه به دپښتو ټولني له خواجوړشوی وی ... ځیني پرمونبرانتقادکوي اووایي چې مونږ د رادیو په خبرونونه پوهېږو، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ .

پښتو ټولني په دې برخه کې له مسئولومراجعوڅخه غوښتنه وکړه چې که دوی نوي لغتونه اواصطلاحات خپروي بایددپښتوتولني سلا او مشوره وغواړي ... زماشخصي نظر دادی چې په افراطي بڼه دپښتو سوچه کول به ژبه له ویونکوڅخه تجریدکړی . افراطي تصفیه نه ضروري بریښی اونه ممکنه . ۲۰)

ارواښادعلامه رشاد(۱۳۰۰ – ۱۳۸۳ش) ترخپل وفات څلورکاله وړاندي دگوربت مجلې (لومړي کال ، شپږمه گڼه ۲۴مخ) دخبريال د یوې پوښتني په جواب کې داسي ویلي دي : ... مجرده ژبه په دنیاکي نه سته اومشترکات دژبي حتمي اولازمي دي مخصوصاً دیوې کورنۍ ژبي په خپلومنځوکي خوراډېر مشترکات لري اومورداسي مشترکاتو څخه چاره نه لرو ، مورپې بایدومنو... دلیکني اودلیکلورژبه بایددقوم ژبه وي ، ژبه دقوم ده ، ژبه دخاوصوڅوکسولیکونکونه ده . علامه مرحوم دیوې بلي پوښتني په جواب کې داسي ویلي دي : البته داخبره منم چې دنویولغاتودرانوتولومخه بایدونیول سي ، دهغوی له پاره په اول کې بایدتدبیرونیول سي . مثلاً زه به ډېرخوشاله وای چې د سیلو کلمه مورته نه وای راغلې اوپه هغه وخت کې دډوډۍ پخولویادنانپزی-موسسه نوم پرایښودل سوی

وای ... مکروریان کلمه که مورته نه وای راغلی ... اودغسي يوه کلمه ورته استعمال سوې وای دابه ډېره ښه وای . نوونویولغاتودراننوتلودمخنيوي له پاره داکارسم دی . امدزرو مروجولغاتواودقوم په ژبه معمول لغاتولپاره دنویو کلماتو جوړول ژبه واقعاً له قوم څخه لیري کوي ... په وضع کي دي ډېرتلوارنه کېري اول بايدتولي لهجې ثبت سي اووکتل سي چي په لهجوکي ددغه مطلب لپاره څه سته اوکه نه سته ، که نه وي نويادي وروسته وضع وسي ... تلوارپه وضع کي پخپله دتامل ورڅېره ده .

دښاغلي نجيب منلی لا، چي له خپل گړدودپرتي يې له نورو سره جوړه نه ده ، هم له نيولوگيزم سره وړانه ده . دی ليکي : ... دپښتوپه هکله هم داوپره شته چې دکره کوونکولورپيني به ورته د مخالفانوله نارواوونه ډېرتاوان ورواوي .... دی ورپسې زياتوي : له بلې خوازه، چې نژدې ټول عمرمې دکتاب سره تېرکړی ، درې څلور پردی ژبې مې زده کړي اوځان دپښتودتاريخ اوادب له پېژندنې هم بې برخې نه گڼم ، که دگوربت مجلې يوه گڼه راواخلم اوداستادصميم مرکه ياداستادزيار ليکنه لولم نوپه نيمايي يې هم نه پوهېرم اوحيران شم چې داخبري د چا لپاره دي ؟ ښاغلی نجيب منلی دنوولغاتوجوړول دژبي پرمختگ بولي خوزياتوي چي : ... په وچ زورد هغوپورشويو ټکو پښتوکول چې ژبې ډېپړياولسيزوپه اوږدوکې خپل کړي دي دژبي لپاره به گټورې وي يابه نه وي خودژبې دويونکوسره ظلم دی .

دفرمان په زورنه چاته کور، ډوډی ، کالي رسېري ؛ نه څوک جنتي کېري اونه ژبه کره کېري، هرتحريك چې دفرمان اووچ زورله لارې د تاريخ يون بدلوي له ناکامۍ سره مخ کېري، افغان ولس ته خوتاريخ دا هم ورزده کړه چې داډول ماجراگانې ډېرې سختې تاواني دي .

په زوردپښتوکره کول ماته دپښتني فرهنگ جرړې ايستل ښکاري ... نوديوعادي پښتوويونکې په حيث هغودرنومشرانوته چې د نيو لوجهز مونوپه لارکې بې شانه ستونزې گالي په ډېره عاجزی سوال کوم چې خپله انرژي اوزمورډزده کړې وخت په داسې بې ضرورته سوغاتونونه لگوي تشریحي اوايتمولوژيکي قاموسونه دې راته جوړکړي چې د خپل ولس دخبروژبه په ښه شان زده کړو .

دی ، ځوانان ليکوال اوفرهنگپال دکره پښتودمحتسبانوپه مقابل کې مقاومت ته رابولي اووايي چې خپله پوهه اوقلم دپښتنوخدمت ته وقف کړي په کره پښتولیکل زموږهيڅ دردنه رادواکوي خود پښتنو په ژبه چې څومره دپښتنولپاره ليکنې ډېرېري هغومره به پرې پښتوکره کېري . (٢١)

اوس له بده مرغه داساري ناروغي عامه سوې اوافراطي سوې ده او تردې اندازې عامه سوې ده چي پخپله پوهاند زيارصاحب هم په مشکل ورسره اخته دی اووايي چي زه يوازي دخپلوجوړو سوو لغاتو مسئوليت اخلم ، نورپه ماږه نه لري (٢٢)تردې پخوايې ويلي وه چي له بده مرغه وروسته په دې برخه کې دخينوخلکو بی سروبوله جوړونې ددې سبب شوي چي زموږژبنی ټولني دالری گردسره پرېږدي .... (٢٣) خو زه وایم ددې بې مسئولیتۍ مسئوليت به

دهغه چاپر غاړه وي ، چې له مکررو خبرداریو اوسپارښتونوسره سره یې دلغات جوړولود کارخانو د تاسیس لار خلاصه کړه . داپدل چې هرچامات کړی دی ، له پښتوسره یې په رشتیا جفا کړې ده اودپوښتنې مستحق دی (۲۴) . پښتوژبه زموږ د متخصصینوله لاسه ریشخندي کیږي . دعواموژبه که د ماهرانو په لاس ورانه نه سي ، پخپل تدریجی پرمختګ سره خوراسم تکاملي سیر تعقیبوي . زه دپوهاند زیار صاحب داخبره منم چې د معیار په ټاکلو او سمبالولو کې دپوهانورول ډېرستردی . خبره دپوهانو پررول نه ده ، خبره دپوهانو پرې وخته لاسوهنه ده . خبره پر هغه ټاکلې اومشخصه زمينه باندې ده چې دمعیار په منځ ته راتګ کې حتمي اولازمي گڼله کیږي . پوهاند زیار صاحب داروانبادپوهاند دوکتور الهام هغه خبره یادوي چې دوی ته یې دپښتوژبې دکره لیکنې دتاریخي زمينې (سرمایه داري نظام) په برخه کې کړې وه ، خو خپل هغه دلایل نه راوړي ، چې ولي یې نودالهام مرحوم پردغه اصولي مشوره باندې غوږنه ونيولی . پر مشخصې تاریخي زمينې سربېره ، دژبې دمعیارمنځ ته راتګ دهغې دویونکو لازمه تکاملي سطحه غواړي ، دلیک لوست (سواد) تعمیم غواړي ، دتعلیم عام رواج غواړي اوبه خلکو کې د مدنیت اومدني ژوندغزېده غواړي . یوقوم چې په نس مورنه وي ، په تن پټ نه وي ، مکتب اوتعلیم ورته مهیا نه وي ، صحت ونه لري ، څلور لسيزي یې په جنگ کې تیري کړي وي اواوس لاهم په جگړه کې ولاړوي ، هیوادته یې دفنا اوبقاسوال مطرح وي خو څوک ورته دژبې دمعیار جوړولواوښ لاهم چوکوي اوهغه هم د(س) او(ش) په تعریف . داکارنه څوک پر علم برابرولای سي اونه یې دعلمي کېدوچانس سته .

نوخه بایدوسي ؟ لاس ترزنه خپلي ژبې ته بایدکښېنو ؟ ددې پوښتنې جواب دهمدې کتابگوټي په پای کې درکوم .

(۱) دپښتوځیني نیولوگیزمونه کټ مټ همدغه شان وي

(۲) (وگ) نیولوگیزم – ویکیپیډیا دایره المعارف – دانترینټ په حواله .

(۳) (په افغانستان کې دغوايي دلومړي اړودوړپه دوران کې هڅه کېدله چې په کلاسیکه شاعري کې دطبقاتي مفکورې اوطبقاتي مبارزې نمونې وموندلې سي . په دې لړ کې یې د صوفي عبدالرحمن باباپه شاعری کې دابیت دطبقاتي مبارزې انعکاس وباله چې ویلي یې دي:

نشي دځانانا_____ووملنگوسره کلي

چیرته عزیزخان چرته ملنگ عبدالرحمان

ماپه هغه وخت کې دکابل مجلې ۱۳۶۵ کال په ۱۲، ۱۱، ۹۲ مخ کې ولیکل:

... دغورورخبره ده زموږ خپرونکي کله کله له پخوانیولیکوالوڅخه له خپل تفکر سره سم اثر غواړي ، اوکه یې داکارونه کړنویې محکوموي . اوکله چې بیادیوډېر پخواني شاعری په آثارو کې ځیني داسي موادومومي چې له نني تفکر

سره په تصادفي توگه سم راغلی وي . نوبیادهغه په باب داډول قضاوت کوي چي دشاعراروايه لاهم په خبره نه وي . مثلا په يوه بيت يې له صوفي عبدالرحمن باباخځه ننی متفکر جوړ کړی دی ۰

۴(وگ: د پښتو ژبي دودې اړتياولارې چارې — ۸۱ مخ

۵(ښکلامجله — څلورم کال ، درېيمه گڼه — مرکه — ۵۰ مخ

۶(دکابل چاپ خیرالبیان — لغتنامه — الف ، ب مخونه .

۷(داشعر ښاغلي رفيع په ژبپالنه — ۴۴مخ اوبوهاندزيارصاحب په ..... کي اخیستی دی .

۸(ښاغلی دوکتورحسن کاکړله دې نظر سره مخالف دی. دی ليکي : داچي ځيني کسان وايي چي اميرشیرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخي عملي کړل ، چي سيدجمال الدين ورته تهيه کړي ووحقيقت نه لري . حقيقت دادی چي اميرشیرعلي خان سيدجمال الدين ۱۹۶۸ کال د نومبر پر ۱۲مه يانې پخواتردې چي پراصلاحاتوې پيل کړی وي ، دکندهارچمن له لاري هندوستان ته شړلی و . وگ ؛ دپښتوژبي دودې اړتياولارې چارې — دپوهاند دوکتور محمد حسن کاکړمقاله — ۳۵ مخ .

۹(هماغه مقاله — ۳۷ مخ)

۱۰(وگ: ميرزا عبدالودود هوتک — ۵مخ دحاجي محمد اکبر هوتک دعريضې متن

۱۱(ويي پوهنه — تر ۱۵مخ وروسته

۱۲(زړه پانگه داروانبادسرمحقق دوست شينواري (۱۳۱۴ — ۱۳۷۲هـ ق) ليکنه اودلرغونې شاعرۍ گړنې داستادمحمد آصف صميم تاليف دی .

۱۳(ويي پوهنه — ۲۳مخ

۱۴(ويي پوهنه — ۱۸، ۱۹مخونه .

۱۵(ويي پوهنه — ۲۴ ، ۲۵ مخونه

۱۶(ويي پوهنه — ۲۵ مخ

۱۷(ويي پوهنه — ۹مخ . پرکلماتوتاکيدزماډی — م . ه

۱۸(پوهاندزيارصاحب په پخواني شوروي اتحادکي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسميت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) يې بولي . وگ : دپښتوژبي دودې اړتياولارې چارې — ۸۷ مخ

۱۹(پښتوچاپي آثار — ۲۶۹، ۲۷۰ مخونه — ۱۹۷۸ ع. دغه مقاله په نوموړې مجموعه کي يوازنی مقاله ده چي صحافت يې ورگډوډ سوی دی. خدای دي وکړي چي دا کار په ارادي توگه سرته رسېدلی نه وي .

۲۰(وگ: د پښتوتولنی تاریخچه ۵۱ — ۵۲ مخونه — ۱۳۵۶ ش

۲۱(گوربت مجله ، لومړی کال ، شپږمه گڼه ، ۱۶مخ

۲۲(ښکلا مجله — څلورم کال — درېیمه گڼه — ۵۱مخ

۲۳(ويي پوهنه — ۲۴ مخ

۲۴(په دې برخه کي د کتاب په پای کي دضمیمې برخه ولولئ.

د نوو جوړو سوو لغتونو د تلفظ ستونزه

لکه د لیکدود په برخه چي وړاندي اشاره ورته سوې ده ، پښتوالفبې د پښتو ژبې د ټولورغونود تمثیلولو تر عهدې نسي وتلای . دراديو ويندويان نوي لغتونه د همدې نیمگړي الفبې له لاري لولي او پخپل اټکل يې تلفظ کوي . دا اټکلي تلفظ هر مورودلغات د جوړوونکي د تلفظ نمایندگي نه سي کولای او په دې ډول د غلط تلفظ خورا ډېر احتمالات سته . د ويندويانو غلطې د ژبې عامو ويونکوته لار پيدا کوي او پسي عامې بري . زه دخپلي مشاهدې له مخي وایم چي غلط تلفظ نوی جوړسوی لغات بېخونده او پټخ کړی دی . دلغات جوړوونکي نه په دې جريان خبرېږي اونه يې د تعقيبولو امکانات لري . که چيري خبرهم سي ، بيا دومره ری هم نه پکښې وهي .

که دنوولغاتوله پاره يوې صلاحيت لرونکي موسسې وجود درلودای ، نوبه يې لومړی ويندويانو ته سم تلفظ وربښولای اوبيا به يې دميدپاښرات هم ورپسې تعقيبولای (۱).

(۱) وگ : دضمیمې دوهمه مقاله.

د ژبې د سوچه توب (Purism) دوه اړخه

(هم درڅخه مرم، هم درپسي مرم)

سوچه ژبه هغه ژبه ده چي دنورو ژبو اغېزې ورباندي سوي نه وي ، دخپل کلمات ونه لري اودچا خبره له خپله ځانه پوره وي . هيڅ ژبه دخلقت له مخي بشپړه نه وي . پر ژبو باندي اغېزې هر مورو پېښېدونکي دي او پيښي سوي دي . دا اغېزې له گاونډيو ژبو، قومونو، اولسونو او مدنيتونوسره د ټولنيزي اواقصادي راکړي ورکړي اوراشه درشي له لاري ياپراولسونو باندي دنورو اولسونوله خوادپوځي عملياتو او فتوحاتوله لاري کيږي اوسوي دي . مغلوب اولسونه دغالبو

فاتحانو ژبني اغېزې پرځان مني اومنلي يې دي . په نړۍ كې دهغه اولس ژبه سوچه پاتېږي چي له ځانه پرته له بل هيڅ قوم ، هيڅ ژبي ، هيڅ دين او هيڅ مدنيت سره اړيكي ونه لري . داسي قوم پخپله مېنه كې محدود او ايسارپاته سوي وي اوپه اصطلاح بدوي قوم وي .

ژبني سوچه توب (Linguistic purism) په يوه ژبه كې له هرراز بدلون سره مخالفت يادځينو هغوبدلونونواواغېزوله منځه وړل دي ، چي په پخوا كې په ژبه كې راغلي وي . پيوريزم ځان ته بېلابېل ډولونه لري . ريفورميست پيوريزم دژبي له پخواني حالت سره خپلي اړيكي شلول غواړي . ددغه راز پيوريزم ښه مثال هغه ژبني ريفورم دي چي دتركبي دانقلابي مشر اودمعاصري تركبي دموسس كمال اتاتورك په وخت كې په توركي ژبه كې راغی اوله دې ژبي څخه يې هغه فارسي او عربي لغتونه وايستل چي دعثماني توركانو په وخت كې يې ژبه اخيستې وه . دپيوريزم بل ډول ته وطنپال پيوريزم (patriotic purism) وايي چي په ژبه كې دبهرنیولغاتوكمول يايومخ ليري كول غواړي .

دغه راز پيوريزم په نړۍ كې عام دی . دنونسي اوشلمي پېړۍ انگرېزي ليكوالودانگرېزي ژبي ددغه راز سوچه توب له پاره ډېرې هڅې كړي وې . په فرانسوي ، جرمني اويوناني ژبو كې هم ددغه راز ميلان نخښي پياوړي وې خو جرمني ژبه ونه توانېدله چي دانگرېزي ژبي دلغاتو د سيلاومخه ونيسي . انقلابي پيوريزم دليكنۍ ژبي دانكشاف په لومړي سر كې راڅرگندېږي . دژبودمعياري كولوپرمهال باندي دغه راز پيوريزم ډېرزور (momentum) اخلي خو وروسته بيا له خپله زوره لوېږي (۱)

(۱) ويكپيډيا انسايكلوپيډيا — دانټرنيت په حواله.

پښتو د سوچه توب پر پيچومو

كله چي په اروپا كې دنوو ملتونو له منځ ته راتگ سره سم دژبي پر اهميت باندي دټينگارخوځنده خپې په باډاسكووې ، اودژبي سوچه كول دهغه وخت دنيشنليستانوپه منځ كې يوه گرمه ورځنۍ موضوع وه ، دغه وخت پر افغانستان باندي دامير دوست محمدخان دزامنو او لمسيانوترمنځ د قدرت پرگدي باندي دجنگ اوجگړو سوران نازل و . نه دچاژبي ته پام و اونه هم ژبنيو پرمختياووته . دجنگواوپاچاگښتيو په وخت كې كلتوري اوعلمي مسايلوته دچاپام نه وراوړي . علمي اوفرهنگي هڅي آرامه فضاو دچاڅېره دظاطرامنان غواړي . دغه راز نسبتاً مساعده فضا داميرحبيب الله خان (سراج الملت والدين) د پاچهي په وخت كې منځ ته راغله . دغه وخت په ټول افغانستان كې بشپړامنيت ټينگ و اوپه دې سيمه كې دارامۍ او ثبات پرسرنړيوال توافق هم موجود و . دامير حبيب الله خان په وخت كې هغه منوري كورنۍ چي دده دپلاردمطلقه پاچهي پرمهال له افغانستانه ايستل سوي وې، بيرته هيوادته را ستني سوي . په دغوكورنيوكي د سردارانو دكندهاري وروڼو د روحاني اومتصوف شخصيت اومنلي شاعر سردار

رحمدل خان د دانشمندی سردار غلام محمدخان طرزي کورنۍ او دغه رازدغازي محمدایوب خان دملي اوانگلیسي ضد خوځښت د وفادارپلوي جمریاني بادارکندهاري وراره غلام محی الدین افغان اونوري کورنۍ اوافرادهم شامل و . ددې خلکو پر اذهانو باندي له افغانستان څخه دتبعیدپه وخت کي د اروپایي هیوادو سیاسي اوضاع اودهغي قارې ملي خوځښتونو لرو ډېره اغېزه کړې وه . دسیاسي تبعیدپه دغه دوران کي ترکیه اوایران دافغان سید جمال الدین دعلمي اوسیاسي هڅوله امله دمنورینو او تجدد خوښوونکو د نیشنلیستي مبارزومرکز و . دغومبارزوته د اروپایي نیشنلیستانو افکاراونظریات رسېدلي وه . په دغو هیوادو کي دتبعید سوو کورنیو زلمیانود تنور او وطنپالني روحیه واخیستله اوپه دې ترڅ کي یې دخپل ملت دژبوحالت ته زیاته پاملرنه واوښتله . داروپایي نیشنلیستانوپه پیروۍ یې دسوچه ژبي، سوچه نژاد، سوچه ملت ملي او سیاسي مفاهیم دتبعید د وخت دارمغان په توگه خپل هیوادته راوړل . (۱) د تبعیدیانوددې کاروان قافله سالارځوان محمود طرزي و . محمود طرزي هیواد ته له راستنېدوسره سم له شاهي کورنۍ سره دخپلو خانداني اړیکو او خېښیوپه مرسته امیرحبیب الله خان ، چي پخپله هم په افغاني پاچهانو کي ترټولوزیات منوراوتجدد خوښوونکی پاچا و، د نوي مدنیت له ښېگڼوڅخه استفادې ته وهڅاوه اوپه هیوادکي یې د مطبوعاتوهغه پورندي چي دمولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلي سوي وې ، له سره تازه کړې اوپه دې ډول یې دسراج الاخبارافغانیه فرهنگي مرکز جوړاودحبیبی مدرسې زده کوونکي اوکارکوونکي یې پرراملات کړل .

دسراج الاخبارله مطالعې څخه څوک په څرگنده توگه دهغوخلوځلو اغېزې لیدلای سي چي په اروپاپه تېره بیاترکیه کي دنیشنلیستي غورځنگ پلویانودژبي د سوچه کولو اوپه تعقیب یې دژبي دمیاري کولوله پاره په کارا اچولي وې . دسراج الاخبار مدیراو متفکر مغز محمودطرزي د دغو هڅوپه باب معلومات اودهغومطالعه په ترکیه کي داوسېدني پروخت اوپه تېره بیادسیدجمال الدین افغاني په محضركي ددوه میاشتنی حضور پر مهال ترلاسه کړي وه . دهمدغو هڅواغېزه وه چي محمودطرزي دسوچه فارسي اوسوچه افغاني نژادپه باب په سراج الاخبارکي نشرات پیل کړل . ده دسراج الاخبارپه یوه گڼه کي دامیر حبیب الله خان ترعکس لاندي یواوردپاراگراف لیکلی واولوستونکو ته یې چلینج ورکړی و، چي که چا دامیرحبیب الله ترنامه په هاخوا بل کوم عربي لغت وښود، دسراج الاخباریوکلکسیون به دانعام په توگه ورکول سي . په دې اعلان سره یې غوښتل وښيي چي فارسي ژبه ترکومي اندازې پوري له خپله ځانه پوره اوسوچه ژبه ده . سوچه لیکنه ددغه عصر دلیکوال په محاسنوکي شمېرل کېده . دهمدې تمایل اغېزه وه چي علامه عبدالحی حبیبی هم کله چي دطلوع افغان اخبارچلاوه ، دې اعلان ته ورته پښتواعلان خپورکړاولوستونکوته یې بلنه ورکړه چي که چاغیر پښتولغت پکښې وموند، دطلوع افغان کلکسیون به دانعام په توگه ورولېږي . ددې انعام پرسر د مولانا محمدشريف حبیبی اودطلوع افغان دچلوونکي ترمخ یوه مناقشه هم منخ ته راغله . مولانا د یوې عربي کلمې مفغن شکل ته اشاره کړې وه چي دااعلان په متن کي موجودواوځان یې دانعام مستحق باله خو د اخبارچلوونکي بیا مفغناات په پښتوکلماتوکي شمېرل) .۲(

په پښتو کي د عربي ژبي دلغاتو افراطي استعمال او د چا خبره ملايي پښتو هم پخپل وارسره د پښتو د سوچه کولوزمینه برابره کړې وه . د عربي ژبي دلغاتو افراطي کارول دهغه وخت په ملايي ذهنيت کي د فضيلت او علميت نخښه وه او دغه ذهنيت زموږ په منورينو کي ځکه نفوذ وکړ، چي هغوی پخپله په يوه ديني اوملايي ماحول کي دروزني له لاري د قلم اوسياست ميدان ته راوتلي وه . دوی په مدرسه کي ښوونه اوروزنه بشپړه کړې وه . او کله چي يې داروپايي انکشافاتوپه باب لږ څه پوهنه وموندله ، نو يې سمدلاسه په ژبه کي د عربيت پرضد پاڅون وکړ . خودې پاڅون ښه نتيجه ځکه ورنه کړه چي عربيت زموږ پښتنو ذهنونه د ديني عقايدوله لاري تسخير کړي وه . دهغوی له ذهنو څخه د عربي ژبي ايستل د دين د ژبي دايستلوپه معناتعبيريدله .

د سوچتابه هڅي پر مرکه د پښتو هم اغېزه وکړه او يوازینی پښتو د همدغي اغېزې په نتيجه کي خپره سوه.) ۳ (خو ديوازینی پښتولارښووني په سرسره د مرکه د پښتو د مشر مولوي عبدالواسع کاکړله خوا هم عملي نه سوې . ده چي په ۱۳۰۵ش کال د جدي پر ۱۶ د (تعاونو اعلى البر والتقوى) په نامه اوږده منظومه ويلې ده (۴) په هغه کي د سوچه توب نخښي کورب نسته اودلاسه لا د عربيت اغېزه پر غالبه ښکاري .

حسن وقبح له ماورک ســـــــــــــــــــــوه ليونی يم

زيان وگټه راته يوســـــــــــــــــــــوه بهولی يم

تعاون له قبيلې له قـــــــــــــــــــــومه ورک سو

لـــــــــــــــــــــويي ږيري مگر کارموده لک سو

....

زما تعطيل، غفلت، نخوت که څه يوآن دى

د عالم عالم، مادي معنوي زيان دى

زه ددې نظم له ژبي سره هيڅ مشكل نه لرم اولوستونکي يې هم زما يقين دى ، چي نه يې لري ، خوددې درويبتوله راوړلومي مراد دى چي ديوازنی پښتوهڅه چي پر (مرکه د پښتو) باندي تپل سوې وه ، يو تفنني اولکه دمخه چي مې يادونه وکړه ، له بهره راغلی ذهنيت و .

د (مرکه د پښتو) بل کتاب پښتوپښويه ؤ اوددې کتاب له نامه پرته نورگرامري اصطلاحات له يوه مخه عربي ياپارسي دي لکه تاکيد و مبالغه ، تفعيل ومبالغه ، فتحه مجهوله خالص ، صيغه مذکر ، صيغه مونث اونور

داچي وايي پښتو ژبه سوچه ژبه پاته سوې ده . ددې ادعامعناده چي پښتانه له هيڅ گاونډي قوم او هيڅ رازمدنيت سره په تماس کي راغلي نه دي . تاريخي حقايق ددې خبري پر خلاف دي . پښتانه پرداسي يوه سيمه پراته دي چي

دمدنيټو، دفاتحانود لېنګرو، دجهانکشاينانو دتلو راتلو لار وه . ددوی ژبه له دغواثراتوڅخه هيڅکله هم پاڅه پاتېدلای نه سي . داچي موروايوپښتوله آره سوچه ژبه پاته سوې ده ، په حقيقت کي مو پرتاريخي پېښواوحقايقوباندي پرده اچولې ده . داڅرنگه امکان لري چي کندهاردي دپېړيوپه اوږدوکي دمغولوواوپارسيانوله خوالاس پرلاس سوی وي اوپښتانه اوپارسيان دي څنگ پرڅنگ کلی او کور سوی وي خويودبل پرژبودې اغېز نه وي ښندلی . داڅرنگه امکان لري چي په ننگرهارکي دي دتاريخي گندهاراژبنۍ اغېزې نه وي پاته سوي . پردغه پراخه اورشودي دپښتنوپه څنگ کي شاري ، پشه يان ، ترکان ، اشکون ، کاتير(کاتيان) پراچيان ، گوجراونورڅنگ پرڅنگ له پېړيو راهيسي اوسي (۵)خوژبي دي يودبل له تاثيره په امان پاته وي . داڅرنگه امکان لري چي وردگ اوهزاره دي يودبل په چم اوگاونډ کي اوسېدلي وي اوژبودي يې يوپر بل اثر نه وي کړی . دا څرنگه امکان لري چي په لوگرکي دي دپښتنو، تاجکو، برکيو پوله او پتي گډ وي خوژبي دي يې يودبل له تاثيره خوندي اوسوچه پاته وي . دا څرنگه امکان لري چي د پيښور او کوتي پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردوژبو اوپنجابيو او بلوڅوسره شريک وي خوژبي دې سوچه پاته وي . ژبه لکه ژوندی اورگانيزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کيږي . دا که دچا خوښه وي اوکه نه ، که دچابښه راځي ، که بد . دا دطبيعت قانون دی زما و ستا ذهنيت ته نه گوري اوخپل کار کوي . لکه دپږديوژبود افراطي بهېر په مقابل کي چي دخپلي ژبي مدافعه يو ضروري کار دی ، دغه رازدژبي افراطي سوچه توب او تصفيه هم يو غير عملي ، بې گټي اوکله کله مضر عمل دی .

دښاغلي رفيع خبره په خطاطانوکي دپښتودسوچه تابه اشته زموږد ځينو شاعرانو رنگين شعرونه له شعرتوبه ايستلي دي اولاس وپښې يې ورمات کړي دي (۶) دا کار له بده مرغه اوس هم روان دی . اوس دپخوانيو شاعرانولهبجه دمعياريت په فتوابدلېږي . (په) يې په (پر) ورو اروي او (پر) يې په (په) . دکلماتودپای ياگانې يې پخپله سليقه ور اچوي (۲) . دا کار به څو پېړۍ وروسته دپښتوژبي دلهجوي څېړونکي غبرگ غاښونه وروباسي اوپه قضاوت کي به يې دکعبې پرځای ترکستان ته ورسوي . ځکه دی به فکرکوي چي دنوموړي شاعرپه وخت کي (په) او(پر) استعمال په دغه شان و ، لکه په چاپي دېوان کي چي راغلی دی . خبره نه وي چي دااستعمال د معياريت په اشتهاپرتېل سوی دی دشاعرارواپه دغه رازاستعمال خبره نه وه . دغه شان لوبي ترموړيو نسل وړاندي د عبدالقادرخان خټک اونورو پخوانيو شاعرانوپه دېوانو باندي د خطاطانوله خواسوي دي .

ښاغلی رفيع وروسته له هغه چي دپښتودسوچتابه هڅوته کتنه له اتمې هجري پېړۍ څخه رانښلوي اوترن ورځي يې رارسوي ، په پای کي ددغو هڅواهميت پخپله له ډاگه وهي اوداسي ليکي : ... موروليدل چی ددی کار(دپښتودسوچتابه — م . ه) لپاره کله، کله دتفنن لپاره لاس غزول شوی اوياهم دځيني نوروهيوادونوپه اغېزکې دا کارشوی دی خو له ټولوسره — سره يې نتيجه نه ده ورکړې اوداهڅه ناکامه شوې ده .

ددی ناکامۍ يولوی علت دادی چی نړۍ ورځ په ورځ وپېږي ، انسانی راشی درشی اوراکرې ورکړې زياتيږي ، دساينس له برکته تلنې راتلنې گړندی کيږي اوپه اجتماعي، اقتصادي اونوروچاروکې هيوادونه يو بل ته اړکيږي

اوددی راشودرشو، راکړو ورکړو، تلنورا تلنواو اړتیاؤ په ترڅ کې کلتوري او ژبني راکړی ورکړی هم دودپری اود تجرید او یوازیتوب ژوندله منځه ځی ... ښاغلی رفیع وروسته ارواښاد محمد صدیق روھی یوه خبره رانقلوي، چې ویلي یې وه که د ژبوتکاملې سیر ته وگوروپه نړۍ کې خالصی ژبه نشته اوکه وی هغه به دځینې بدوی ټولنوژبی وی چی له نوری نړۍ سره علمی او ثقافتی اړیکې نه لری . (۷) رفیع صاحب پر خپله څېړنه باندي داسي نتیجه بناکوي : په دې اساس د ژبې د سوچتابه له پاره هڅه له یوې خوا ژبه او اولس یې تجرید کوی له بله خوا د ژبې د خارجي زده کوونکو لپاره ستونزی رامنځ ته کوی اوله بله پلوه په خپله د ژبې د ویونکو له پاره د افهام او تفهیم لاره اغزنه کوی نوځکه باید دی ناکامی هڅی ته زړه ښه نه کړواوپه زور خپله ژبه تجرید او کړاومنه نه کړو... (۸) د انتیجه په رشتیا سره یوه واقعي اوله علمی اصولوسره برابره نتیجه اخیستنه ده . د ژبې سوچه کول د کره پښتو لیکنې نني لارویان هم په خوله غندي خو په عمل پرهماغه لار روان دي ، چې دوی یې تر بل هرچا دنه عملي توب له پاره ډېرڅه ویلي دي .

لکه د دې بحث په سرکي چې تاسي ولوستل د ژبې سوچه توب له یوې خوا د نوروقوي ژبودوار د اتوپه وړاندي یو عکس العمل دی چې تر یوې اندازې یې د توجیه کولوله پاره دمیري لارموندله کېږي . خوله بل پلوه یوه داسي ناکامه هڅه ده چې د ممکناتوپه ساحه کې ورته دنوک ایښوولو ځای لاهم نسته . نود د غسي یوې غیر عملي پروژې له پاره نوکان ایستل چاته د کندهار د پښتنوهغه متل ورپه یادوي ، چې وایي :

عبث دارومردک دي ، چې په ولي ده ختی) ۹ .

(۱) ارواښاد کانديد اکاډميسن محمد صدیق روھی خوحتی د ظاهر شاه د پاچهۍ په سرکي پر پښتو ادبياتو باندي داروپايي افراطي ايډيالوژيو، الماني نيشنليزم (فاشيزم) اوشوروي کمونيزم ، سيوري ته اشاره کوي اوليکي چې دې ايډيالوژيو په ټولو هيوادوکې د افراطي يامعتدل نيشنليزم درامنځ ته کېدو امکانات برابر کړل . په افغانستان کې يومعتدل نيشنليزم مينځ ته راغی، چې عمده مضمون يې ملت پالنه ، د تاريخي مواريتو او عنعنودرناوی، حماسي ادب ، پرځان ويساوملی غرور و .

(وگ: د پښتو ادبياتو تاريخ - معاصره دوره - ۸۵ مخ)

(۲) (طلوع افغان ۱۲ کال ۷۷۸ گڼه. دادوه اعلانونه ما پخپله په سر سره کتلي وه خواوس مي د سراج الاخبار کلکسيون ته لاس کورپ نه رسېږي اود طلوع افغان حواله مي د ښاغلي رفیع د ژبپالنه نومي کتاب - ۳۲ مخ څخه واخيستله .

(۳) ((یوازنی پښتو) په ۱۳۰۱ ش کال کې د (مرکه د پښتو) له خوا د پوهني وزارت په مطبعه کې خپور سو. د کتاب ټول مخونه ۱۵۲ ښوول سوي دي چې په سرکي يې خادم العلماء مولوي عبدالواسع قندهاري سريزه کښلې ده . (وگ : ژبپالنه - ۲۵ مخ)

(۴) (وگ: دافغان یاد- د علامه حبيبي مقاله - ۹ مخ

۵(پالوال — معیاري ژبه — ۷۸ ، ۷۹ ، ۹۰مخونه

۶(ژبپالنه — ۴۳مخ .

ما(هوتک) چي کله دلوی احمدشاه بابادېوان له څوخطي اوچاپي نسخوڅخه ترتیبواوه ، پردغه رازلاسوهنو اودلغاتوپرترجموباندي پېښ سوم اوزماپه نزدمي لاسوهلي ځایونه په نوي متن کي وانه خيستل . د هغولاسوهنو یوڅومثاله دادی :

دلفریبه — زړه فریبه

شکرلبه — خورشونډې

پریرویه — پری مخه

دامنگیره — لمن گیره

موی کمره — ملاوینسته

۲(وگ : دلوی احمدشاه بابادېوان — ۱۳۷۸ش = ۱۹۹۹ع کال چاپ

۷(ژبپالنه — ۳۶مخ

۸(هماغه کتاب — ۳۶مخ . نقل قول کت مټ رانقل سوی دی.

۹(ده ختی دکندهارښارپه جنوب کي دیوه کلي نوم دی. دامتل ځیني کسان په دې ډول هم وایي : عبث دارومردک دي ، فتح خان یې ډزوي.

په خوله کرلې تصفیه په زړه منلی سوچه توب

دپیوریزم په باب تاسي په تیروپانوکي ښه پوره تفصیلي بیان ولووست اودهغه دنه عملي توب اوتاواني توب په باب موهم نظرونه ترنظر تېر کرل چي اتفاق ته په نزدې اکثریت ټولوپوهانوورسره خپل مخالفت څرگندکړی دی . خو په عمل کي دپیوریزم له کرني سره سره د پښتوژبي دسوچه تابه بازار ښه توددی . ددې مسئلې دښه څرگندتیاله پاره به زه یوڅه شاته ولاړسم اودژبي له پاره به دنوووچورونوپرسابقه یوواربیامروروکړم .

علامه محمودطرزي چي دافغاني ژبو(فارسي اوپښتو) دسوچه تابه له لومړیوپلویانوڅخه و ، په دې برخه کي لیکي :
... به فکرعاجزانه خود ما، یگانه وظیفه انجمن عالی معارف بایداصلاح وترقی وتعلیم زبان وطنی وملتی افغانی

باشد، ازارباب علم ودانش این زبان یک گروپ مخصوص تشکیل یافته کتابهای تعلیمه ضروری لازمی آموختن آنرا تدوین و حاضر باید کرد. حتی برای تطبیق دادن کلمات فنی و صنعتی و اختراعات جدیده یی که نامهای آن در زبان افغانی غیر معروف است، کلمات مناسب و نامهای متناسب به زبان افغانی پیدا باید کرد و هر قدر اصلاح و ترقی که لازم است در آنباب اجراء باید کرد. (۱) محمود طرزی د(فنی اوصنعتی کلماتو اونوواختراعاتو) له پاره دمنا سبواو متناسبو کلمود پیدا کولوسپار بنتنه کوی . په (پیدا کولو) کي دکلماتو پلتنه اوجوړونه دواړه راتلای سي . خودی دا کلمات مشخص کوي اود نوولغاتو پیدا کولو اړتیا یوازي په (فنی، صنعتی او داختراعاتو) په برخه کي رامحدودوي .

علامه عبدالحی حبیبی هم، چي په طلوع افغان کي (دپښتو د علمي اصطلاحاتو یانوولغاتو وضع) تر سرلیک لاندی ددغه کار اصول بیان کړي دي ، په هغوکي یې دپښتو سوچه لغاتو پلتنه اود لغاتو وضع دجلامادوپه توگه ټاکلي دي . دنوولغاتو وضع کول یې یوازي په تخنیکي ، صنعتي او علمي برخه کي سرته رسولي دي لکه ټیلگراف (لیرلیک) ، فوتوگراف (بشرلیک) ، فونوگراف (ږغ لیک) اونور، چي ډېري نمونې یې په ژبپالنه ۷۰ ، ۷۱ مخونوکي د طلوع افغان اخبار په حواله رانقل سوي دي . گویا د علامه حبیبی سپار بنتنه هم پرفنی او تخنیکي نومونو باندی تکیه درلوده . لروپښتنو هم خپلي جوړوني ساینسي ځانگي ته متوجه کړي دي .

ښاغلي رفیع هم په شاعرانه ژبه باندي د ساینسي علومو د اصطلاحاتوله پاره دنومونو ټاکل لازم گڼلي دي . دی لیکي : د ساینس او تخنیک له پرمختگ سره دنړۍ په وړاندي تللو هیوادوکي هره ورځ نوی – نوی ساینسی زېږېدنی کیږی او په هره زیږیدنه دهمهغه هیواد دژبی یونوم ایښودل کیږی او بیاد علم نوی پیغله له خپل نامه سره بل هیواد ته ودیږی او هلته میشتیږی . که وروسته پاتی هیوادو ژبی پته خوله پاتی شی او په دی نوی ناوی نوم کیږدی نوددی ناویانوسلسله خواورده ده او کله چي ددی هیواد خلک سترگی غړوی گوری به چی ددوی دژبی ټول انگړ به دپرمختللیو هیوادونوراغلیو ساینسی ، تخنیکي اونوومنځ ته راغلونوایونیولی وی اواصلی ژبی ته به یوازی چوکاټ او چار دیوالی وړپاتی وی .... (۲)

دښاغلي رفیع له بیانه هم دا خبره واضح څرگندیږي چي ساینسي او تخنیکي ناویانو ته باید نومونه کښېښوول سي . اودپوهاند دوکتور زیار صاحب هغه نظریه بیاراورم ، چي وړاندي می هم رانقل کړی و . دی لیکي :

نوی جوړونه باید په علمی ، تخنیکي ، مدنی ، اداری اوداسی نورو مفاهیمو پوری تړلی وی چی زمورفکري او کلتوری زیږنده نه وي ، لکه ژبپوهنه (لینگویستیک) ، ټولنپوهنه (سوسیولوجی) ، پوهنتون (یونیورستی) ، څارندوی (سکوټ او پولیس) ، توغندي دراکت او ورکتون دکودکستان لپاره . مگر که سوکرک یاسورسک ته د جوارو ډوډۍ نوم وټاکو، یوه بې ځایه ټاکنه به وي . (۳) بل ځای وایي چي ساده وییونه په مصنوعي توگه جوړول غیراصولي کار دی. (۴)

خوپه عمل کي چي گوروخبره بالکل له جلوه وتلې ده . حتی د کتاب ، قلم ، دېوان ، شعر ، شاعر او په سوونوروپه ژبه کي دودسوي لغتوته لگيادي ، نومونه جوړيږي . دپنسل له پاره يې دپښتومرکې (وچکښی ، وچکښ) بيرته ژوندی کړ . په ژبه کي رنځوراوناوړغ سته او عام دئ خو دوی (رنځمن) ورته راوايست ، سرائښ (دحريص په معنا) په لهجوکي پروت دئ خودوی (اسويلاند) ورته اختراع کړ ، په ژبه کي تلابښ سته او عام دئ خودوی ورته (ډډون) جوړکړ ، په ژبه کي طبيعت ددخيل لغت په توگه دوولس پېړۍ ژوند کړی دئ خودوی ورته (پنځون) وموند ، په ژبه کي بلبل له زروکلوراهيسي سندري وايي خودوی ورته (ډانگ لکی) پيدا کړ اوڅه موده وروسته يې بياهمدغه ډانگ لکی د (ډاينازاروس) له پاروتاکه (۵). نه پوهېږم چي دبلبل اودغه ماقبل التاريخ حيوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي ښکلی ، ښايسته سته خونه پوهېږم دوی ورته (بناو) له کومه کړ ، په ژبه کي نياودعدل اوانصاف په معنا رواج موندلی دئ خودوی ورته (سماو) راوايست ، په ژبه کي خېتو، خېتورسته خودوی ورته (شنازگېدی) توليد کړ ، په ژبه کي پاسپورټ سته او عام دئ خودوی ورته (لارليک) وزېراوه ، په ژبه کي (کرښپل) سته خودوی ورته (پښه خاپونه ، پښوخاپونه) وضع کړ (۶)، (غونۍ) په ژبه کي ژوندی لغت دئ خودوی ورته (بنگن) راوايست (۷)، (کتابتون) جوړسوی دئ خو دوهم وارورته (کتاب خونه) جوړسواوهغه هم دپارسی ټکي په ټکي ترجمه (۸)، (بدلون) پخوا جوړسوی و، نو(ونجون) ته څه اړتياوه ؟، د(بېکسی) پرځای ټکي په ټکي ترجمې (بېڅوکتيا) ته څه ضرورت و؟.

ځينو ډېروبي خونديو اوپتخو ترجمه سوو لغاتوته خوزه بيخي حيران پاته يم ، چي ددې ضرورت څه و . لکه (اوسپنکښ) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوی) د(جادوگر) ، (کوډگر) له پاره ، (ړنده مړه) د (کورموش) له پاره ، (پلغت) د(چابک) له پاره (۹). ددې وروستي لغت له پاره خوپه ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهېږم چي هغه ته يې ولي چته اوبښتې ده . مورډرځ دبلي اوشرنگ سوتي له پېغوره لاخلاص سوي نه يو چي دابل سرباری هم پرولوبداوداواردمعيارپه نامه !

پوهاند دوکتور زيارصاحب وايي چي نړېوېزونه يانړيوال ويونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راډيو، تلویزيون، تيلگراف ياتېلگرام ، تېلي فوتو، تېلي ټايپ، تېلفون ، اکسري يالایزر(ورانگې) کمپيوټر ، ډاکټر ، اکسيجن ، هايډروجن ، نايټروجن ، الکټرون ، نايټرون، پوزيټرون ... ياځانگړي جغرافيايي نومونه اوياپه زرگونو کېمياوي او درملي نومونه ... دنړۍ په زياتروعلمي ژبوکې له يوڅه جوليز(شکلي) اډاپټېشن (راخپلوني) سره يورازدودلري ، په نيولو جيزم کې راگډول بياهم دپيوريزم په ماناخيستل کېږي ... (۱۰)يعني نوي لغاتونه ورته مه جوړوي . خوتردغه سپارښتني دوي کرښي وروسته بيا وايي چي که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسی ، هندي کي نن سباډېر انټرنېشنلېزمونه راژباړل شوي دي يعني که موچم ورته جوړسو، ژباړئ يې . داچي تراوسه دغو نړيوالونومونوته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، دچا خبره په چم يې نه پوهېږي چي څرنگه لارورته ومومي . دمثال په توگه اکسيجن ته به څه رازنوم جوړکړي ؟ پارسي ژبي وايي ترک عادت موجب مرض است په ژبه کي اوبتل سته او عام سوی دئ خودوی زړه په سوړسوی نه دئ او(اوبډوب) يې هم ورته جوړکړ ، په ژبه ، ادب اوفولکلورکي زرگړسته خودوی ورته (زړپښ) وزېراوه ، په ژبه کي ترينگلی د(عبوس ، پيشانی ترش) له پاره سته اوقاموسوهم اخيستی دئ خودوی ورته (اړپه اوربوز) وزېراوه .

یوځای وایوچي بين المللي تخنیکي نومونه به پرځپل حال پرېږدوڅو بیره څپله خبره اخلاو تېلفون ته (غرون) ، تلویزیون ته (لروینون) اوتیلگراف ته (لرلیگون) پېشنهادوو (۱۱). د مروجولغاتو د وژلو په کارکي هم سیالي ښه په زور روانه ده . د پېرپو پېرپو مروج لغات دمعیار په فتواله رواجه لوېږي . ما په یوه بله لیکنه کي د دغولغاتو یوه ډېره کوچنوتې برخه داسي بیان کړې ده : زما دمشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسیزو کي (بډای) او (مور) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (یرغل) موپه (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنگ) موپه (جگړه) وواهه ، (وطن) موپه (هیواد) نېستي کړ ، (غولی) موپه (انگر) پایمال کړ ، (تاداو) موپه (بنسټ) له بېخه وکینس ، (رپړه) موپه (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) موپه (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) موپه (ورکتوب) ووژله ، (جنگیالی) موپه (جگړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) مو په (لگیا) الیش کړل ، (تلابن) موپه (هڅه) نفی کړ ، (کږنه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلۍ) موپه (جنۍ) تر پښولاندي کړه ، (کرار) مو په (ورو) وخوړ ، (په) مو د (پر) په فتوامسخته کړ اول لگیایو دمسخه کولو او محوه کولو د اېهېر پسي پالو او په ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونگښو د هغه منگوتې په شان گرزولې ده چي (یوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي) . دالیست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسیږي . زه پوښتنه کوم چي تصفیه اوسوچه توب (purism) لکۍ لري ، ښکرلري ، څه لري ؟ دغه جریان چي اوس روان دی ، تاسي چي هرڅه نوم پراېږدئ ، خودا کټ مټ او په مطلق ډول تصفیه ده . او تر ټولوبیادخواشینۍ خبره داده چي که چاپه لیکنه کي دغه جریان تعقیب نه کړ ، لیکنه یې ناکره ، لهجوي ، سیمه ییزه اونورا ونور بلله کیږي .

زیار صاحب هم وایي چي هرڅوک باید لغات جوړنه کړي . ډاکټر پالوال هم دغه کار په صلاحیت پوري تړي زما چيغې هم دهمدې بابته دي چي اوس په دې ژبني سرطان (cancer) هرڅوک اخته دي دصلاحیت والو جوړوني اودبې صلاحیتو داسره بېلېږي نه . دنیولوگیزم دنده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحیت والاوه ، که بې صلاحیته ، خبره انارشیزم ته رسیږي اورسېدلې هم ده .

څه موده وړاندي مي په یوه مجله کي دیوه متوفی مشرحقدار له خولې داسي ولوستل چي که دوزیر صاحب محمد گل خان وس رسېدلی د ټول افغانستان دخلکونومونه یې هم پښتوکول (۱۲۱) دلیکني له خوند او شخوندڅخه څوک پوهېدلای سواي چي دژبي دتصفیې اشتها لا تر اوسه هم ښه پوره موجوده ده اوهمدا ذهنیت اوس هم دالفاظو تر پردې لاندي دکره لیکنۍ پښتوپه نامه پالل کېږي . په دغه شان روحیه باندي یوې ژبي ته انکشاف ورکول دیوویشتمي پېړۍ له انکشافاتوسره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کي دنړۍ ژبي تر بل هر وخت زیاتي یوه په بله ننوتلي دي .

موږ ته زیاتره ویل کېږي چي دنړیوالو علمي اوفني اوسیاسي ترمینالوجۍ سیلاب ته که لاس ترزنه کښېنو ، ژبه راڅخه لاندي کوي . داحقیقت زه هم منم . خودنولغاتو او په ژبه کي داخښل سوواو مروجو لغتوبریدایدو ټاکل سي . که دا کارونه سي ، نوچي بیاپرديارلس لیکي (۱۲) لاس راسره کښېږدئ ، بیا هم ددغي اوسنۍ چاري نوم ترتصفیې په

هاخوايل څه نه سي کېدلای اوله دې منحرف جريان سره به دمخالفت آواز دسور تر شپېلۍ پوري روان وي . که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبنۍ بخولي مخالفين ځانساتي، لنداڼدي، مرتجعين وبلل سي اوحتی ښکښل (کنځاوي) ورته وسي بيا به هم هغوی دگاليله په شان پر مخکه باندي د توبې ايستلوپروخت لاهم ووايي چي په دغه ژبه د افهام او تفهيم عمليه سرته نسي رسېدلای. له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای . داپښتوېسي عامېري اوخلک ځني خوا توري کيږي . ددې چاره په کارده اوهمدانن يې په کارده. د پېرياناڼودې ژبي په پښتونکي درزونه واچول ، ددې کارله پاره فکر کول په کاردي ، دا درزپراخېږي او چاره يې په دې نه کېږي چي ووايو :

کاروان به تيرېږي اوسپي به غيږي ١٤ . دپښتو ژوند د پښتانه له ژوند سره تړلی دی ، نه له نيولوگيزمونوسره . که خدای مه کړه پښتون مړسو، پښتو او نيولوگيزمونه دواړه ورسره مري . په نيولوگيزمونو باندي دپښتوژوند نه راگرزي . ديوې شېبې له پاره يې فرض کړئ چي په پښتوژبه کي يولغت لاهم پردی نسته مگرکه پښتون همداسي شپون اوعسکرووي اوروزي يې دشپنيتوب اوځان وژني له لاري مقرره وي ، دغه خالصه ژبه به يې کوم درد ور دواکړي ؟ ښاغلی پوهاندحسن کاکړدخپلوتاريخي څېړنوپه پای کي دې نتيجه ته رسېدلای دی ، چي : پښتوچي بيرته پاتې ده اوعلمی شوی نده دژبي دڅنگه والی له امله نده ، بيرته پاتې توب يې دپښتنوله لاسه دی . ددوی بيرته پاتې توب د پښتوبيرته پاتې توب شوی دی ١٥ نو پر پښتو اوپښتنوبايدزره وسوځل سي . دشهرت ، دنامه ، دعقدو له پاره بايد ژبه قرباني نه سي . دغه اندېښني دي، چي په مايې دا کتابگوټی وکښ .

اوس په ځينو ليکنو او مرکوکي د نيو لوگيز مونوپر % ٢٥ باندي ټينگارکيږي . زه تاسي ټولو درنولوستونکوته واک درکوم چي که مو هروخت دغه فيصدي په عمل کي تطبيق وموندله ، زمادا کتاب په هماغه ورځ په اورکي وسوځئ چي نوريې څوک ونه لولي . ځکه زما ارمان به ختلی وي اونوربه د پښتوژبي له بابته د اندېښنو ځای راته پاته نه وي . دکره ليکنۍ پښتوله نني بهرڅخه داسي نخښي اونښانې ليدلي کېږي چي دا خوځښت په نهايت کي په يوې لهجه باندي دنورودنفی کولوله پاره دی . زه به ډېرخوښ سم چي که دپښتويوه لهجه دژبني انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چي ټول پښتانه يې هم وليکي اوهم يې ووايي . دا که زمالهجه وي، که دبل ، که دهابل، ماته مهمه نه ده . مگر دا کار د پېريو دی او بايد په طبيعي توگه لکه په فارسي او نورو ژبو کي چي راغلی دی، عملي سي. نه د اوسنيو ژبنيو ماجراجوييوله لاري.

(١) ژبپالنه — ٦٤، ٦٣ مخونه دمقالات محمودطرزی د٧٧٤٤ مخ اوسراج الاخبارپه حواله

(٢) ژبپالنه — ٧٥مخ

(٣) (ويي پوهنه — ٢٤، ٢٥ مخونه. نقل قول کټ مټ رانقل سو

(٤) (پښتو— پښتانه ٣١٢مخ

- ۵(زیار- دپنټوژبې دودې اړتیا ولارې چارې — ۹۷مخ
- ۶(زیار، پښتو پښتانه ۲۰۷مخ
- ۷(وبي پوهنه ۱۲۱مخ
- ۸(وبي پوهنه ۴مخ
- ۹(وگ: وبي پوهنه ۲۸۸ — ۲۹۰ مخونه
- ۱۰(دپنټوژبې دودې لارې او چارې — ۹۹مخ
- ۱۱(وبي پوهنه — ۶۰ مخ
- ۱۲(ورځ مجله — شپږم کال ، ۳-۴ گڼه — ۱۰مخ ۱۳۸۴ ش
- ۱۳(په کندهارکي دديارلس ليکي اصطلاح دقرآن عظيم له پاره کارېږي. په نورو سيمو کې به هم رواج لري .
- ۱۴(وگ: استاد زيار دپښتني فرهنگ يوځلاند ستوری — ۱۵۵مخ — ۱۳۷۲ ش
- ۱۵(آئينه افغانستان مجله — ۱۰۴ مسلسل گڼه — ۵۴مخ — میزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۶

پښتونپولوگيزم ژبني اړتيا ده که سياسي تقليد؟

په يوه ژبه کې چې دنړيوالو پرمختياوو او ساينسي و تخنيکي انکشافاتو او اختراعاتو له اسپته دنوولغاتو د جوړونې اړتيا منځ ته راسي او دې کارته نيوگلوبليزمونه استخدام سي ، معنایې داده چې دا ژبه اوس هغو حوادثو ته ځان تياروي چې پرنوروتېرسوې او پرېدې اوس راغلي دینه ددې پرځنگ هره ژبه چې دخپل انکشاف په بهر کې داسې ځای ته ورسېږي چې نورو ورته دنيولوگيزمونو اړتيا محسوسه سي ، معنا يې داده چې دې ژبې دانکشاف نور پراوونه وهلي دي او ويونکي يې هم دفرهنگي سطح په يوه داسې مرحله کې واقع دي چې نور ټول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نو دژبې دسره کېدو وار رسېدلی دی . په دغه وخت کې که دمعياريت او کره ژبې خبره رامنځ ته سي ، څرنگه چې له حالاتو سره موافق شعار دی ، نه به پرچا بدولگېږي اونه به مخالفت ورسره وکړي . خوکه دمعياريت هڅه دسياسي سياليو زېږنده وي ، دانودژبني اړتيا له مخې نه بلکې دنوروانگېزوپرېنارامنځ ته سوی تلابن دی او هغه څوک چې نه غواړي په دغه انگېزوباندي خپله ژبه ولري ، يادغه سياسي سيالی ورته دسياست دمدياريانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نوطبيعي ده چې لومړی خوله دې لوبې سره ځونې نه غورځوي اوکه ډېره درنه پرتامه سوه نوپې بيا په مخالفت کې درېږي .

ماچي به د پښتو ژبې د کره توب له پاره دهغو تاریخې سوابق او اوسنۍ هڅې له ځانه سره څېړلې ، نو د چا خبره شپږم حس به راته ویل چې په دې هلوځلو کې تر ژبې اړتیا نور مسایل ډېر دخپل دي . د دې نورو مسایلو پریوه برخه باندي زه د (سوچه توب) په بحث کې رغېدلی يم . پوهاند زیار صاحب اوس پخپله یوه مرکه کې زما پر دغه گومان باندي د یقین ټاټوبه ووهله چې زموږ نوي جوړونې له پارسي سره د سیالۍ اود هغې په تقلید راپیل سوي دي . دی وایي : پارسي چې زموږ ورسره یوه رغنده سیالي روانه ده ، هیڅوک په نظر کې نه نیسي ، که پارسیوان زموږ سره منفي سیالي کوي ، موږ ورسره رغنده سیالي کوو .

تاسو د پارسي پخواني او اوسني متن وگورئ چې هرڅومره یې پارسي قوي وي ، تاسو به ووينئ چې څومره مخته تللې ده ، په پارسي کې څومره نوي ټکي راغلي دي ؟ نو د اونیو که یوازې پرېښتوده ؟ (۱) ماته د حیرانۍ ځای دادی چې استاد له ټول ژبني اکاډمیت سره څرنگه د دغې سیاسي لوبې په دام کې کښېوتلی دی او نورو ته یې لاتوصیه هم کوي . د دغې سیالۍ د سالمیت ذمه څوک تر پایه پوري وهلاي سي . څرنگه امکان لري چې پارسیوان دي د دوی په وینا ، منفي سیالۍ کوي او پښتون دي بیا ورسره سالمه سیالي وکړي . داسیالي له لویه سره پر منفي تمایلاتو راپیل سوې ده او یوه کرغېرنه لوبه ده چې دوخت غیر ملي حکومتو پښتون او پارسیوان دواړه پکښې سټ کړي دي .

زما په فکر خوهره ژبه دانکشاف او پرمختگ په لار کې خپل موقعیتونه او خپلې درجې لري . دنورو ژبو په پرتله یې دانکشاف سرعت هم توپیر لري ، ژبې اړتیاوي یې هم ځله بیلې وي . پښتوله بده مرغه اوس لاهم دخوشحال خان خټک خبره بکره پرته ده . د دغه واقعیت په لیدلو ، کتلو او منلو باندي باید هیڅ پښتون نه د حقارت احساس وکړي او نه هم دخپلې ژبې دنیمگرتیا . دارواښاد نومیالي خبره پښتو د ژبې په حیث نه ترچاپاته ده او نه ترچاپایته ده . (۲) لکه په انسانانو کې چې زور او وړ سته ، په ژبو کې هم سته . دسیالۍ په وجه په ژبه کې بدلونونه راوستل تر گټه تاوان ډېر پېښوي . داسیالي هغه ناوړه دودو دستورته ورته ده لکه ځیني کسان چې له خپلو تربروسره دسیالۍ په انگېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي اود خپل ماشوم زوی ژوندله خورا ډېر وندنگلوسره مخامخ کړي . وایي شرمښکۍ له ماره سره غزېده ، پرمخ دوه ځایه سوه . داراز سیالۍ ته ځوان مغزونه دخپل طبیعي جوش وخورش او احساساتي جذبوله امله خورازیات آماده دي او ډېر ژر په دغه راز دامونو کې لوېږي . دسرې سینې درلوونکي مسن پوهان هیڅکله باید ځوانان دغه راز بازاری لوبوته تشویق نه کړي .

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللې چې نوي لغاتونه یې جوړکړي دي . پارسي په دې وړاندي ده چې د ضرورت ژبه ده ، د دربار ژبه وه او ده ، د علم ژبه ده ، ویونکي یې پخپله د تعلیم اوسیاست پرمیدان تر پښتنو وړاندي دي . پېړۍ پېړۍ ورته دهند ، ایران ، ماوراءالنهر او افغانستان پاچهانو او دربارو کارکړي دي . دې ژبې چې نیولو گیزم ته مخه لاکړې نه وه ، هم پرمختلې ژبه وه . تر عربي ژبې وروسته د منطقي د علم ، د سیاست ، د ادب او تجارت ژبه وه . د پارسي د پرمختگ دلایل باید د هغې په ویونکو کې ولټول سي نه په لغاتو کې . له بلي خوا د پارسي ژبې خپل پوهان بیا په دې عقیده دي چې د دې ژبې د بریالیتوب یو علت دادی چې د ډېرو ژبولغات یې پخپل ځان کې هضم کړي دي

اودژبي دروازه يې دنوروژبوپرمخ تړلې نه ده . ارواښادپوهاند دوكتور عبدالاحمدجاويد په دې برخه كې وايي چي په فارسي ژبه كې ددخيلو كلماتودښووني له پاره به تاسي صبحانه (سباناري) ته دعوت كړم . ميزپرتگالي كلمه ده (۳)، چاينك چينايي ، فاشق توركي ، صندلي عربي ، نعلبكي عربي ده . اوپه پای كې په ظريفه لهجه وايي ما مي مانيم ونان خشك . مرادپې دادئ چي يوازي (نان) فارسي كلمه ده نور يې ټولي دخيلي دي اوله نوروژبوخخه اخيستل سوي دي . (۴) ارواښاد دې كلماتوته په كركه نه گوري بلكي داد پارسي ژبي په كمالونوكي راوړي چي څرنگه يې دنوروژبولغات پخپل ځان كې حل كړي اوخپلي ژبي ته يې دافادې وسايل پرېمانه كړي دي . زمورپوهان بياتراوبودمخه گاولي كاري اووايي ، مورلغتونو ځكه جوړوو، چي كه سباددهقان لمسي او كړوسى تعليم كوي د هغه لپاره (به) اسانه وي . ته دبزرگروى ته دتعليم زمينه برابره كړه ، بيا دپښتوتعليم زمينه ورته مساعده كړه ، ژبه يې خير دئ سوچه دي نه وي ؟ دسبادبزرگ دزوى غم به خورو خپل اوسني زامن موله خپلي ژبي څخه خواتوري كړل . مورپې چي كومه ژبه ورزده كړې ده اوده ته ترهڅه گرانه ده ، هغه اوس په كتاب كې نسي موندلاى . دكتاب ژبه ده ته د يوې خارجي ژبي دزده كولوپه شان ستونزي لري . طبيعي ده چي وخت تردې په بلي قوي ژبي (انگرېزي ، اردو، فارسي اونورو) مصرفوي ځكه په هغه ژبويې هم اړتيارفع كيږي اوهم يې په زده كړه كې تردغي نوي پښتومشكلات لږدي . له يوچاسره مي په دې برخه كې بحث كاوه ، را ته وې ويل : ژبه متخصصينوته پرېږده ، چي هغه يې سمباله كړي . په جواب كې مي ورته وويل : ماخو په هغو نامرادوباندي ډېري هديرې ډكي ليدلي دي ، چي دمتخصصو ډاكټرانو په نسخويې زني ورتړلي سوي وې . دمتخصص سهوه دمرگي گولي ده اوبس .

(۱) ښكلامجله — ۴ كال، ۳ گڼه ۵۱ مخ

(۲) دپښتونودټولنيزتاريخ مبادي — ۱۰۹مخ

(۳) (دده په نظر په فارسي كې (ميز) دمېلمه په معنا دئ اوپه مثال كې يې (ميزبان) راوړى دئ.

(۴) (كه زماحافظې غلطې نه وي كړې ، دامقاله په اميدجريده كې نشرسوي وه . ما يې يادونه په يوه بله مقاله كې پخواهم كړې وه اوتاسي به يې په ضميمه كې ولولئ . له تكراره يې بخښنه غواړم .

نظري معيار عملي گډوډي

ژبپوهان وايي دژبني معيارټاكلوله پاره اتاريتي (authority) په كارده . اتاريتي دوې خواوي لري . يوه يې دعلم اوصلاحيات خواده چي په ژبپوهانواړه لري او بله يې اجرائيوي اړخ دئ، چي په دولت يا اكاډميكو ټولنواړه لري . ژبپوهان علمي اړخ څيري اودولت يانور اكاډميك سازمانونه يې دترويج له پاره قانونيت ورتسجيلوي .

د پښتو په معياريت كې د دې دواړو خواوو خلا محسوس ده . د صلاحيت په برخه كې پوهاند زيار صاحب هېچاته غاړه نه ده ايښې . نه الهام ته ، نه ترې ته ، نه پالوال ته ، نه شپون ته ، نه ستوروته ، نه پښتو ټولني او اكاډيمۍ ته . ارواښاد الهام ورڅخه دوستانه گيله كوي او ليكي چې ... كه څه هم زيار مور د ترې په شمول د تاريخي — مقايسي ژبپوهني متخصصان نه گڼي اوښايي چې رښتيا به وايي (۱) . گويا د معيار په برخه كې يوازي د دوی خپل نظر معياري دى . اود اجرائيوي صلاحيت خلا خوپه دغو كلونوچي كې دا خوځښت راپيل سوي دى ، په ټوله معنا بيخي محسوسه ده . خلا خو پر لار پرېږدي ، په دغو تېرو دېرشو كلونو كې خودخلكي او پرچمي دولتونه شمول ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړو . (۲)

ددغه شان دوگانه خلاوو په موجوديت كې د يوه خوځښت قانونيت او اغېزمنتوب پخپله تر پوښتني لاندې راځي . اودهمدې عامل نتيجه ده چې دغه خوځښت تردوو درو ملاتړلو پلويانو زيات نورونه موندل .

داچې اوس دنوولغاتوپه اعتياداخته كسان دخوځښت په پلويانو كې شمېرل كېږي اوبيا دهغوله مخي دا حركت د بري لورپورته رسېدلى گڼل كېږي ، يوه ذهني نتيجه گيري ده چې داستنادپايه يې پروا قعيتونو ولاړه نه ده . حقيقت دادى چې ددغه خوځښت له امله يوه نوې ژبه يا لهجه د تكوين په حال كې ده . تاسي دالاندې گډوډيوته ځيرسئ چې د يوه خوځښت تردېرش كلن فعاليت او بري ته تر رسېدو وروسته ! په هغونشراتوكي موجودي دي ، چې د كره ليكني له بهير سره په يوه يابل دليل ځان تړلى گڼي .

(۱) پښتو او پښتانه ته د الهام سريزه — پنځم مخ

(۲) زيار صاحب په هغه خصمانه چلند ډېر ښه خبردئ چې زموږ سره د باختر آژانس د پښتو خبرونوپه رياست كې د دولتي مقاماتوله خوا كېدى .

د (په) او (پر) گډوډي

دغه دوه سر بلونه (prepositions) د پښتوپه ځينو لهجوكي سره گډېږي اويو دبل پرځاى يې په ناسمه توگه كاروي . په دغولهجوكي (په پښتوليكل) او (پر پښتوليكل) نسي سره بېلېدلای . په داسي حال كې چې دادوې خبري جلا جلامعناوي لري . په (پښتوليكل) معنا د ليكني ژبه پښتوده او (پر پښتوليكل) معنا د ليكني موضوع پښتوده . د پوهاند زيار صاحب په عقیده له كندهارۍ اوتاريخي ادبي پښتوپرته نور زياتره گډوډونه (په) او (پر) سره گډوي (۱) له تاريخي ادبي پښتو څخه يې مراد د كلاسيكو شاعرانو پښتوده . حقيقت هم دادى چې په كندهاري گډوډوكي ددغودووسر بلونواستعمال د يوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط كېږي . دوى (په خره سپور) هېڅكله هم نه وايي . په داسي حال كې د (په) دغه شان استعمال په نورولهجو كې عام دى . (۲)

پوهاند زیار صاحب په ویې پوهنه کې د دغوسر بلونو د سم استعمال ټول موارد راوړي دي چې په یوه برخه کې زه د داسې یوه پښتانه په توګه چې د پوهاند دوکتور زیار صاحب د څېړنې په تایید کې د دغوسر بلونو د سم استعمال د مورله غېږې څخه زده کړې دي، موافق نه یی اوهغه (پلانی پرکوم کال مردی)، په دې برخه کې باید (په کوم کال کې مردی) کره شکل وي ځکه زما د څېړنې له مخې په دغه مشخصه برخه کې د کندهاري ګرود استعمال دانګرېزي ژبې له (in) او (on) سره خوله په خوله برابر دی. په انګرېزي ژبه کې هم (in 2006) کره دی او (on 2006) ناسم.

ارواښاد علامه رشاد (رح) په دې برخه کې د ګوربت مجلې د لومړي کال په شپږمه ګڼه، ۲۳ مخ کې داسې څرګندوي چې دې: (په) او (پر) ترمنځ توپیرسته. (پر) داستعلاتوری دی، پرمېزباندي، پرچوکۍ باندي کښېناست، پرمېزيې کتاب کښېښود (۳)، پرمایې پورباندي دی او داسې نور (پر) په کلمه باندي راځي او (په) د ظرفیت او آلیت لپاره راځي (۴). مثلاً په لښته یې ووايه. دلته (په) د آلیت دنده اجراکوي. په کور کې دی، په مکتب کې دی، دلته د ظرفیت مانا ورکوي. اوکله چې مرکه چې د (په کال) او (پر کال) په برخه کې توضیحات ځني غوښتي دي، نو علامه مرحوم ورته داسې جواب ورکړی دی: ... که (کې) ورسره راسي باید (په) وکارول سي ولي هلته د ظرف زمان مفهوم ورکول کېږي. ظرف پر دوه ډوله دی، یو د زمان ظرف دی او بل د مکان ظرف. په کور کې، په مکتب کې د ظرف مکان دی. په پسرلي کې داسې کېږي، هغه وخت هغه د زمان ظرف دی، په کال کې داسې کېږي یاداسې وسول، د ظرف مکان دی نو هلته د ظرف مکان لپاره تر (پر)، (په) غوره ښکاري او داستعلالپاره بیاتر (په)، (پر) صحیح دی.

د (په) او (پر) استعمال له پاره تر رسمي لارښوونې وروسته ځينو لیکوالو د یوه غلط فارمول پیروي پیل کړه او هغه دا چې که په دغو سربلونو پسې وروسته د (کې، سره) اوستربل (postposition) کارېدی، باید (په) ولیکل سي اوکنه نو (پر) سم دی. د دې فارمول غلطې په دې کې ده چې (په) کله کله په آلي – (instrumental) حالت کې راځي او هورې اوستربل نه ورسره ملګری کېږي. لکه (په لښته یې ووايه). د دغه غلط فارمول پالونکي په داتېرمثال کې هم (پر) ځکه استعمالوي چې وایې وروسته اوستربل نه دی راغلی. نو یې (پر لښته یې ووايه) ولیکي. د (په لښته یې ووايه) او (پر لښته یې ووايه) جملې د معناله مخي له مخکې تر اسمانه پوري توپیر سره لري. (په لښته یې ووايه) معنا د وهلو وسیله یې (لښته) وه، لرګی یا توره یا بل څه نه وه. (پر لښته یې ووايه) معنا د وهلو انګېزه یې لښته وه. ښایې وهلی یې په سوکانو، په لغتو یا په لرګي وي خو جنجال یې پر لښته سره پېښ سو (۵).

د دغه ناسم استعمال لیکوال د (شینیت) له معافیت څخه په ګټه اخیستنه باندي دخپل ځان لیکنه معیاري ګڼي او دنورو پرسومشورو غورځونه نیسي. په نتیجه کې یې د معیار تر پردې لاندي یوه لویه ګډوډي رامنځ ته کړې ده او د ښاغلي منلي خبره د معیار محتسبانو هم غورځونه کاڼه اچولي دي. دې مثالونه ځیرسې چې له (ورځ مجلې ۶ کال، ۳۴ ګڼې) څخه اخیستل سوي دي:

ناسم — دالله دلوی او عظیم ذات پر امر دنړۍ ټول مسلمانان دعبودیت ... ښ (مخ)

سم — دالله دلوی او عظیم ذات په امر دنړۍ ټول مسلمانان دعبودیت ....

ناسم — دهمدغه کال دشعبان په ۲۳ دپنجشنبې پر ورځ ... (هماغه مخ)

سم — دهمدغه کال دشعبان پر ۲۳ دپنجشنبې په ورځ ... ښ

ناسم — پر پښتني درنښت — اداره ښ (مخ)

سم — په پښتني درنښت — اداره.

ناسم — محمد گل خان مومند بآباد اخلاقو او شخصیت پر لحاظ د سپېڅلي کرکټر .... ښ (مخ)

سم — محمد گل خان مومند بآباد اخلاقو او شخصیت په لحاظ د سپېڅلي کرکټر .....

ناسم — سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او پر توپ وويشتل شو (مخ)

سم — سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او په توپ وويشتل شو . پر توپ وويشتل شو معناداچي پر توپ يې ودراره او په توپک يا بل څه يې وويشت . يابله معنا يې داسي کېدای سي چي د توپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه ، په نتيجه يې دهمدې شخړي له اسيته وويشت . خو په توپ وويشتل شو، معناداچي دوزني وسيله يې توپ و. د توپ مخي ته يې وتاړه او توپ ته اور ورکړ .

— ناسم — دوزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې ځان سره دچاپ پر هيلې ساتلي وه. (مخ)

— سم — دوزير صاحب زيات ناچاپ آثاريې له ځان سره دچاپ په هيله ساتلي وه.

— ناسم — ... دپخوا پر خېر ... ښ (مخ)

سم — ... دپخوا په خېر

ناسم — ... په عوامو کښې پر استاذ صاحب (رح) مشهورو، (مخ)

سم — ... په عوامو کښې په استاذ صاحب (رح) مشهورو.

(پر استاذ مشهورو) معناداچي تراستاد زيات مشهور. خو (په استاذ مشهور) و معناداچي دوهم نوم يې استاذ و، خلکو استاذ باله.

ناسم — ... پر امر بالمعروف لاس پورې کړو .... ښ (مخ)

سم — په امر بالمعروف لاس پورې کړو... .

ناسم — په گل اغاشېزې خان مرگي بریدشوی* (ټول افغان ویبپاڼه — ۳۱-۷-۲۰۰۶ ع)

سم — پر گل اغاشېزې خان مرگي بریدشوی .

په گل اغاشېزې بریدشوی معناداچي گل اغاشېزې پخپله په خان پوري بمونه تړلې وه . اوپر گل اغاشېزې بریدشوی معناداچي دبرید هدف گل اغاشېزې و، چي له منځه یې یوسي .

ناسم — ۱۳۶۶ لمریز کال پر کب میاشت ....* (ښکلامجله ۲ گڼه ۴ کال ۵۸ مخ)

سم — ۱۳۶۶ لمریز کال د کب په میاشت کي .... ، یا ۱۳۶۶ لمریز کال په کب میاشت کي .... دلته میاشت د زمان ظرف دی.

ناسم — دخپل مطبوعاتي کارله پیله راپردېخوا....* (هماغه مجله هماغه گڼه ، ۵۹ مخ)

سم — دخپل مطبوعاتي کار دپیل راپه دېخوا....

ناسم — ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې پر میاشت ....* (هماغه مجله ، هماغه گڼه ، هماغه مخ)

سم — ۱۳۷۹ لمریز کال د تلې په میاشت کي . دلته هم میاشت د زمان ظرف دی ، نه استعلا .

ناسم : که بومیان پکې پر لږه کي (اقلیت) واوړي ...* (پښتو ، پښتانه ۲۳۱ مخ)

سم : که بومیان پکې په لږه کي (اقلیت) باندي بدل شي . پر لږه کي

اوبنټل معناداچي د بومیانو شمېر تر لږه کي زیاتېږي . اوبنټل د زیاتېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲ مخ کي بیاد اټېروتنه سمه سوې ده .

ناسم : ... د قلم پر ژبه ترموږ رارسولي دي . (پښتوتاج التواریخ — ج مخ)

سم : ... د قلم په ژبه ترموږ رارسولي دي .

د قلم ژبه دلته آله ده . په آلي (instrumental) حالت کي د (په) استعمال صحیح دی .

ناسم : قضاوت پر لوستونکیواړه لري* (پورتنی اثر — ه مخ)

سم : قضاوت په لوستونکیواړه لري .

په پارسي کي هم په دغسي جمله کي (به) تر (بر) سم دی اود (به) پښتومعادل (په) دی .

ناسم: لس باروړونکي خره به مي تل پرغوجل ولاروو... (هماغه اثر ۱۱۹مخ)

سم: لس باروړونکي خره به مي په غوجل کي ولار وو....

خرپه غوجل کي ولاړوي نه پرغوجل. غوجل دلته مکاني ظرف دئ اوپه ظرفي حالت کي (پر) استعمالول سم نه دي، بلکي په in = يې کره شکل دئ. پراوخورولار وي لا استعمالېږي ځکه هلته يورازاستعلايي حالت موجود دئ.

ناسم: ... پرلاندنيوژبوخبري کولای شم اولیکونه يې هم لوستلای شم (هماغه اثر ۳۱۷مخ)

سم: په لاندنيوژبوخبري کولای شم اولیکونه يې هم لوستلای شم. پر ژبوخبري کولای سم يعني دنوموړوژبوپه باب معلومات ورکولای سم، خو په ژبوخبري کولای سم معنا داچي نوموړي ژبي مي زده دي.

ناسم: که چيرته دافغانستان دوگړوپاچادهغوی هم دين نه وي اوپه هغوی حکومت کوي... (هماغه اثر ۳۶۹مخ)

سم: که چيرته دافغانستان دوگړوپاچادهغوی هم نه وي اوپرهغوی حکومت کوي.

(په هغوی حکومت کول) يعني دهغوی په واسطه حکومت کول اوپه دې صورت کي حکومت معنا دافغانستان خلک. خو(پرهغوی حکومت کول) معنا داميرله خوادافغانستان پرخلکو حکومت کيږي.

ناسم: ښارونوژبوخبري کولای شم اولیکونه يې هم لوستلای شم (هماغه اثر ۳۱۷مخ)

سم: ... دخوقندښارترنيولووروسته يې هلته نوی ښار جوړول پيل کړل اوپر(سيم) ښار يې ونوماوه.

د(په) او(پر) داټول ناسم استعمالونه له ناسمي لارښووني څخه پېښ سوي دي. دليکونکي له پاره فارمول د(کي، سره) سته والی اونه سته والی دئ او دې خبري پرناسمه لارروان کړی دئ.

دامثالونه دومره ډېر دي، چي که ټول راوړم يوکتاب به ځني جوړسي. داورانی ټول دمعیارپه نامه ناکافي لارښوونوپېښ کړی دئ که يې له خپلي لهجې سره سم ليکلی وای، ښايي دومره زیاتي وړانی يې نه درلودلای. زه پرلهججه باندي اعتراض نه کوم. ماته پخپله لهجه کي هم ځيني گرامري وړانی راملومي دي. هروخت مې چي اړتيا احساس کړې ده، بې پردې مي بيان کړي دي اودخپلي لهجې زلمیولیکوالوته مي يې دسمولوسپارښتنه کړې ده. خودلته داورانی ناسمو لارښوونو منځ ته راوړی دئ. دغه ځای دئ چي زه وایم معیارپه فيصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای اوکه عملي سي بیا داسي دنگلې هم لري. معیار باید دښوونځي له تاداوه تدریس اووړوښوول سي. دادیوې ورځي، یوې لسيزي اویوه کال کارنه دئ په تېره بیا دافغانانوپه دا اوسنۍ پاشلې ورځ کي چي دپښتونشرات يې په سلوکي نوي ترخپل هیواد دباندې سرته رسېږي. دمعیاربېړۍ له اروپاخڅه نسي پرلار برابرېدلای

اومزله ته رسېدل يې هم نسلونه غواړي.

(۱) وي پوهنه — ۴۷ مخ

(۲) په دې برخه کې زماوډبناغلي استادصميم صاحب ترمنځ يوه دوستانه ادبي مناقشه يووخت راغلې وه . ارواښادعبدالجليل وجدي صاحب په دغه وخت کې په ټورنټوکي و . ماته به يې پخپل ټول صداقت سره ويل ، چې د(په) او(پر) په دغه مباحثه يې سرنه خلاصيري . علت يې داوچي دده په محيط کې هم ددغو سربلونوناسم استعمال عام واوده خپله مورنۍ زده کړې قاعده نه سواى هېرولای .

(۳) مرکه چې داستادپه ژبه کې تصرف کړى دى اوداستادخبري يې په خپل زعم معياري کړي دي .

(۴) (په گوربت کې (عاليت) راغلى دى چې دمرکه چې تېروتنه ده .

(۵) (وگ: لمه مجله — کال — گڼه — مخ — ددې قلم ليکنه.

د مجهولي (ې) لانجه

دختيځې اولويديځې اوجنوب لويديځې لهجې ترمنځ دمجهولي (ې) داستعمال په برخه کې ښه پوره محسوس اودپاملرني ورتوپيرونه سته . دې توپيرونه پاملرنه نه کول اوترسريې تېرول يابه يوه جرأتمندانه حکم سره گام ترارول اوهيسته غورځول دپښتوژبې په گټه کارنه دى . په پښتوپښويه (درېيم چاپ) کې راغلي دي چې سويل — لويديزه گړدودي ډله د نورو (منځنيو، سوېل — ختيزواوشمال ختيزو) گړدودي ډلويه وړاندي له تاريخي پلوه زيات رغاونيزلرغونوالى لري خوله دغې ارکاييکي ځانگړتياووسره سره يې په کره ليکلارکي له پامه غورځولې ده (۱)دغه ځانگړتياوي يې چې بېله مثالوپه ډېره مختصره توگه هيسته ودوري راوړي دي ، دکتاب دوه مخه يې نيولي دي اوپرزياته کړې يې ده چې که دکندهارۍ پښتو دغه پاسنۍ ځانتياوي يومخيزه په پام کې ونيسو نو دغه د پښتو پښويه کتاب به دوه چنده غټ سي . دغوځانتياوو يا ځانگړتياووته يې بېقاعده گۍ ويلي دي . اوس نوکه څوک په دې برخه کې نظرڅرگندوي خو د لايسنس نه لرلومتروکه به پرداککړۍ وخوري اوورته وبه ويل سي چې ته د ويلو حق نه لري . مگرکه لږڅه دبيان آزادي موجوده وي نو ديوچاپه ذهن کې هروروداپوښتنه پيداکيري چې د پښتوديوي ارتې بيرتې گړدودي ډلې هغه ځانگړتياوي چې په يوازي سردنوروتولو گړدودونو په پرتله ديوه بشپړکتاب په اندازه حجم لري (۲)اوترنوروگړدودونويې تاريخي لرغونوالى هم منل سى دى ، د(بې قاعده گيو) په نامه هيسته غورځول دعلم لارده؟ دانصاف لارده؟ عملي لارده؟ له تعصبه خالي لارده؟ ديووالي لارده؟ کره لارده؟ کومه لارده؟

دپښتوپښويه کتاب دلومړي چاپ (۱۳۶۲ش) اودريم چاپ (۱۳۸۴ش) په سريزوکي دمحتوياتوله مخي خورازيات توپيرونه سته ، چې ځيني دغه توپيرونه دلوستونکي په ذهن کې يولړنوري پوښتني هم را پيدا کوي . دکندهاري گړدودپه اصطلاح بې قاعده گۍ چې ښاغلى مولف يې په آب وتاب بيانوي ، دلومړي چاپ په سريزه کې نسته .

له دې امله دلوستونکي په ذهن کي داخبره ورگرزي چي آيا ښاغلي مولف ته د کتاب دلومړي چاپ پروخت دغه ټوبه بې قاعده گۍ معلومي نه وې؟ هروروم معلومي وې. نودنه يادولوعلت يې څه و؟ ښايي دابه يې مصلحت نه وي گڼلی چي دنورولهبجوپرې قاعده گيوباندي سترگي پتي کړي اويوازي کندهاري گړدودلوستونکوته د بېخرته بې قاعده گيو ټولونکی وښيي. که د اښاييدنه رشتياوي، نون هم ددې راز وړانوونکوقضاوتوبادونه دمصلحت پرمقوله نه سي برابرېدلای. د پښتوپه دې دونه زياتولهجو کي يوازي ديوي لهجې په اصطلاح بې قاعده گۍ بيانول، پخپله د ټوبه اوناښکته مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زمابشپړيقين دئ چي ښاغلي مولف ته دپښتود نورو لهجو گرامري بې نظمۍ هرورموڅرگندي دي. پرهغوباندي غورونه کانه اچول اوديوي مشخصي لهجې په مقابل کي دريځ نيول، پخپل ذات کي مناسب کارڅه چي، لادلاسه خصمانه عمل دئ.

دلومړي چاپ په سريزه کي ددغويادوونو دنسته والي دوهم تعبیر داسي هم کېدلای سي چي ښايي اوس به يې ټوبه له مېړنوخالي ليدلې وي. ځکه ددریم چاپ پروخت دهمدې مغضوبي لهجې درې ويونکي ستوري (علامه حبيبي، استاددينواوعلامه رشاد) اودغه رازد ژبپوهني نورټول متخصصين ډاکتران دلحدبنديان سوي ول. گویا د پوښتني اوبازخواست څوک نه وپاته. په دغه صورت کي زه نورڅه نه سم ويلای، يوازي به دومره قدر ووايم چي خدای دي د اښاييدنه نه رشتياکوي.

دپښتوپښويه ددریم چاپ دسريزي په ۱۵مخ کي څرگنده سوې ده چي دلويديځ گړدوددځانگړتياوو دپه پام کي نه نيولوحق يې دنوموړي لهجې د پرتليزلره کيوالي له امله ترلاسه کړی دئ. دحيرانتياځای دادئ چي ددغي فتوا ورکوونکي له پښتوتولني سره لانجه پردې وه چي هغوی په ريفرنډم ژبني مسايل حلول. اوس دی پخپله ډاکثريت واقلیت په حکم يوه پراخه لهجه په پام کي نه نيسي اوځانگړتياوي يې له تاريخي قدامت سره سره، چي دی يې پخپله هم مني، (بېقاعده گۍ) بولي اوپه گرامر کې نه راوړي. که دا ځانگړتياوي ټولي (بېقاعده گۍ) وي، نوددې خبري خومعناداده چي دپښتو ژبي ټول تاريخ پرې قاعده گيوولادئ. له لويه سره يې گرامرې قاعده دئ اوس دوی معياري گرامورته جوړوي. ځکه ددغوځانگړتياوو تاريخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دئ. آيا داخبره به له امکانه وتلې وي، چي دا ځانگړتياوي دپښتوخپل گرامري اصول وه، وروسته ترڅي ولمني پکښې راغلي دي. په هرصورت د اېپلټونپاله فيصله پخپله دکره ليکنۍ پښتومخه نيسي اوپه دغه صراحت يې يادول خود جرأتمندی يوه نمونه کېدلای سي مگر د مصلحت پر مقوله باندي يې برابرول، لکه وړاندي چي مي هم وويل، له عقله ليري ښکاري. بايدووایم چي د اقلیت او اکثریت خبره يوه بې بنياده ادعا ده. د پښتو دلويديځي لهجې ويونکي يوازي (کندهار، هيلمند او سيستان ...) ښوول سوي دي، په داسي حال کي چي په دې لهجه باندي دکندهار، هيلمند، زابل، ارزگان، نيمروز، فراه، غور، هرات او بادغيسولایتونه، په شمالي کي دغوربند او شينوارو د ولسواليو پښتانه، د پروان ولايت پښتانه (له ساپيواوداودزيوپرته)، دميمينې، مزار، بلخ زياتره پښتانه اود کوچيانو لوی اکثریت لروږپر رغيږي (۱) او ما چي يې دواک فونډيشن د احصائيو له مخي يوه تقريبي اندازه معلومه کړه نو يوازي په

افغانستان کي ددې لهجې ويونکي څه د پاسه درې ميليونو تنوته رسيږي . که دډيورنډ دناولي کرښي هاخوا ته پښتانه ور سره يو ځای سي، نو يې شمېر دوه چنده زياتيږي . ددومره پراخ نفوس لهجه د پښتوگرامر په يوه کتاب کي په پام کي نه نيول او په دې منطق ، چي د کتاب حجم په زياتېږي !، ترهغې گام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای . له ژبي سره که د معيار تر پردې لاندي داسي لويي رواني وي ، نو دي پښتنوته خدای خيرورپېښ کړي .

په بل غشي ټوپک هيڅ ويشتلی نه يم

که ويشتلی يم خوبيا په خپل ټوپک يم

(دخوشحال خان خټک مرغلري — ۱۳۳۳مخ)

(۱) پښتو پښويه ۱۴،۱۵ مخونه — درېيم چاپ .

(۲) پردغه لهجه باندي هر برت پنزل امريکايي ژبپوه يوبشپړ کتاب کښلی دی چي دنړۍ په ټولو مشهورو کتب خانوکي سته او ارواښاد الهام په پښتو ژباړلی دی . نه پنزل اونه الهام دا خبره کړې ده چي دغه لهجه پرې قاعده گيوولاره ده . دوی دواړه دژبي متخصصان وه .

چې — مې — کې

په اوسني مروج ليکدود کي دغه ضميرونه په اوږده (ې) ليکل کيږي او په لويديځه لهجه کي په لنډه (ي) . دلويديځي لهجې له قاعدې سره سم ، چې ځيني کسان يې ببقاعده گي بولي! که په اوږده (ې) وليکل سي ، د معنابدلون پېښوي او چې = چي يې ، کې = کي يې ، مې = مي يې معنا ښندي . دکره ليکنۍ پښتولارويانوددغي قاعدې شخړه په يوه (نې) ورشلولې ده او وايي چي دادکندهارگر دود دی ، مورپه معيار کي نه دی نيولی . دا کار يې د هغه په اصطلاح پروسيجرله مخي کړی دی ، چي دپوهاند زيار صاحب له خولې ، دلاسلېک رنگ يې وچ سوی لانه و، بيايوه لاسليک کوونکي ويل زه يې نه منم، زه دحبيبي صاحب او دده د پيروانولارپه رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ (۲) مادا پرو سيجرليدلئ نه دی خواورېدلي مي دي ، چي په هغه کي دلغاتو افراطي او پخپل سرجورونه هم منل سوې نه وه . که دا خبره رشتياوي نو دکره ليکنۍ پښتولارويان نيم قرآن مني، نيم نه مني . د پروسيجر هغه برخه چي ددوی له اجندا سره موافقه وي ، مني اونوري نه مني . په هر صورت دې پرېکړي له پښتودپواني ادب سره مشکلات زېږولي دي . زه به د دېواني ادب څومثالونه تاسي ته درکړم چي شاعرانو دغه لهجوي ځانگړتيا په پام کي نيولې ده اوشعري وزن يې په تړلی دی .

د ((کي = که يې)) مثالونه:

۱ - دحنان له کلامه

داگوهر به دي په کارسي کې په غوږ کېږي
درته وکـــــــړه ((حنان)) څه ويل مليح

(دېوان ۲۲ مخ)

کې خبرې کېږي دوې سترگې خودبخوده
عجب نه ده پـــــــرته وايي تل بېمار

(دېوان ۲۷ مخ)

په دواړو بيتو کې راغلي (کې) ظرفي ادات نه دي ، بلکې د (که يې) لنډ شکل (مخفف) دی. اوس که يې څوک د (که يې) په بڼه وکارې ، دلومړيونيم بيتيو وزن يوسېلاب زياتيږي او ميرزا حنان دومره ناپوه شاعر نه و ، چې د سيلابو په تړلوکي دي يې ستونزي درلودې . ده دشعريه سيلابوکي خپله لهجوي ځانگړتيا په پام کې نيولې ده.

۲ - دحاجي جمعه بارکزي له کلامه

د((جمعه)) دزړه پرهاربه هلته جوړسي
کې رفـــــــوپه تارد زلفوکړي جراح

(دکابل چاپ ديوان ۵۷ مخ)

زړه مي درکئ زمــــاياره ستا په لاس
ستارضاده کې لوټل کېږي که يې پاس

(دېوان ۶۸ مخ)

ددې گلوتهرېده دچاپه ياددي

کې پرې ايښي پرځای نه وای نايان گل

(دېوان ۸۱ مخ)

په دې دريو مثالوکي هم (کې) د (که يې) په مفهوم کارسوی دئ . په دوهم مثال کي خوشاعر دسېلابوپه تړلوکي خپل مهارت اولهجووي ځانگړتيا ډېره ښه ښوولې ده . لومړی (کې = که يې) يې له خپلي لهجې سره سم راوړی دئ اودوهم وار که يې خپله لهجه په پام کي نيولې وای ، نيم بيتی يوه هجا لږېدی ، ځکه يې نود (که يې) په ښه راوړی دئ او سېلابونه يې په پوره کړي دي . لکه وړاندي چي اشاره ورته وسوه ، د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان ښاغلي هيوادمل دارواښادعلامه رشادبابا تر نظر لاندي تهيه کړی دئ اولارښوداستاد يې په دغه باريکي سر ښه ور خلاص کړی دئ ځکه يې هرځای ودغه راز مورد ته په لمن ليک کي د (کې = که يې) توضيح ورکړې ده .

د ((چې = چي يې)) مثالونه

۱- د ميرزاحنان له کلامه

دفلک دباغوان لاس دپرېکېدودئ

پرچـــــــــــــــــهان چې دبېلتون تخم کاره

(دېوان ۱۲۱ مخ)

گل ورقي دخپل ځان ورکړې وبادته

چې ليدلئ ستادمخ دخط رقم دئ

(دېوان ، يوسل وڅلور شپېتم مخ)

په دواړو بيتوکي (چې) د (چي يې) مخفف شکل دئ . که يې د (چي يې) په ښه وکارو ، دبیت دهجاوو شمېر ديوه په اندازه ورزياتوي . په دې لاندي مثالو کي بيا د (چي يې) په معنا نه دئ راوړل سوی .

چي دخط سبزي يې ځای په رخسارونيو

زـــــــــــــــــمادزړه آيينې ځکه زنگارونيو

(دېوان ۱۰۱ مخ)

اوس که دپورتني بيت (چي) دمروج ليکدودله مخي (چي) وليکل سي گويا دشاعرمراد به (چي يې)وي اودامعنا له بيته سره سرنه خوري.

داليدلې يې غمزه ده ستادسترگو

چي آهوله ښاره کوچ وکړ بري ولاړ

(دېوان ۳۶ مخ)

په دې بيت که (چي) د (چي) په بڼه وکښل سي ، د (چي يې) معنا ښندي اوپه دې صورت کي به نو(آهو) له عموميته ووزي او په يوچا يا

يوځای به اړه ولري . همداسببونه دي ، چي زه د (چي) کلمه په دغسي مواردوکي په اوږده ياء نه کارم.

۲ – دجمعه بارکزي له کلامه

چې خندا کړه په شاهي دبادشاهانو

په سپيرواي—رولړلي ملنگان ولاړ

(دېوان ۶۸ مخ)

ننگ ونام و سود و زيان ددنياپرپردي

چې خالص وي پرديدارباندي غرض

(دېوان ۷۲ مخ)

په دې دواړو بيتوکي (چي) د (چي يې) لنډيز دی او په حاشيه کي ښاغلي مرتب ورته اشاره کړې ده.

دحاجي جمعه بارکزي په دېوان د (چي = چي يې) لمنليکونه دان دپاسه دي . زه ددغي باريکۍ دنوري څرگندتيا له پاره نورمثالونه هم

راوړم.

د ((مي = مي يې)) مثالونه:

وکتوته يې دسترگوچيرانېرم

چي مي کل هډونه کره رېزه رېزه

(دحنان دېوان ۱۲۸ مخ)

دادبه څوکړم دې رحم يارله جوړه

پرسينه مي دتېغ کين وواهه ولاړ

(دحنان دېوان ۳۶ مخ)

په لومړي بيت کي شاعر خپلو هډونوته اشاره لري ، چي کوم بل چا ور(رېزه رېزه) کړي دي . که يې دلته د (مي) پرځای (مي) راوړی وای ، نوبه بيادبيت معنا داوای ، چي حنان خپل هډونه پخپله (رېزه رېزه) کړي دي . په دوهم بيت کي يې خپله سينه مطلب ده ، چي بې رحم يار ورباندي دکين تېغ وواهه اوترې ولاړ . که دلته هم (مي) د (مي) په بڼه وکښل سي ، مطلب به داوي ، چي حنان پر پخپله سينه باندي پخپله دکين تېغ وهلی دی او بېرحمه ياريې دده تردغه کار وروسته تللی دی . دغه سبب دی ، چي زه دجملوله سياقه سره سم (مي) او (مي) دواړه کاروم . خو په مروج ليکدود کي ، چي کره ليکدود! هم بلل کېږي ، يو شکل لري او په اوږده ياء يې کاري . په دې لاندي بيت کي وگورئ ، شاعر ((مي) د (مي يې) په معنا نه دی راوړی .

صحيفه مي دزړه وگورئ عالمه

پکښې نقش دی کلي احوال دترکو

(دېوان ۹۷ مخ)

اوس به ددغه راز لنډيزونونورمثالونه هم په گډه سره ولولو.

د ((نې = نه يې)) مثالونه:

۱ – دحاجي جمعه بارکزي له کلامه

نه خبردعشق په زيان ياست

نې خبرياست پــــه حاصل

(دېوان ۸۰ مخ)

نې ازل له ابتداء سته چي و کله
خاوندنه لـــــــري ابدنه انتها

(دېوان ۳۹ مخ)

۲ _ دحنان له کلامه

چي نې خوري ، نه يې نوم ښه نه دخداي پاروي
دغه هسي استغناخـــــــه په کارنه ده

(دېوان ۱۱۵ مخ)

له دې خپله زړه گيله کړم ډېره ډېره
چي ديارکوڅې ته تئ نې کړم خبر

(دېوان ۳۰ مخ)

د دواړوشاعرانوپه مثالوکي (نې) د (نه يې) مخفف دئ اوکه يې لنډيزه ښه ونه کښل سي ، دنيم بيتي په وزن کي يوه يوه هجا زياتېږي .

د ((بې = به يې)) مثالونه

۱ _ دجمعه بارکزي په کلام کي

چي بهارېې په راتللو شگفته سو
دغه هسي لاله رخه خو برويان ولاړ

(دېوان ۶۷ مخ)

په هوايې د ديدارکړې فراموشه
هم جنت هم يې زينت هم يې لذت

(دېوان ۴۸ مخ)

۲ - دحنان بارکزي په کلام کي

که مي سرکه مال که عقل دئ که صبر
ترديدن بې کـــم قربان دشکرلب

(دپوان ۱۳ مخ)

چي شهيدپه تبغ دسترگوسي حنانه
پس له مرگه بې لگېري پرمزارشمع

(دپوان ۵۳ مخ)

۳ - دعلامه رشاد بابا (رح) په کلام کي:

خودبې نه ټولېري مړي ، خودبې ملک په وينورنگ وي
دقـــوي له جوغه غـــاره چي هرچاده غړولې

(افغان ولس مجله - پنځم کال ، لومړۍ گڼه ، ۲۹ مخ)

په دې ټولومثالوکي (بې) د (به يې) په معنا راغلې ده اودنښي (بې) نه ده . په دې لاندې بيت کي (بې) د
نښي په حساب کارسوې ده .

تمام عمريې له وصله بې نصيب يم
لکه زخم دناسور حاصل مي ياس

(دحنان دپوان ۴۵ مخ)

زما څخه لکه چي دمثالونوبرخه لږڅه اوږده سوه . پرهمدې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دي د (تې = ته يې
) ، (زې = زه يې) ، (سرې = سره يې) اونورپه لسو مثالونه دحاجي جمعه بارکزي په دپوان کي ولولي . ۳)

مادمخه داسي فکرکاوه چي دقاعده يوازي په کندهاري لهجه کي سته خودحميدمومندپه کلام کي مي هم
وموندله:

له آسماني ميرڅمن ڪرم

داش—نادم—هرداد

(دېوان — ۸۵ مخ ۱۳۶۲د ش چاپ — دهيوادمل په زيار)

په حاشيه کې ورته کښلي دي : آسماني = آسمان يې) ۴)

يا:

ماته سره په وينوخوا له لېوه لیده شی

چې دظلم په پيسه پيرودی پان خورې

(دېوان ۳۴۳مخ)

په لمنليک کې ورته کښلي دي : چی = چی يې

يا:

لادې صافه آئينه اوسه حمیده ُ

چی داهسی وهرښکلی ته حيرانې

(دېوان ۳۸۶مخ)

دې بيت يې هم په حاشيه کي کښلي دي : حيرانې = حيران يې) ۵)

له دې اوږدوڅرگندونو او مثالوڅخه به لوستونکو ته روښانه سوې وي ، چې دايوه عادي درسم الخط مسئله نه ده چې څوک يې بس په دې خبره حل کړي چې ډاگرډودي لانجه ده ... دامورپه لږکيوکي راوستې ده ُ اوڅوکړښي وروسته بيا وايو ُ دالوی پرابلم دی . داعجيبه ده چې په اروپايي ژبوکي دغه کليتيکس (واره کليمات) ټول بې اکسينټه دي او په کندهارکي اکسينټ لري ، دا د اکسينټ مسئله ده چې له نورو ګرډودوسره توپيرلري . ُ) ٦ (چې لوی پرابلم يې گڼئ نوبيايې ولي په پام کي نه نيسئ ؟ ولي حساب نه پرکوي ؟ ولي تحليل وتجزيه نه کوي ؟ ولي يې نفی کوي ؟ ددې منطق څه دي ؟ دليل يې بس همدادئ چې ُ د ا مورپه لږکيوکي راوستې ده ُ . داټولي پوښتني مستدل جواب غواړي .

(۱) پښتواوپښتانه دژبپوهني په رڼا کې — ۳۰۳ ، ۳۰۴ مخونه .

(۲) ښکلامجله — ۴کال ، ۳گڼه ۵۰مخ

(۳) دمثالودا برخه ما په يوه مقاله کې چې ډاکټر بسم الله امير په جواب مي کښلې وه ، هم راوړې ده . دا مقاله په کندهارمجله څلورم کال دوهمه گڼه ، ۱۳۸۴ل کال کې چاپ سوې ده .

(۴) (دعبدالحميد مومند په کليات کې چې دښاغلي محمدآصف صميم په زيار برابر سوې دئ ۱۳۸۳ل ، دابيت په همدې بڼه راغلی دئ خوڅرگندونه يې ورته کښلې نه ده . دکابل دپښتوتولني د۱۳۳۰ش چاپ دپوان اودحميد درو مرجان — د سيد انوارالحق جيلانی ترتيب ، داغزل نه لري .

(۵) (دعبدالحميد مومند کليات اودرومرجان کې دابيت همداسي بې له توضيح راغلی دئ

(۶) ښکلامجله — ۴کال ، ۳ گڼه ۵۶ مخ

ښځينه جمعي

په تحمیل سوې کره ليکنۍ پښتو کې دښځينه جمع له پاره يې په تولو حالاتو کې اوږده (ې) په پای کې وراچولې ده لکه ښځې ، منې ، سترگې ، هوتلې ، ژړاوې ، اناگانې ، ميندې ، کرکيانې ، خروتې ، شينواري اوربشې ... (۱) اودلويدیخ گړدود ، چې دکندهاري گړدود په نامه هم يادېږي ، ځانگړتياوي يې د بې قاعده گيو په حساب کې شمېرلي دي . زه به تاسي لوستونکو ته ددې لهجې دښځينه جمع قاعده بيان کړم اوددغې قاعدې مثالونه به کلاسيک ادب کې هم درکړم .

په لويديځه لهجه کې هر هغه ښځينه مفرد نوم چې په پای کې يې زوره کی اوفشاريې پر لومړۍ څپه وي ، دجمع په صورت کې يې پای ته (ي) وړلوېږي . لکه:

ښځه ښځي

کونډه کونډي

پېښه پېښي

منډه منډي

تنده تندي

لنگه لنگي

لنډه لنډي

ونډه ونډي

اوهرهغه ښځينه مفردنوم چي په پای کي يې زور(فتمه) او فشاريې پر وروستۍ څپه وي، دجمع په شکل کي يې پای ته (ې) ورلوېږي . لکه:

منه مني

لنده لنډي

غرمه غرمي

پېښه (تقليد) پېښي

سرمه سرمي

کونده کوندي

دنده دندي

اوږده اوږدي

ددې قاعدې دڅېړلوپه نيامت مي دحميدوموند او اشرف خان هجري دپوانونه هم وکتل . دحميددېوان (۱۳۶۳ش کال چاپ – کابل) په ۲۸۰ مخ کي يوه غزله سته چي مطلع يې ده:

چي زغمم ستادرقيب بدې فتمې زه

ياره کله يــــم داهسي بې کينې زه

ددې غزلي نوري قافيې (يينې ، سينې ، نينې ، پښتنې ، ستنې ، آدينې ، مدينې) کلمې دي چي مفردشکلونه يې (يينه ، سينه ، نينه ، پښتنه ، ستنه ، آدينه ، مدينه) دي اودټولو فشارپر وروستۍ څپه دئ ځکه يې نودجمع شکلونه په اوږده يې باندي د(پښتنې) پر وزن جوړکړي دي . په ۳۱۵مخ کي بله غزله سته چي مطلع يې داسي ده:

څه حکمت دی چي مي نه چوي لاسينه

يــــاره ســــتادرقيبانوپه کينه

ددې غزلي نوري قافيې (يينه ، مدينه ، مهينه ، نينه ، پشمينه ، رنگينه ، كمينه ، ارتينه) دي .

په دغو ټولو قافيوكي يوه لاهم داسي نه ده ، چي فشاردي يې پر لومړۍ څپه وي او كه فرضاً حميد مومند (غنمينه ، اوربشينه ، شيرينه ...) دوروستۍ څپې په فشار تلفظ كولاى ، هر ورو يې په دې دوو غزلوكي راوړلې . د پښتواو پارسي په پخوانيو شاعرانو كې دا دود موجود و ، چي تر وسه وسه يې په غزل كې ټولي هم مثلي قافيې راوړلې او دا يې پر ژبه باندي دشاعر د تسلط نښانه بلله . په ۱۴۷ مخ كې هم د تيرو دوو غزلوپه شان ورته قافيې راغلي دي . له دې مثالو څخه داسي ثابتېږي چي د حميد په مومندۍ لهجه كې د اوسنۍ لويديځې لهجې په شان دښځينه جمع قاعده موجوده وه .

د اشرف خان هجري په دېوان كې همدغه قاعده پالل سوې ده . دده د دېوان (۱۹۵۸ع چاپ – پېښور) په ۴۷۶ مخ كې يوه غزله په دې لاندې مطلع باندي ثبت سوې ده :

د دنيا څـونه د باد په مخ ايرې دي

پاڼده چارې هورې دامسخرې دي

ددې غزلي نوري قافيې يې (خورې دي ، دېرې دي ، څهرې دي ، تېرې دي ، اسرې دي ، منارې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره تړلي دي . په دې قافيوكي يوه لاهم داسي نسته ، چي فشاردي يې پر لومړۍ څپه وي . كه اشرف خان هجري (ښځه ، ونه ، لمنه ، ...) د دوهمې څپې په فشار تلفظ كولاى ، هر ورو يې دلته راوړله .

په ۴۸۲ مخ كې يوه بله غزله هم سته چي د قافيې كلمات يې (څهرې ، تېرې ، ايرې ، دېرې ، سورې ، څېرې ، آيرې ؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ، زهرې ، اسرې ، مېرې) راوړي دي . دلومړي دفتر په ۲۱۲ مخ كې د همدې قافيې په شان راغلي كلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ، تېرې ، طرې ، څهرې ، دېرې ، ايرې ، اگړې ، سيرې ، ښيرې ، هديرې ، چهرې ، مېرې ، فوارې ، سپېرې ، منارې ، آرې ، خورې ، ديورې ، مسخرې ، دهرې) دي . د ټولو فشار پر وروستۍ څپه دى .

دمقطعاتو په ۵۴۰ مخ كې هم د (زمانې كړې ، شكرانې كړې ، رخنې كړې ، معنې كړې ، خزانې كړې ، ويرانې كړې) سره قافيه كړې دي .

د رباعياتو په ۵۶۴ مخ كې يې هم (خولې كا ، قيصې كا ، پسې كا) په قافيوكي سره اوډلي دي .

له دې څخه معلومېږي چي داشرف خان هجري په خټكه لهجه كې هم دلويديځ گړدود په شان قاعده جاري وه . كه اشرف خان هجري (ونه ، ښځه ، لنډه ، ونډه ، ...) دوروستۍ څپې په فشار تلفظ كولاى ، دلته به يې د جمع شكلونه په قافيه كې هر ورو موندل سوي واى .

خوپه اوسني معيارکي دغه قاعده د(بې قاعده گيو) په کتارکي راورل سوې اود کتاب دپنډېدو په دليل! بياله پامه غورځول سوې ده . که دپنډومعيارتاکونکوپه دې برخه کي دېبې قاعده اکثریت ؟ پرځای باقاعده اقلیت ؟ اوکلاسيکه ادبي پښتوپه پام کي نيولې وای ، لکه د(په) او(پر) په برخه کي چي يې نيولې ده ، زماپه فکره يې ډېرمعقول کارکړی وای (۲) . اوس چي يې داکارنه دی کړی ، نولبرترلرڼه خودي دهغه چاپرليکنوداعتراض گوته نه ږدي ، چي دا قاعده پالي .

ژبني مسایل دا اکثریت په معيار (هغه لاهم شکمن اکثریت) حلول د ژبنيواصولوپرمناطق برابرېدلای نه سي اوداسي ښکاري چي ددغه شان فيصلوترشادي دناژبنيواصولوبې منطقي پرته وي . دناژبنيو اصولو د بې منطقي ترزهرجن شپول لاندي هرراز بلاوېتر را غونډېدلای سي . د ژبي خواخوږي بايدځوان نسل ته دغه بلاوېتر وړانتقال نه کړي .

(۱) پښتوپښويه – ۹۱، ۹۲ مخونه

(۲) د(ددي جمع په برخه کي پوهاند دوکتور زيار صاحب (دوې نجوني) ليکي، نه (دوه نجوني). خونوريې بيانه پالي اودکره ليکني محتسبين هم ډېر سرنه په گرزوي . نېخه چي ولي ؟

التباس ته نه پاملرنه

التباس ته نه پاملرنه) دی =He _ دی: (Is=

په اوسني کره ليکنه کي ددې التباس په باب فکر نه دی سوئ . ملاً په دې جمله کي (دی زماوروردی) ، لومړی (دی) مفردغايب ضمير اودوهم(دی) فعل دی خودواړه په (ی) ليکل کيږي . که دلهجوپه وړاندي ښه نيت موجود وي ، نودغه التباس له لويديځ گړدودڅخه په استفادې سره په دې ډول ليري کېدلای سي:

دی = He او دی=Is

په کره ليکنه کي وينې (می بينی) اووينې (خون) يوشان ليکي – سرې (سرخ) اوسرې (امبار) يوشان ليکي – ورځې (می روی)، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) يوډول ليکي .

ترهغې دې وروسته (۱)، دغه (دې) له ښځينه مفردغايب ضمير(دې she = سره التباس لري .

(لرې) دلړل له مصدرڅخه له (لرې)= دوریځولرې سره التباس لري ، البته که دواړي په (ې) وکښل سي .

اوداسي نورډېرمثالونه .

داچي ويل کيږي دلويديځي لهجې (وسو) له (وسو = وسوځېد) سره په التباس کي واقع کيږي اودهمدې دليل له مخي يې په (بې قاعده گيو) کي راوړي ، زماپه خيال پوخ دليل نه دئ . دارنگه التباسونه په نورولهجوکي هم سته خو هغوته څوک (بې قاعده گي) نه وايي . لکه په دې لاندي مثالوکي:

شوم (شدم) له شوم (نحس) سره ؛

شوله (دانجلی واده شوله) له شوله (يوډول خواړه) سره اودغه له شوله (تېره تبخ) سره ؛

شوه (دانجلی واده شوه) له شوه = کښته سره ؛

که شوه د (شيوه) په شکل وليکل سي نوله (شيوه = طريقه) سره ؛

کښته (پايين) له کښته (ازکشت) سره ؛

لاړ (رفت) له لاړ (دمرغلرولاړ) سره . اونورډېرالتباسونه.

زه دالتباسونه دالفبې پرنيمگړتياوراړوم . په نوروژبوکي هم دغه رازالتباسونه سته.

په پارسي کي برد(يووړ) له برد(بخ ، سوړ) سره ؛

شد(سو) له شد(د فشارنخبه) سره ؛

در(دروازه) له در(مرغلري) سره.

په انگرېزي کي د (read) فعل ماضي حالت په عين سپيلينگ خو جلاتلفظ سره (red په شان (جوړيږي.

(۱) پښتو پښويه — درېيم چاپ — ۲۹۷ مخ

د ايې لابله

ناسم — اوهغه ټولي هيلي اواميدونه ترشاوړولاندي شول ۰ (۱)

سم — اوهغه ټولي هيلي اواميدونه ترخاوړولاندي شول.

ناسم — چې له کتاب ، لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لږېدای شي ۰ (۲)

سم — چې له کتاب، لوست او قلم سره ددې دلېونۍ مينې اندازه ترې له ورايه لگېدای شي . لږ بدل = کم بدل

ناسم : په ټولو هغو ولايتونوکې چې سک لگکې ژوند کوي .... (۳)

سم : .... په ټولو هغو ولايتونو کې چې سګ لږکې (اقلیت) ژوند کوي ....

(روږد) کلمه د (عادت) پرځای کارول یوه ډېره بیخونده ترجمه ده . (روږد) کلمه د(اموخته) په معنا استعمالیږي . (موږک په کندو روږد سوی دی ، یعنی د کندولاریې موندلې ده هره ورځ ورته راځي . غل مو په کور روږد سوی دی یعنی څوواړه یې غلا راڅخه کړې ده . غلا دغله عادت وي مگر داچې اوس زموږد کورلارموندلې ده ، نو وایوچې زموږ په کور روږد سوی دی . که (روږد) د عادت له پاره استعمال کړو یعنی غله زموږله کور پرته د بل کور غلا اصلا کوي نه.

ډاږې روږد و (پښتوتاج التواریخ ۲۲۰ مخ) په هیڅ صورت سره داسې معنا نه ورکوي چې (ډاږې عادت و) . له بلي خوا د(عادت) کلمې د پښتو کولو ضرورت څه دی ؟ هره کلمه باید پښتونه سي.

ډاږو روږد دا و په مطلق ډول ددې جملې ترجمه نه ده ، چې وایي (عادت

من این بود) . دا ټوله بیخوندي د سوچه توب له (عادت) څخه راپیدا سوې ده .

(پل) او (قدم) یوله بله توپیر لري .

ډاګرډی دامپراتور د تره دزوی له کیږدی نه دېرش پله (قدمه) ... لږې درول شوې وې . (هماغه اثر ۱۲۳مخ)

(پل) په خاوره یا څټه کې دانسان یا حیوان د پښې ایښولوله امله جوړې سوي نخښې ته وایي چې اوږدوالی د پښې په اندازه پوري اړه لري او ښایي دانسان پل ۲۵ — ۳۰ سانتي مترو په شاوخوا کې وي . خو، له (قدم) څخه مراد (ګام) دی چې اوږدوالی یې دیوه متر په شا و خوا کې اټکل کېدلای سي . په تېره جمله کې یې مراد ګام دی یعنی دا کېږدی د امپراتور له کېږدی څخه دېرش متره لیري وه . که یې دېرش پله و بولو ، نو دافاصله باید د درو مترو په شاوخوا کې وي . ماته دا خبره بیا هم عجیبه ښکاري چې آخر د(ګام) کلمه بایدولي استعمال نه سي ؟ د دا راز مثالو بیانول په رشتیا سره یو بل کتاب لیکل راڅخه غواړي .

(۱) بینواو بیپاڼه — ۱۲ جولای ۲۰۰۶

(۲) ټول افغان و بیپاڼه — د بي بي سيده عارف ... کتاب ته داستاد صمیم سريزه — ۱۱ زمري ۱۳۸۵ ش

(۳) بینوا ، ۶ نومبر ۲۰۰۶ ، د میرویس جلالزي رپوټ د بابانانک د ۵۳۹ یم تلین په مناسبت

مونږ — مور — مورځه

دليکني معيارلارويان داسي فکرکوي چي ليکنه په فيصله باندي سميرې . که دکاغذ پرمخ څه وليکل سول نوگويا معيارهم تطبيق سو . پوهاندزيارصاحب وايي ښه . مورځه ننگرهاري داستونزه درلوده چي مور، مونږاو ښه . مورځومره وکړه چي ليکدودموورسم کړ . اوس ننگرهاري ليکوال ، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولي دي . (۱)

خودهمدې مجلې په ۱۷مخ کي داستاديوه ارواښادشاگرد، چي استاد يې دروزني خبره لاهم کوي ، په يوه شعري مونږ، مور ، مورځه درې واړه

استعمال کړي دي .

ښه مورځه دي وينومانو!

خومورځي وينوبېړۍ

زمونږميلي ، پرهدپروټولېدل ښه

زه له دغه استعمال سره هيڅ رازمشکل نه لرم . دشاعرشعر مې خوښ دي اودپښتوشعريه وياړونوکې شمېرم . نه کوم اعتراض پرلرم اونه په زړه کي کومه خيره . نه له نوموړي لهجې سره دښمني لرم اونه بې احترامي . له يادوني څخه مي مراددادي چي يوازي مودکاغذپرمخ په فيصلوځان خوشاله کړي دي . ژبني ، ټولنيز ، اوسياسي اصلاحات که په فرمانوباندي منځ ته راتللي نوبه زمورځهيوادوس دنړۍ په ډېرو پرمختللو هيوادوکي شمېرل کېدلای .

تردې يادونووروسته نوپايدپوښتنه وسي چي : ايادمعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده ؟

(۱) ښکلامجله ۴کال ۳گڼه ۵۰مخ

ايدامعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

دژبي معياريت ديوه پروسيجريه لاسليک اوديوودوروکتابوپه تاليف بري ته نه سي رسېدلای . دادمعياريت پرلورلومړي گامونه دي خودادپتي سردی ، پتي وروسته سورور دي . بري ته لاډېرگرنگونه پاته دي چي ووهل سي . په پروسيجريه راغلي لارښووني چي له ښوونځي نيولې بيادټولومطبوعاتواوميديا په گډون هرځای عملي او منل سوي نه وي ، دبري ادعاکول يوه شاعرانه باټه ده . انفرادي هڅي خودډېري ستايني وړدي مگرکافي په هيڅ ډول نه دي . ترڅوژبه له تاداوخڅه کره نه سي ، له ښوونځي څخه کره ژبه ونه ښوول سي ، په ښوونځي کي بياددولت پروگرام

ورته عملي نه سي ، ژبه کره کېدلای نه سي . اوس به سمدلاسه هغومره گوله اخلوچي هضمولای یې سو ، چي يوه موهضم کره بله به اخلو . دا که کلونه نیسي، که لسيزي ، که پېری . چاره نسته .

که مود کډي مي باريږي ، زوی مي راملاکره فارمول پرتطبيقاوه ، دغسي ژبه به ځيني جوړه کړی لکه دانن چي یې په رادیوگانواونترنیت کي اورئ اولولئ یې .

وماعلینالی البلاغ.

دمعیاري ژبي عامیانه درک

دمعیاري ژبي عامیانه درک

اولهجوته په سپکه سترگه کتل

دایومنفي بهېږدی ، چي زه بهېږم خدای مه کره تاداویې پرتعصب باندي ولاړنه وي . ددې بهېږلارویان دمعیارله پاره یوازي یو محک لري اوهغه دپښتوپه مرستندویو فعلونوکي په (شین) باندي د(سین) اړول اوپه هغه پوري اړوندتلفظونه دي . که چادا کار کړی وي ، ژبه یې پرمعیاربرابره گڼي ، نورکه یې هرڅه بلاوتراوله گرامرڅخه سرغړوني کړي وي ، دهمدغه یوه محک په خاطرورمعاف کېږي . دې بهیرڅه د پاسه نیمه پېری دافغانستان پرمطبوعاتو اومیدیا باندي واکمني چلولې ده . ددې منفي بهېر له امله ډېرمستعد اود خورا ښه میکرو فونیک آوازڅښتنان پښتانه په کابل رادیوکي دویاندي له حقه بې برخي سوي دي ، دډېرښکلي آواز لرونکي محلي سندرغاړي د خپل هنر دښوولوله حقه محروم سوي او ورپسې مایوس سوي دي او هغه هم په دې مضحک دلیل چي د(رغ) لغت یې دتاریخي انتخاب په حکم د مور له غېږي څخه د(غر) په شکل زده کړی او اورېدلی نه و . (۱)

ددې منفي بهېږلارویان په نظراو خبروکي داسي ښيي ، چي گویا دوی لیکنی پښتویوه کول غواړي خو په عمل کي یې دخلکوپه خولو کي دژبي دبدلولوناکامه ، بې معنا او بې منطقه هڅه پیل کړې ده .

دې منفي جریان پښتوژبي اوپښتنوته ډېرتاوانونه رسولي دي اوکه یې مخه په یوه سالم اوتول افغاني تدبیر ونه نیوله سي ، لابه یې نورهم ورسوي . دهمدغه منفي بهېر په وړاندي دفاعي عکس العمل هم د پښتنوپه گټه تمام سوی نه دی اومنفي انحرافات یې زېږولي دي چي د اندېښنې وړدي .

علامه رشاد(رح) دگوربت مجلې له خبریال سره دمركې په ترڅ د مرکه چي ددې پوښتنې چي دسیمه یيزي لهجې د کارولوپه اړه موڅه نظردی لکه ځینې لیکوال وشول فعل مشتقات په سول لیکي، داچې په گڼ شمېرځایونوکې ټکرمنځته راولي، لکه (وسول) چې اورېدونکی یې کیدای شي (سوځېدا) وانگېږي ، بښنه غورام تاسې هم دهمدې لارې پیروي کوئ ښه په جواب کي داسي ویلي دي :

داسي ملتبس كلمات خوپه ژبه كي خوراډېروي . ددې ماناداسي نه ده چي وسول . ددې صحيح تلفظ خووسوځل دی . نوپه هغه شكل دي يې راولي بيا به له دې التباس څخه خلاص وي (۲). امامسئله داده چي دلته تاريخي سلسلې بايدسړي په نظر كي ونيسي . كوم وخت چي فيصلې سره كيږي ، هغه وخت پردې مفصل بحث په كار دى . نود لهجاتوقطعي ترك يايخي ترك داپه هيڅ ژبه كي نه سته ... دامساييل په گرده دنياكي سته . ددنياپه گرده ژبو كي سته . بحث دي ورباندي وسي اودې ته په كركه كتل ښه كارنه دى ، مناسب كارنه دى . (وسول) څوك ليكي ، ودې ليكي ، (وشول) څوك ليكي ، ودې ليكي ، (وشي) څوك ليكي ، ودې ليكي او(وسي) ليكي ودې ليكي . ولي داباعث داخلاف نه گرځي . مورتاسي دغه اوس فارسي چي وينودې فارسي كي څومره تفاوتونه سته په ليكنه كي سته اويوازي فارسي نه ده په نوروژبو كي هم همدغه اختلافات موجوددي (۳) . نودغوته دومره په اهميت كتل زماپه فكرلرڅه تنگ نظرښيي (۴) .

كله چي دنوري نړۍ په راډيوگانوكي دپښتوپروگرامونه دسياسي انگېزوپه تونگ ددغه منفي بهېرتراغېزوتلي پيل سول ، نوځينو پښتونته په خپله هغه ژبه باندي دوياندي اوكارموندلوزمينه برابره سوه ، چي دمورله غېږي يې زده كړې وه . خوپه هماغوپردېسو موسسو كي هم كله كله ددغه منفي برداشت پلويان دخپلوپښتنوورونو دكار او زيارمخه نيسي .

(۱) پروين فيضزاده ملال په دې برخه كي خوراترخه حقايق بيان كړي دي . وگ : ښكلامجله — ۳ كال — ۶ گڼه — ۱۲۴مخ

(۲) داوسنۍ كره ليكني التباسونه ما (هوتك) دهمدې كتاب په (۱۱۲ مخ) كي راوړي دي ، دمعيار محتسبين بياپه هغه كي رى نه وهي .

(۳) دااختلافات دهمدې كتاب په (۲۹ — ۳۱ مخونو) كي ولولۍ .

(۴) وگ: گوربت مجله لومړى كال ۶ گڼه — ۲۵ مخ .

دكره ليكنۍ پښتوداوسنۍ هڅي

دكره ليكنۍ پښتوداوسنۍ هڅي

د نه تطبيق او له هغې سره د مخالفت عوامل څه دي ؟

انگېزي ژبي دمعياريت له پاره زاړه ديني متون(ټكستونه) درلودل ، عربي ژبي هم درلودل او ځينونوروژبوهم . ارواښادعلامه رشادوايي عرب كه مثلاً دقريشولهبجه غوره يامعياري گڼي هغه خوقرآن پكښې نازل سوى دى اماپه پښتوكي خوداسي يومتن مورنه لروچي هغه دي تقدس هم ولري اوهغه دي دومره جامعيت هم ولري اودهغه تلفظ

دي يا دهغه ليکدوددي مورومنو ❶ (۱) ځکه نوکله چي ددې ژبودمعيار اړتيا منځ ته راغله ، دغوژپومتونودمعياري ژبي ديوه تاداو په توگه ستررول ولوباوه. خو په پښتو کي مورزازه ديني متون نه لرو. د خيرالبيان متن خودروښان پيرپه ژوند کي لادروژه خپلوداورلمبوته اچاوه . ترلسمي هجري پېړۍ وروسته چي نورادبي کلاسيک متون راپاته دي ، په هغوکي دخطانوله خوالاسونه وهل سوي دي . دهغو لهجې، دجملوجورښتونوته دخطاط له ذهنيت سره سم تغيرورکړه سوي دئ (۲). ځکه نودمعياري پښتوله پاره په دغه مشخصه برخه کي د نورو هيوادو د ژبپوهانو پرپلوياندي ترمزله رسيدلای نه سو. موربايد د پښتوپه برخه کي خپله مشخصه اودژبي اودهغې دويونکوله عيني اوواقعي حالت سره سمه لارواخلو. لکه وړاندي چي موخوواره ويلي دي ، پښتودپښتنوله ژوندڅخه سيوا په خلاکي مطالعه کولای نه سو . داخبره دلرپه شان يوحقيقت دئ چي پښتودخپلوگانوډيوژبوپه پرتله وروسته پاته سوي ده اود پوهاندوکتورزيارداخبره دکاني کرښه ده چي ويلي يې دي دپښتودفرهنگي سيالۍ کمزوري اووروسته والي دخپلې وروسته پاتې ويونکې ټولنې پايله ده . ددې جرړه بايدپه اړوند ټولنيزبشپړتيايي بهيرکي وپلټواوهغه داچي ديولپتاريخي — جغرافيايي اونورولاملونوپربنسټ پښتني ټولنه په يوه وروسته پاتې مخ ځمکواکي ټولنپير(فورماسيون) ټبرني پيرکې (۳) ځنډېدلې پاتې اوپه برخه يې چې ځمکواکي (فيوډالي) هغه ته رسېدلې ، بياهم تردېره پښه پرځای پاتې شوې ، نو په دې توگه پښتانه له هندي اواريايي (پارسي) خپلوانو او گاونډيو سره په هيڅ ډگرکي دسيالۍ جوگه شوي نه دي اوپه ټوليزډول ترې لرتلرپه يوټولنيزپراووروسته دي ... (۴) ددې اودې ته ورته نورو عواملونه يوازي داچي پښتانه يې له خپلو گاونډيوڅخه يوټولنيزپراو وروسته پاته کړي دي ، بلکي دهغوی دژبنيوگرډودو تر منځ اړيکي يې هم سره ليري ساتل سوي دي . دپښتو د بېلابېلو لهجو ويونکي ان تردانزدوکلونوپوري لاهم يودبل په ژبه باندي په پوهېدلو کي جدي ستونزي درلودې . ديوې پښتودمنځ ته راتگ له پاره دهغې د ويونکو ترمنځ يووالي اونزدېکت ته اړتياسته . هرکله چي دغه ارمان تر سره سي بياپه دژبي ديوکېدلوله پاره يوه کوچنۍ هڅه هم ډېرکار وکولای سي . دژبي دويونکو ترمنځ نزدېکت ځانته مشخصه ټولنيزه او اقتصادي زمينه غواړي . دټولنيزاو اقتصادي ژوندپه يوه مشخصه مرحله کي دغه راز نزدېکت ممکن کېدلای سي . دغه ټولنيزه او اقتصادي مرحله ځينو پوهانو د سرمايه داري نظام ټينگښت بللی دئ اودژبي دمعياريت خبره يې ددغه رازيوه نظام په سته والي کي ممکنه او عملي گڼلې ده چي تردېره ځايه يې خبره دمنلوورهم ده) ۵ .

لکه وړاندي چي مي اشاره ورته وکړه ، پښتانه درې څلورلسيزي وړاندي يودبل په لهجوډېرلرپوهېدل . اوس داستونزه لږڅه مخ پر حېلېدو روانه ده . زماخپله دپوهنتون تجربه ديوه عيني واقعيت په توگه داده چي دپښتوژبي دويونکو ترمنځ دلهجوي اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته . مورچي دپوهنتون په ليليه کي دلومړي ځل له پاره دپښتو د بېلابېلو لهجوله ويونکوسره ديوځای کېدو زمينه وموندله ، هلته په دغه واقعيت باندي ډېرښه پوه سوو . هورې به مورته يودبل پر ټوکو خندانه راتله . که مور کندهاريانو به پخپلومنځوکي ټوکي کولې او ژبني ظرافتونه به مويوبل ته سره تبادله کول ، پکتياوال او ننگرهاريان به اريان راته تللي و اوپښتنه به يې کول : داتاسي پرڅه خاندئ

؟ دغه راز مور يو وخت دورد گودنو کود او رېدلې پروخت له هم داسې حالت سره مخامخ سوو . له دې څخه ښکاري چې درې څلور لسيزې وړاندې لاد پښتنو محصلينو ترمنځ د لهجوپه پوهېدنه کې مشکلات موجودول . داستونزي اوس ورو ورو د حلېدو پر لور روانې دي خومزله ته لا ډېر موپرونه پاته دي . نو گویا هغه شرايط چې له دې ټولو لهجوڅخه ديوي معياري لهجې دراوتلوله پاره لازم دي ، لاتراوسه پوري نسته .

دنړۍ دنورو ژبو تجربو رابښوولې ده اولکه تاسې چې دانگليسي ژبې په برخه کې ولوستل ، دمعياري ژبې تر ټاکلو وړاندې بايد دهغې دلجو ټول لغات حتی المقدور راغونډ سي . په پښتو کې دا کار خولاڅه کوې ، د پښتولې جو لغيوې زېرمې له سره کتلي سوي نه دي . د پوهاند زيار صاحب انفرادي هڅې په دې برخه کې دستاينې وړدي څوکافي نه دي . که د پښتو د ټولو لهجوله کتنې څخه مراد هغه هڅې وي چې د افغانستان د ژبپوهنې داطلس برابرو لولو پروخت (۱۳۴۱ — ۱۳۵۱ ش) سر ته رسېدلي وې ، نو دهغو څېړنوپه سرنوشت خوتر ۲۰۰۰م کال پوري ددغي موسسې مدير ارواښاد اکټرالهام لاهم خبرنه و . ارواښاد الهام په دغه کال ليکلي دي : ... دکابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي له ځلمو پوهانو څخه يو ټيم جوړ شو ، چې اول وروزل شي او بيا د ژبپوه ټولولگيا شي . په دې ډله کې زيار ، اڅک او پالوال هم برخه لرله . دې ډلې ... د ژبني گړدوديزاطلس د تدوين لپاره يې ښايسته ښه مواد ثبت کړل . په آخر کې دغه مواد يونسکو ته وسپارل شول چې دافغانستان د آرياني اطلس ورڅخه تدوين او بيا خپور شي . خوله بده مرغه تراوسه پوري دهغه څرک ماته ونه لگېده . (۶) دارواښاد الهام دغي پوښتنې ته پوهاند زيار په حاشيه کې کښلي دي چې دغو پوښتنو غبرگون دکتاب په متن کې دي . ددغه اطلس د پروژې يوبل فعال غړي ډاکټر پالوال خولا دغه مواد کافي هم نه دي بللي . ده څوکاله وړاندې داسې ليکلي دي : ... دغه دسره او مستند وليکنوله پاره کافي ځکه نه بولم چې يوڅو يو د ژبپوهنې موسسې غړي ددغي وظيفې دصحيحې بشپړونې له پاره پوره نه وه تربيه سوي . دوهم — دوی په لازمه مواد او وسايلو مجهز نه وه . دريم — هم هغه دپوښتنو کتاب (Questionery) چې دموسسې غړو کارځني اخیستی د ايران له پاره ترتيب سوی و نه دافغانستان له پاره . څلورم — که څه هم دافغاني ژبو داطلس پروژه ديونسکوله خواڅخه حمايه کيدله مگر بيا هم د موسسې د غړوله پاره دکاراوسيدني او حمل ونقل مصارف اونور تسهيلات برابر سوي نه وه . ځکه نو په نامساعدو شرايطو کې دصحيحو اومستندو کارو غوښتنه يوه غلطه توقع ده . (۷) ماله ارواښاد پوهندوی نور احمد شا کرڅخه اورېدلي وه چې ددغو څېړنو يومتن دکابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي په الماريو کې ده پخپل لاس قلف کړی ساتلی و . پوهاند زيار صاحب اوس په دغه ترڅه حقيقت خبر کړو چې دغه دلسوکلونو دکار ثمره دحزب وحدت په لاس د کابل دجنگو پرمهال داوپه لمبو کې لولپه سوه او ډاکټر زيار صاحب يې کله کله چې موقع ورته ميسره سي دسويس دهيوادله کاپۍ څخه گټه اخلي (۸) په هر صورت دمطلب خبره داده چې ددې ټيم دکلونو زيار او زحمت ثمره لاتراوسه دسويس له الماريو څخه راوتلي نه ده او په پراخه توگه عامه استفادې ته وړاندې سوي نه ده . هرچاته دسويس دتگ امکانات نسته چې استفاده ځني وکړای سي . دپښتولې جوڅخې نه که سوې هم ده نودجوړښتو (structures) شکلونه به يې په انفرادي توگه ثبت سوي وي .

دلغوي پانگي ثبت خولاتراوسه په کړو غاړو ولاړ پاته دئ . که څوک دا ادعا کوي چې دلغوي پانگي ثبت هم بشپړسوی دئ ، دا نو تر يوې شاعرانه غټبازۍ په هاخوا بل څه نسي گڼل کېدلای .

پوښتنه داده چې ديوې پښتو اويوه ليکدودله پاره هڅي ولي ځای ته نه رسېږي ؟ ولي يې مخالفين پيدا کړي دي ؟ هر وروڅه خبره سته . خامخا ځيني عيني اوتر ذهن دباندي علتونه موجود دي چې ددغي مخلصانه هڅي په لار کي خنډ لوېږي . ددې پوښتني جواب په دې ساده استدلال کي نسي موندل کېدلای چې له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنه پال مخالفت کوي . داراز استدلال تر علمي تادا وزيات پر سياسي بنسټ ولاړ دئ . دپښتوديوه واحد ليکدود او واحدې ژبې له پاره خود چا خبره زاړه دود پال پر لويه لارايه کړئ ، حتی په نوې پوهنه او ژبپوهنه سمبال کسان لا پريوه لار روان نه دي اود معياري ليکنۍ ژبې پر ټاکلو باندې په يوه خوله نه دي . ښاغلی زيار صاحب پخپله وروستی . مرکه کي وايي چې دوی يو پروسيجر د مرحوم حبيبي اومرحوم خادم اود اکټر دولت محمد لودين په گډون لاسليک کړ خو خادم صاحب بيا مخالف شو او ويې ويل چې زه د حبيبي صاحب اودده د پيروانو لار په رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ ... ٩٠ (٩) حقيقت دادئ چې زموږ د مشرانو استادانو علامه رشاد ، ارواښاد روهي ، مرحوم الهام ، ارواښاد شاکر ، مرحوم عطايي ، رفيع ، ډاکټر پالوال ، اونور وليکنۍ ژبه له هغې ژبې سره چې مورته دمعياريه نامه رانښوول کېږي ، له مځکي تر اسمانه توپير لري او حتی پخپلومنځ کي هم يوله بله سره فرق لري . داپوهان چې مايې تاسي ته نومونه وړاندي کړل ، ټول د ژبې خواخوږي او پر پښتومين کسان وه اودي . زما خپل استنتاج دادئ چې ددې لاري اصلي خنډ پخپله دپښتو ژبې او پښتنوپه اوسني ټولنيز ، اقتصادي ، قبيلوي او سياسي حالت کي دئ ، دې کارته د پښتو او پښتنوپه نه امدادگي کي دي . هغه راز امدادگي چې مايې د نورو ژبو په برخه کي يادونه وکړه . له دې بنيادي عامل سره چې نور واړه او کوچني عوامل ملگري سي نو بيا د ريشا صاحب په اصطلاح خبره بهي غږکه سي ٩١ .

تاسي وړاندي ولوستل چې په انگلستان کي دباسوادو خلگود فيصدۍ په پام نيولوسره لاهم د ستندرد ژبې دخوځښت هڅي چې له ١٤ — ١٥ ميلادي پېړۍ څخه راپيل سوي وې ، ايله ١٩٥ پېړۍ په سر کي دنسبي برياليتوب اوعوميت مرحلې ته ورسېدې . خود پښتنود عمومي بهسوادۍ په سته والي اود بې ثباتو حکومتو ، انقلابو او پاچا گښتيو په موجوديت کي څرنگه ادعا کولای سو ، چې دپښتوله پاره د معيار انفرادي هڅي دبري لوړ پوړ ته رسېدونکي دئ .

په کوچنيواوړځکي يوعامل پخپله ددغه خوځښت د لارويانو په عمل اوکړوکي پروت دئ ، پخپله په پوهاند صاحب زيار کي پروت دئ ، چې ددغه حرکت موسس اوتيوريسن دئ . (١٠) پوهاند زيار صاحب دخپلو عقايدواو نظرياتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دئ ، چې حتی ديوې سالمې مشورې دمندلو له پاره لاهم تيارنه دئ . دی خپل ځان ته ټاکلي اصول اوخپل استنتاجونه دکاني کرښي بولي . پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري اوليکي زيار ... په ډېرو برخوکي په خورازيات باوراوتينگارغوځ حکمونه کوي اونبايي کومه ورځ دی پخپله هم يوځل بيا پرې کتنه وکړي . ٩١ (١١) پوهاند زيار صاحب په دې برخه کي دوستانه انتقادته لا غاښ ماتونکی جواب ورکوي . زه ددوی دغه عادت ددوی پر سياسي اوايديالوژيکي تفکر باندي تاوانوم . زيار صاحب په سياسي لحاظ په يوه داسي

ایډیالو ژیک محیط کی رابښکېل سوی و، چي په لیکنی ژبه کی یې د سختو او حتی پاروونکو جملو او عبارتو کارول، له طبقاتی دښمن سره دنه پخلا کېدنی مضبوط دلیل گڼل کېږي او په محاسنوکي یې شمېري. پوهاند صاحب زیار له دغی ایډیالوجی سره خپل عقیدتی اړیکي هیڅکله هم پټي کړي نه دي او تل یې په زغرده بیان کړي دي. داددوی دسیاسی زړه ورتیا لوی ثبوت دی خوله بده مرغه یې ددوی علمی دریځ ته زیانونه رسولی دي. ددغی ایډیالوژی په ادبیاتوکي د ټولنپړیوالو نورمونو پر خلاف، دسیاسی مخالف له پاره د ځنځیري سپی لقب ورکول رواڅه، چي دستایني وړکار دی. دوکتور زیار د خپلي معیاري لیکنی ژبي د منځ ته راوړلو د حرکت مخالفان هم په دغه شان ادبیاتو وهل او ټکول. ددوی له یوه جوړسوي لغت سره چي چا مخالفت کړی دی، دوی یې په مقابل کی غاښ ماتونکی جواب ورکړی دی. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهین) سره دودپال وبلل اوله دودپالوسره یې شعار وړاندی دنوي دورانسازه .... پرلور ورکاوه. له دودپال څخه به خلکو د مرتجعینو اورجعت پسندو معنا اخیستله. پوهاند صاحب په یوه مرکه کی چي په کتابي شکل چاپ سوې ده، ددغومخالفو دانشمندانو په باب ډېریاتې کړی دی چي وایي: کاروان به تیریري اوسپی به غیږی (۱۲)

دیوی پښتو! خوځښت هغه وخت خپل علمی ارزښت له لاسه ورکړ، چي دثور انقلاب په ارزښتونوکي وگڼل سو. دا هغه وخت دی چي پر هیوادباندي دکمونیسټي اوسویتیسټي استبدادپاروونکي خپې مسلطی وې. له هرانقلابی عمل سره مخالفت له سرسره لوبی وې. دا مخالفت که دسرپه زیان تمام سوی نه وای نولږترلږه خوله وظیفې څخه دبرطرفی اوله بې سرنوشتی سره دمخامخ کېدلوپه بیه هرومرو تمامېدی. ددغی واهمې اغېزه وه، چي پوهاند ډاکټرالهام لا د مقاماتو دترتبی له ډاره ځان په ذهني کارگرانو کی وشمېره (۱۳) چي زمایقین دی پخپله دالهام مرحوم په نزد به هم یوه بازاری سیاسی اصطلاح وه. دژبي دمعیاري کولوله دغی مشخصی انقلابی هڅي سره دپښتنو پوهانوسترغیرگوندي اکثریت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه دهیوادعلمی مرکزونه له صلاحیت لرونکو مقاماتو څخه خالی سوي وه. ارواښادحبيب الله تری، استاد شپون، ډاکټر پالوال دمهاجرت لاره اخیستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردی سره تقاعدته سوق سوی و. له علمی مرکزو څخه لیریتوب او هغه هم دې وخته تقاعدپه نامه، علامه مرحوم دځان په حق کی ناحقی گڼله اودې کاردونه ځورولی و، چي ډېرکلونه یې له خپل نامه سره متقاعدپوهاند کښ. ارواښادروهي که څه هم دهیواد خپلواکی ته گواښونوسخت ځوراوه، خونه یې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کی ودرېږي. دپوهنتون غیرگوندي استادانوهسی شپه سبا کوله. دژبپوهني پرډگر یوازي پوهاندزیارپاته و اوله هغه سره د انقلابی دولت ټول امکانات اومساعدتونه ملگري سول اوله هغو څخه په استفادې سره یې دمعیارکورنگي ته پونده ورکړه. دا حرکت یوازي اویوازي پرفردی اراده ولاړ حرکت و اودهغه وخت صلاحیت لرونکو مشرانوپوهانوتولووورسره لیکلی اونالیکی مخالفت څرگندکړی دی.

خودانقلاب خُواک دچامخ نه کاته اونتيجه داسوه ، چي پر پښتو خوارکۍ باندې دانابللی مېلمه وتپل سو. داچي اوس دهغه له پاره تاريخي سوابق جوړېږي اود پخوانيو ژبپوهانونومونه اخیستل کېږي ، دارواښادالفت اونورو مشرانوله خولې دموافقې په باب نقل قولونه ليکل کېږي ، ټولي هغه افتراگانې دي چي مفتري به يې خدای ته ور وړي . داافتراگانې هغو هڅوته ورته دي لکه دپتي خزاني مخالفينو ، چي دعلامه حبيبي ، استادکامل او نورومشرانو ترمړيني وروسته را منځ ته کړې وې . زمايوه ساده پوښتنه داده چي که دغه ژبپوهان د چا خبره ددې نوي جوړي سوي پښتولويان وه ، نوې بياولي همداژبه نه ليکله . ددغوپوهانو او ژبپوهانو دليکنۍ ژبي په خوندخوڅوک مړېږي نه . تاسي داڅو عبارتونه وگورئ :

ارواښادبښوپا هغه ژبه ليکنه کوي ، چي دده خپل پښتانه يې په ورځنيو خبرواتروکي کاروي . تاسي دده دالاندې متن ولولئ:

دپخوانوپښتونودعامي طبقې اوغريبانوخوا همدوني دلاسه وسوه چي پښتويې دزمانې دهررازطوفاني هرج ومرج څخه په خپلوسينوکي وساتله اوتردې وخته يې راوړسوله . په سووسوو اورژبي شاعران پکښې پيداسوه اودخپلي ژبي ادب يې ترخپله وسه پوري ، دنورويه زروکالو روزل سووژبوله ادبه سره تقريباً څنگ پرڅنگ ودراره . که څه هم دوی شاهان نه وه، مگر بيا يې هم خپل دغريبۍ په کورکي دملې پانگي زياتولودپاره رازراز(پتي خزاني) راغونډي کړي دي ، چي اوس يې کله دسليمان ماکوله کيږدی څخه نيمه چپاوسوي خزانه راباسي اوکله دمحمدهوتک پر(پته خزانه) چي دپښتودهررازمرغلروډکه ده پښيږي .... ١٤) په دغه پښتومتن باندې به دمعيار محتسبين هرومرو دسيمه ييزي لهجې نوم کښېږدي، خوزما پوره باور دی، چي دپښتود هري لهجې ويونکي ته په زړه پوري دی اوخوښيږي يې .

دارواښاداستادگل پاچالفت پښتوخود (خو) ځای نه لري . سترتر نو که داوولس پښتوده اوټول پښتانه چي يې ولولي ، هرومروبه ژبي پر ټکوي . دايوه نمونه به يې ولولو:

دانسان په وجودکښې دوه شيه ډېر عريزمعلوميږي چي يوه ته زړه او بل ته دماغ وايي . له دماغ نه علم اوفلسفه پيداشوه اوله زړه نه شعر او ادب.

اروپايان زړه دعواطفواونفسي احوالوځای گڼي ، مسلمانان دايمان او عقيدې ځای ته زړه وايي . صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت دزړه کار دی . عشق اومينه په زړه کښې وي شعرله زړه نه الهام اخلي اوله زړه سره کارلري .... دعواطفوروزل دزړه کاردی اوشعرته دعواطفواو احساساتودظهوراوتجلياتوکوه طوروايلي شو .... همدغه عواطف او احساسات چي دشاعرله زړه نه الفاظوته رانقل شي شعرترې جوړشي او په زړونواثرکوي ١٥) .

علامه رشادخولکه پخپله چي درونداومتين شخصيت و، ليکنه يې هم درنه اوپه عين درنښت کي بيا(که يې دمعيارمحتسبين په سيمه ييز توروته کړي) خوږه ده . راځئ چي ويې لولو :

په نړۍ کې دريابونه ډېر دي او په هغوکي دکښتپوڅه کمې نسته . زه چې گورم په دغو کښتپوکي د پښتنوکښتۍ يوه خښمېدلي تندبادپسي اخيستې ده او په ډېره تيزي سره يې دنابودۍ دگرداولورته پوري وهي . زمورددرياب داوبوپرمخ نوري کښتۍ هم ليدلي کيږي خو هغه دې توپاني بلانه دي پسي اخيستي . زه نه پوهېږم چې د پښتنوپه کښتۍ کې دامقناطيسيت څنگه پروت دی چې زمورددرياب له هري غاړي څخه هرتوپان چې پيداسي و خپلي خواته راکشوي . زما په خيال کېدای سي توپانونه د پښتنوپربلاوهلې کښتۍ مين وي اوله هره يې بادبانو مچلولته په ډېره لېوالتيارادانگي .

آد پښتنوخواخوږو! بلاموواخلم ليخي راوغړئ اوپايڅې رابډوهئ، يوه ډله دبديختۍ دمقناطيس په لټه کې سئ که موموندددرياب تل ته يې ارتاوکړئ چې بيادنړۍ مخ ونه ويني ، بله ډله دکښتۍ هغه بادبانونه وشکوي چې دتوپان بلاپرمينه ده) . ۱۶)

ارواښادکانديد اکادميسن سرمحقق محمدصديق روهي چې کله يوه علمي موضوع لاهم بيانوي ، ژبه يې پرچانه درنېږي . تاسي دده د ليکنۍ ژبي جوړښتونو ته فکروکړئ چې څومره روان دي : ميتودپه اصل کې د ميتودوس) په بڼه يوناني کلمه ده چې په لغت کې طرزالعمل (ديوې چارې دسرتو رسولوطريقې) ته ويل کېږي . په عربي — دري — پښتو ژبو کې دميتودپه ځای داسلوب، طريقې، روش، دودکلمې هم استعمالېږي . ميتودو لو جی دميتودپوهنې معنی لري . ميتودولوجي د فلسفې يوه څانگه ده چې په عام ډول د علم او په خاص ډول دهرځانگړي علم د څيړنې منطقي اصول بيانوي . (۱۷) . د ژبي رواني يې له دې امله ده چې د سوچه توب ناروغي وړلوېدلې نه ده . دافادې له پاره يې دخيل غير پښتولغتونه کارکړي دي هم يې مطلب په ښه توگه په بيان کړی دی او هم يې د ژبي خونديتوب زيات کړی دی .

ارواښادپوهاند حبيب الله تری هم دمطلب اداينه دلغاتوترسوچه توب نه قربانوي . دی ليکي : کوم څيړونکي اومولفين چې وايي ترکي خلجيان دزابلستان په ځايي خلکو کې منحل شوي او په نهايت کې په پښتوغلځيانوبدل شوي دي هغوی په حقيقت کې داخبره تصديقوي چې لبرترلږه ددوهمې اودرېمې هجري پېړۍ په حدودوکې وزابلستان ځايي اوسېدونکي پښتانه وو، ځکه جهان نامه وايي چې ترکو خلجيانو خپله ژبه بايلوده اودزابلستان دځايي اوسېدونکو ژبه يې زده کړه . که ترکوخلجيانودزابلستان دځايي خلکو ژبه زده کړې وي ، که د غلځيانو ژبه تراوسه پښتووي اوغلځيان اوخلجيان هم سره يوشی وي ، نودخلجيانودمهاجرت په وخت کې به دزابلستان دځايي اوسېدونکو ژبه هرورمروپښتووه . که نه وي نونه بايدخلجيانوپښتوزده کړې وي او نه بايددغلځيانو ژبه پښتووي . (۱۸)

دارواښادپوهاند دوکتور محمد رحيم الهام ژبه هم ددخيلولغاتوپرمخ خلاصه ده : په همدې ترڅ کې دانستيتوت تر جوړېدومخکې او وروسته ډېرکسان دعصري ژبپوهنې دزده کړې لپاره بهرنيو هيوادوته لېږل شوي وو اوولېږل شول

، چي په هغو کې عبدالاحدياري ، نوراحمد شاکر ، حبيب الله تېري اوماپخپله په امريکا کې ، عبدالحکيم هلالي ، لودين ، پولاد ، ماه گل ، په شوروي اتحاد کې ، اخک په هندوستان کې اوزيار په يورپ کې د ژبپوهنيزو علمونولورې زده کړې ترسره کړې .

داخلک په هيواد کې د ژبپوهنې په بېلابېلو څانگو کې په تدريس ، تحقيق او ترجمو بوخت شول اوله خپلې وسې سره سم يې کم يازيات علمي خدمتونه وکړل . د تېري اوزما توجه او تمرکز به زياتره پر عمومي تشریحي ژبپوهنه باندې واو تدريس موکاوه .... ۱۹) په دې لنډ مثال کې تاسي ويني چې ارواښاد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بيان کړی دی.

د (تحقيق ، تدريس ، ترجمو ، توجه ، تمرکز ، ...) لغتونه يې پيريان پر سترگونه دي راغلي . ځکه نه دي راغلي ، چي دی پوهېدی چې د دخيلو لغتونو ادې اوباباچي دهرځای وي ، خوچي ژبي ته ننوتل ، دهغې ژبي خپل مال گرځي اوپه استعمالولويې څوک نه گناهکار کېږي .

داستادشپون نثر خوبياپه بل لايزارکشش لري . زه پکښې ورک وم چي کومه برخه يې انتخاب کړم ، اخرمي د (گتيايي له اول مخ څخه اوله برخه راواخيسته :

د دادکاپرشی لانه وراغلی اوهرشی هماغسې و چې پلرونورا پريښی وو . غم ښادی ټولي آشناوې هسي نه وچې دنياگل وگلزاروه خوموږورسره روږدي وو ، قادراواحجی زردادلاهم خپل سودونه خوړل ؛ شاه محمد دوکاندارلاهم چې می تللې ډره يې وهله ؛ موږهلکانولاهم دگاونډو دهقانانودپاليزنه خټکي غلاکول ؛ کودگرې اوفالبيني لاهم خورجينې په شاکورپه کورگرځېدې ؛ دکولملايان لاهم دکونډواوهلکانوسره پرتوگ ښکلي گيرکېدل . خورڅه پرخپل ځای وو اوکه چاشکاييت درلود نودخپلي ټنډې اوتقديرنه ورپېښه شوې وه ۲۰

پوهاندزيارصاحب چي دخپلي جوړي کړي ژبي پر خلاف ليکنه وکړي نودهرچا لپاره ډېره خوندوره ، محاورې ته نژدې اوکره وي لکه دالاندي مثال چي ماپه تصادفي توگه رااخيستي دی:

استادحبيبي ددغه لرغوني فرهنگيالي هيوادديوه پياوړي پوهاند ، ليکوال ، څېړونکي اومؤرخ په توگه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنو اوپلټنوته وربښلی اوڅنگه چې (لټونکي موندونکي دي) نو د داسي ډېروپټوخزانو پر را برسېرونه بريالی شوی هم دی . د غوريانو ، سوريانو ، لوديانو ، لويکانو ، دسوات اوکونړد اميرانو او داسي نورو افغاني اوبياپښتنو واکمنانو اوسوبمانو برسېرونه اوپېژندنه يې ددغوڅېړوځلاندي بيلگې او ساري بلل کيږي . ۲۰) خوچي دکره ژبي ليوالتياورولاره سي ، نوبياځوانانوته پښتو گرامر په داسي ژبه ورزده کوي ، لکه دالاندي بيلگه:

په پښتوکې کړاوون هم له پښوييزچاراوهم له رغاونيزپلوه يو مخيز آرياني دی او مرستيالکړونه ، لکه (ول ، بودن) اوشو(شدن) هيڅکله په هندي کې نه وو ، بلکې يوازې (هو) او(تها) پکې کارول کېږي . همدارنگه په پښتو کې مخکړونه

ياکړوال مختاری (فعلي پيشوند) دودلري اوپه هندي کې يې څرک نه لگي . په پښتو کې اوسترمهاال له وسمهاال کرسره د(به) وييکي په ملتياجوړېږي ، حال داچې په هندي کې اوسترمهاال له يوه ستاينوميزروستاري چې له آره يې کړواله ده ، رغېدنه مومي (لکه کرونگا) دغه روستاری دستاينوم په څېرنرينه او ښځينه ، يوگري اوډېرگري لري او اوپرون مومي . يا ... موخه داچې پښتودپارسی په پرتله داوستاو زړې پارسی ترمينځه يومنځوال اکر يادريځ لري اود نوم اوپرون له پلوه په يوه زيات لرغونې پراوکي ټيکاو مومي ؛ هرگوره د کړ اوپرون له پلوه پښتوزيات ونجون موندلی دی . ۲۱) نوچي له يوې خواموضوع ترخه علمي موضوع وي او له بلي خواپې ژبه دغسي نابنده وي ، دلوستونکي اريان دي نوخداى مل سي..

له تيرومثالوڅخه به تاسي ته څرگنده سوې وي ، چې دپښتنوتول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه ليکي ،چي مورته دمعياري په نامه را ښوول کيږي.

لکه وړاندي چي مي وويل ،دژبي دمعياري کولوله هڅي سره مخالفت هغه وخت زيات سوچي دا هڅه دثورانقلاب له ارزښتونوسره وتړل سوه . ماته په لومړي سرکي داسي ښکاريده چي له دې حرکت سره دمخالفت اساس به هغه دچا خبره له علي سره محبت نه بلکي له معاويه سره دښمني وي خو وروسته مي پښتوژبي ته ددې حرکت په تاوانوسر خلاص سواودپوهانواندپښني راته معقولي ثابتي سوې .

لکه دثورانقلاب ددفاع له پاره چي دټولني ددانسته وو کسانو پر ځای له العوام څخه کارواخيستل سو ، دغه راز د معياري ژبي دا اوسنی خوځښت هم له څوگوتوپه شمارمحدودواومعدودومنلو ليکوالو پرته نوردخالي ذهنوپښتومينو زلميانوپراوړوبارسو اوپه پر مخ بېولو کي يې له هر رازماکياوليستي لاروچاروڅخه کارواخيستل سواواخيستل کېږي . ددغوزلميانومعصومو مغزو ته دمعيارمحک داسي تلقين سوی و ، چي که چا دپښتو افعال (سو ، سي ، ....) پــــه (شو ، شي ، ....) وکښل ، گويامعياري پښتويې وليکله . څرنگه چي په دغه اوسني دچا خبره کره پښتو کي شين سالاري واکمنه ده ، ځکه يې نو دمعيارپه نامه منلې ده اونورې په گټه اوتوان کي ري نه دي وهلي . کنه ، زمايقين دي چي همدازلمي له دغي نوي راټوکېدونکي پښتو سره دان دپاسه مشکلات لري خو پرخوله يې نه راوړي .

دمستلي يوبل خواشينوونکی اړخ دادی ، چي پښتانه دنزدې يوې نيمې پېړۍ راهيسي ديوې نامطلوبې اوټپل سوي کړښي له امله تردوو بېلابېلواقتصادي اوټولنيزونظامونولاندي ژوند کوي . دې عيني واقعيت دکړښي ددواړوخواووپښتنوپه فرهنگي اوکلتوري اوژبنۍ برخه کي توپيرونه ايجادکړي اوله بده مرغه په ځينو برخوکي يې توپيرونه ژورکېږي . ددې عيني واقعيت مسخه کول اوپر هغه باندي سترگي پټول دمستلي واقعيتپه چاره نسي کېدلای . دې بېلابېلو نظاموددواړوخواووپښتنوته دژبنيواو فرهنگي فعاليتويو له بله بالکل جلا زميني برابرې کړي دي . دارواښاددنوميالي داخبره خوراژوره رېښه لري چي ويلې يې وه هغه آزادي چي جعفراخگزی يې په بلوچستان کي دنظامي جنرال دکلکي ديکتاتورۍ په دوران کي لري ، نوميالي يې په ټوله ژوندکي ، حتی دمعتبرۍ په حالت

کي لاهم سلمه برخه په خوب نه ده ليدلې . ۲۱) د دواړو خواوو پښتنو سياسي دلچسپيوهم د فرهنگي او ژبني فعاليت جريان ته تاوان رسولى دى . د کرښي په يوه خواکي د پارسي ژبي دربارواکمنۍ او په بله کي د پنجابۍ

حاکميت پښتو ژبه د فرهنگي ژوند په ډگر کي د يوې دوهمي او دريمي ژبي درجې ته راتپته کړې ده او د ضرورت ژبه سوې نه ده . د همدې واقعيتونو دا غېزې له امله په پښتوکي د يوې معياري ليکلاري او ليکدود درامنځ ته کېدو او پر هغه باندې د بشپړ توافق په لاره کي خنډونه او خنډونه لوبدلي دي . د کرښي د دواړو خواوو خواخوږو پښتنو د ډېرولسيزو په دوران کي د دې خنډونو او خنډونو چاره بې له دې چې د مسئلې عيني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي ، د مېلمستياوو د مېز د سر په فيصلو باندې کړې ده او طبيعي ده چې اغېزه يې نه ده ښندلې .

خبري به سره راغونډې کړم او خاتمه يې به په دې عبارت بشپړه کړم : يوه ژبه چې نه د دولت په سطحه قانوني ملاتړ ولري او نه د ملت په سطحه کي د سواد پياوړې سابقه ولري او تر همدان ورځي پوري يې لا دالفې د بښتې تابه هڅي ته اړتيا په اوليتوکي راځي نو پر هغې باندې د نورو ژبو په تقليد د معياريت جريان ازمویل او په دې ډول يې له خپلو ويونکو څخه پردۍ کول به له ظلمه پرته بل څه وي . زه نه پوهېږم چې د معياريت په مينه کي ډوب ليکوال د دغه واقعيت په ليدلو او کتلوکي ولي رانده دي ، چې د دوی په دغه نوي ژبه باندې د دوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون ليدلي اوليسانسه وروڼه نه پوهېږي .

۱) (وگ: گوربت مجله ، هماغه کال ، هماغه گڼه ، هماغه مخ

۲) (د دغه راز لاسوهنوبڼه پرېمانه مثالونه د ښاغلي ډاکټر پالوال په نوي کتاب * معياري پښتو * کي لوستلای سئ .

۳) (مراد يې ماقبل فيوډالي قبيلوي پراودى . م . هـ

۴) (پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې — ۱۰۴ مخ

۵) (ارواښاد الهام هم دغه شان وړانديز کړى و چې يادونه يې په مخ کي تاسي ولوستله .

۶) (پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې — دويم ، دريم مخونه

۷) (پښتوچاپي آثار — ۲۵۹ مخ — ۱۳۵۷ ش کابل

۸) (ښکلامجله — څلورم کال — درېيمه گڼه — ۵۴ مخ

۹) (ښکلامجله — ۴ کال ، ۳ گڼه ۵۰ مخ

۱۰) (دا خبري مي بايد د عقايدو د تفتيش په معناونه گڼلي سي . زه د هرانسان عقيدې او افکارو ته د زړه له کومي درناوى لرم .

- ۱۱) (پښواو پښتانه د ژبپوهني په رڼا کې کتاب ته د پوهاند داکتر محمد رحيم الهام يادونه — پنځم مخ .
- ۱۲) (زيار — د پښتني فرهنگ يوځلاند ستوری — ۱۵۵ مخ
- ۱۳) (پښتو پښويه — سريزه
- ۱۴) (پښتوروزنه — ۳۹ مخ
- ۱۵) (ليکوالي — ۷۸ مخ
- ۱۶) (د علامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر (ادبي نثرونه ، .... ، ۲۰ مخ څخه
- ۱۷) (وگ : د پښتو ادبياتو تاريخ — ۱۹ مخ
- ۱۸) (وگ : پښتانه — ۸۲ ، ۸۳ مخونه
- ۱۹) (د پښتو او پښتانه کتاب ته سريزه — درېيم مخ
- ۲۰) (وگ : نومورکي مورخين ته د پوهاند زيار صاحب سريزه — دريم مخ — ۱۳۵۹ ش
- ۲۱) (پښتو او پښتانه .... ۷۷ — ۸۶ مخونه
- ۲۲) (د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي — ۱۲۷ مخ

څه بايد وسي ؟

اوس چي دمعياريت په باب زما خبري تقريباً بشپړي سوې او د دغه خوځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بيان کړل ، پر هغو باندي به دا خبره هم ورزياته کړم ، چي زه دمعياري ليکني پلوی وم ، پلوی يم او پلوی به يې اوسم . درنو لوستونکو به زما په دې کوچنوتي کتابگي کي ځيني هغه لغتونه ، اصطلاحات او ترکيبونه هم لوستلي وي ، چي د همدې جريان په بهرکي نوي منځ ته راغلي دي . معناداچي زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضر يم ، چي زما ژبه اوفهم يې د هضمولو وړتيا لري . زما مخالفت له هغه اسلوب او جريان سره دی چي اوس دمعياريت په نامه د پښتورينښې ورکاري اوتاسي ته مي دهغه په معرفي کي خپل وس نه دی سپمولی . خداي دي وکړي چي د زړه په خبره سره پوه سوي يو . مگر دا خبره هم تر لمر راته څرگنده ده ، چي نه زما پر خبره څوک غورښسي اونه زه په يکر سرددغه اعتياد مخه نيولای سم . د دې سرکښه بهرلاري ته راوستل ډله ييز کار او مفاهمه غواړي ، مسئلونه عمل غواړي ، د موضوع په جدیت سر خلاصيدل غواړي ، د پټو سترگو تقليدي کارونو درېدل غواړي .... له دې ليکني څخه زما مراد اتلونکي نسل ته خپلي غاړي خلاصول دي . ما چي دا هرڅه ليکلي دي ، له خپلي خوږې پښتوسره مي

دميني په جذبه كښلي دي . اوس به دهمدغي ميني په جذبه خپل څو وړانديزونه درته وړاندي كړم اود(خذ ماصفادع ماکدر) مقولي په ويلو به درڅخه رخصت واخلم .

— دمروچولغاتوله پاره دنولغاتوله جوړولوڅخه ديوڅوكلونوله پاره دنصوح توبه وكاړئ . همداسي موجود كړي دي ، درته بس دي . پرپردي چي پښتو اريانه په دې كې څونه هضمولای سي . دراتلونكي له پاره كه څوك تحسين كېدل ، كه نفرين كېدل ، همداجورسوي ورته كفايت كوي.

— كه دنووعلمي اوتخنيكي لغتوله پاره دلغت جوړوني اشتهدارولاره سوه،ترجوړولووروسته يې سمدلاسه دټول افغان ، بينوا اونوروويب پانوله لاري دنظراخيستلوله پاره وړاندي كړئ . ترمشورې دمخه يې كورټ مه عاموئ . داكاركه دننه په هيوادكي ممكن واى خوبخې به ښه واى . هورې اوس دپښتواوپښتنوله پاره نه حمايه سته نه زمينه . داسي لوبه روانه ده ، چي كه يې خداى مه كړه همداسي دوام وكړ ، نه به پښتوپاته وي نه پښتانه .

— د(سو) او(شو) نفاق اچوونكي اورته پيك(پكه) مه وهئ . دا بهر خپل طبيعي جريان ته پرپردي . كه يووخت دختيځي لهجې په شان ، چي (سو) يې تراتريخي اوژبنيوعواملولاندي په (شو) بدل كړ او لويديځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه كښېښووله، خوترښوبه لاسه سي اوكنه ، په دې باندي نه دپښتوكورورانپري نه دپښتنو . ختيځي لهجې دغه (سين) په فرمان جاري كولو سره په (شين) نه دئ بدل كړئ . اوس هم له هماغه تاريخي تجربې څخه كارواخلي . كه د معياري ليكني لارويان د (شين) له كاروني سره دزړه مينه لري ، نودي پرهمدې مسئله دي ډېر ټينگارنه كوي ځكه هرڅومره چي پرهمدې موضوع ټينگار كېږي ، هغومره د (سين) عمر اوږدېږي . قوي اوغښتلي تلفظونه خپل كار پخپله كوي . كه (شين) خپل قوت په دغه تاريخي ازموينست كې په طبيعي ډول ثابت كړ ، دلويديځي لهجې هرويونكي به يې د(مورنس پارسي وايي) په مصداق په ويلواوليكلوباندي فخر وكړي . اوكه دانه وي نوپه زوركلي نه ودانپري .

— دپښتنوپرباسوادكولوباندي دي بايدزورواچول سي . پښتوليكنه دي ورزده سي . دهري لهجې پښتوچي وي ، پروانه لري ځكه دلېجو د هرم سربيرته يوې پښتو ته رسپري .

— دپېرپوېرپوېدخيلولغاتوپه اړولواوپښتوكولوباندي مه خپل وخت ضايع كوئ مه انرژي . دغه وخت دپښتويوبل كتاب ليكلوته وروباسئ .

پښتواوپښتانه دخيلولغتونو دي خوار كړي . دخواري عوامل يې نور دي ، چي ماورته په متن كې څوواړه مكرري اشارې كړي دي .

— پښتون دمديت په گېڼه سمبال كړئ چي پښتوپخپله ورسره مدني اوكلتوري سي . دڅټ له خوا آس ته كيزه (قيضه) مه وراچوئ .

— دنشرا تودبې شمېره تعددمخه ونيسئ . لږ خپروني ډېري حمايه كړئ ، ويې ولولئ اوبل ته يې ولولئ.

— په پښتو ژبه د هري ځانگي كتابونه وژباړئ ، ويې ليكئ اوخپاره يې كړئ.

— دمعيار په پلمه لغتونه مه وژنئ . پرېږدئ چې پښتو ديوه مفهوم له پاره شل لغته ولري . د ټولو د كارولو هڅه وكړئ .

— له لهجوسره مسئولانه چلند وكړئ . دې واقعيت ته ځيرسئ ، چې لهجه په پښتو كې لا تراوسه هم د تقدس درجه لري . له مقدساتو سره بېباكي د كورپايې نړوي . دلته هومرگ وژوند هم طبيعي جريان ته پرېږدئ . ناحقه خپل ځانونه مه په خوني كوئ.

— د هري لهجې ويونكي چې ياست ، دخپلي لهجې لغتونه راټول كړئ اوخپاره يې كړئ . دا كار همدانن شروع كړئ . له لهجوي زېرمې سره كه اصطلاحات (گړني) راخوندي سي ، خودزوي زېري به وي . (۱)

(۱) زه له خپلي پلرنۍ مېني څخه په فرسخوليري پروت يم . له زلميو كندهار يو خپرونكو څخه هيله كوم چې دخپلي لهجې لغتونه راغونډ كړي . كه ماته د مرستي اړتيا احساس سي ، زه ملاتړ لئ ولاړ يم .

په پښتو يې وكارم كه پر پښتو ُ

ضميمه

په دې برخه كې زه خپلي هغه ليكني راوړم چې په بېلابېلو وختونو كې مي د كره ليكني اونيو لوگيزمونوپه باب خپرې كړي دي . په دې ډول غواړم وښيم ، چې په دې

هكله زما هڅې نوي نه دي اوله ډېره وخته مي خپل نظريات او په ځينو

برخو كې اندېښنې له لوستونكو سره شريكې كړي دي . په دې ليكنو

كې به لوستونكي ځای ځای پر مکرر و خبر و باندې ، چې

د کتاب په متن كې هم راغلي دي ، پېښ سي .

زه دهغوله بابت به بڅښنه غواړم .

په پښتو يې وكارم كه پر پښتو ُ

مور پښتانه بايد د ډېوې مجلې احسان ومنو، چي په دې تياره شرايطو کي يې راته په خپله ژبه او پر خپله ژبه دڅه ليکلوزمينه برابره کړې ده . په دې لړکي مي داستاد ډاکټر عبدالرازق پالوال هغه ليکنه په ډېره علاقه مندی سره ولوستله چي د ډېوې مجلې ددريم کال په لسمه گڼه کي يې دامريکارغ په نامه خپره سوې ده . دپښتونشراتوپه باب زما په زړه کي له ډېره وخته ځيني خبري راگرزېدلې اود ليکلو زړه مې ځکه نه سواي کولای چي يو خودچا خبره ُ الم نشرح هغه الم نشرح ده خو خوله د ملاعثمان غواړي ُ ، بل مي په ځان کي دوني بيچ هم نه ليدئ چي ددغه رازعمومي جريان په غېږدي ورسم . اوس چي مي ښاغلي استاد پالوال بدل رامت کړئ نوبه زه هم خپل معروضات درته وړاندي کړم . واردواره به يې له (په) او (پر) څخه راوښلوم . د دغو دوو اداتو بيخايه کارولو ځيني بېخوندي ، يابايد ووايم تېروتنې پېښې کړي دي . په اوسنيوزياتره نشراتوکي دغه ادات لکه څرنگه چي بايد وي ، نه استعمالېږي اوځای ځای خولاداسي هم راته ښکاره سوې ده چي(پر) د (په) پرځای په ارادي توگه راوړل سوئ اوپه پښتو کي ديوراز نوي انکشاف رنگ ورکول سوئ دي.

ُ په پښتويې وليکم ُجملې معناداده ، چي دليکني ژبه مي پښتوده ، دمفاهمې وسيله مي پښتوده ، پارسي ياننگرېزي ياکومه بله ژبه نه ده او ُ پر پښتويې وليکم ُ معنا داده، چي ليکنه دپښتوژبې په باب ده ، يا يې پرگرامر ، يايې پرتاريخ اوادب يا پر نورو اړخونورغېږم . زه چي اوس ځيني نشرات لولم زياتره يې (پر) د (په) پرځای راوړی وي . د مثال په توگه د ډېوې مجلې په همدغه گڼه کي چي وړاندي مې يادونه وکړه ، يوه جمله داسي ده ُ ... دمغازواولويوځايونوښيښې ماتول ، د ماشومانواوښځوتښتول، په هغوتېږی کول اوبيايې وژل .... ُ

دلته ُ په هغوتېږی کول ُ هغه رازمعنانه ورکوي ، چي دليکونکي مرادده . دليکونکي مراددای چي له بې سرپرسته ماشومانوڅخه په غرب کي داسي ډلي جوړي سي ، چي د مغازو او لويوځايونوښيښې ماتوي ، ماشومان اوښځي تښتوي اوښځوته بيا بدنامي ور اړوي ، بې عفته کوي يې . چي دغه رازمطلب بايد ُ پرهغوتېږی کول ُ وي ، نه ُ په هغوتېږی کول ُ . د ُ په هغوتېږی کول ُ دا معنا ، چي له دغو تښتول سوو ښځوڅخه دنورونښځودبېعفتی له پاره کاراخيستل کېږي . يالکه مور چي ووايو ُ په ښځويې غلاوي وکړې ُ ، يعني داغله د جنس له مخي ښځي وي .

د (پر) دغه رازبېخايه کارول په هيوادکي دننه هم رواج سوي و . کال مې دقيق نه دئ په ياد ، چي کوم و ، په پوهنتون کي په يوه علمي سيمينارکي ښاغلي زلمي هيوادمل دفاضل استادپوهاندرشادصاحب د مضمون لوستل زماپرغاړه راواچول . پخپله استاد سيمينارته تشریف نه و راوړی . مضمون درحمان بابا دمړيني دنېټې په باب نوې څېړنه وه اوعنوان يې و ُ رحمان باباپه کوم کال مړدئ ؟ ُ . له دې عنوان څخه ُ رحمان پرکوم کال مړدئ ؟ ُ جوړسوی و . داستاد مقصد خوداو، چي درحمان بابا دمړيني سنه وښيي چي کومه يوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري . خوترلاسوهلو وروسته دجملې معنا داسي اوښتې وه چي گويادليکوال مطلب دادئ چي رحمان بابا په څوکلی کي مړسوی دئ . ُ پرکوم کال مړ ُ همدغه مفهوم افاده کوي . په داسبا چي مي استادته دسيميناربيان کاوه اوپه ضمن کي مي د څېړني دعنوان يادونه ورته وکړه ، په خندا يې راته وويله چي ُ معياري کړی يې دئ ُ . خوزه

پوه سوم، چي له دغه راز لاسوهلوڅخه خونښ نه و. پر کوم کال مړ ترکیب مي په ډېوه مجله کي هم يو وار په سترگه سوی دئ چي په ناسم ډول يې کار کړی و. ماته د يوې پېښې دوخت دښوولو له پاره د (پر) کارول هله غوره ایسي، چي وغواړو پر کال سربېره يې د میاشتي ورځ هم وښيو. د مثال په توگه:

زه په یوزر ودرې سوه شپږویشتم هجري شمسي کال ددلوې پر شپاړسمه زېږېدلی يم. دلته چي د میاشتي و ورځي خبره راغله نو (پر) کارول پرځای کار دئ. یا روسانو په یوزر ودرې سوه اته پنځوسم کال دجدي پر شپږمه پرافغانستان یرغل وکړ. د (پر) نورموارد به هم راوړم. پلانی يې په توپک وواژه او هابل يې پر توپک وواژه. په لومړي مثال کي دوژلو وسیله توپک دئ. په چاره یاسوتي يې نه دئ وژلی او په دوهم مثال کي مطلب دادئ چي توپک ورڅخه و، غله پر پېښ سول، توپک يې ځني اخیستی، ده نه ورکاوه، څو يې مړ کړی او توپک يې ځني واخیست. گویا پر توپک يې سروخوړ. دادوه مورده باید سره بېل سي. (۱).

(۱) دامقاله د ډېوې مجلې دڅلرم کال په لومړۍ گڼه (جنوري — ۱۹۹۷ ع) کي خپره سوه. د همدې کال په دوهمه گڼه کي دراغلي لیک تر عنوان لاندي پوهاند زیار صاحب زما پر پورتني مقاله تبصره کړې ده. لیک ته په واضح ډول د زیار صاحب نوم نه دئ لیکل سوی.

ټکي په ټکي ژباړي — تلفظي بېخوندي

د ډېوې په تېرو دوو گڼو کي د (نوارغزه) پر ټکي په ټکي ترجمې باندي خبري سوي دي. په دې باب زما سره يوه خاطره سته چي خپله لیکنه به په همدې پیل کړم. زه چي په کابل کي وم، د باختر اژانس په پښتوڅانگه کي مي څه موده د بالمقطع اجیر په توگه اوبیا وروسته درسمي غړي په صفت کار کاوه. د دفتر غړي ټول د پښتو ژبي خواخوږي وو. مشر مو د پښتو ژبي شاعر، لیکوال او په مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدې سابقې لرونکی و. چي رشتیاسي، په ترجمه کي يې خارق العاده استعداد درلود. په دومره دقت او چټکۍ سره چي ده ترجمه کوله، زموږ د یوه هم له وسه پوره نه وه. له دې ټولو صفتوسره بیا هم د مقاماتو په نزد کړلې و ځکه چي د واکمن گوند غړیتوب يې نه لاره. موږ ټولو په ژباړه کي یوراز بیرو کراتیک او اداري څنډونه درلودل او هغه داچي دمطالبو په ترجمه کي مو میرزایي هم په پام کي نیوله. هڅه مو کوله چي اداري مسئولیت ځانوته متوجه نه کړو. دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتیا پېښوله او هغه هم په دې دلیل چي که سبا چا پوښتنه وکړه پلانی ټکي ولي داراز ترجمه سوی و؟، موږ به ورته ووايو چي یوه دخط بود. استاد پوهاند زیار صاحب به هر وخت زموږ له ټکي په ټکي ترجمې څخه ډېر سر ټکاوه. یو وخت د (نوارغزه) له ترکیب سره مخامخ سو. د دفتر په پکتیا والو غړو کي یوه (ترانگه) پېشنهاد کړه، ما (تراډه) وړاندي کړه او بل یوه

بل څه . يوه خولاپه ټوک—وکي (پټۍ)سمه ترجمه ورته وبلله اود(قطع نوار) مثال يې راوړ، چي ډېرموپر وخنډل . دمقاماتوله څپېرې څخه د خلاصون په خاطر بايد د (نوار) له پاره يوه کلمه پر (غزه) باندي زياته سوې وای . کله نوسمه خبره خوداوه چي يوازي مو (غزه) ليکلې وای . په پای کي داسي سوه ، چي که به له نوارغزه سره زه مخامخ سوم ، تراډه مي ليکله اونوروبه ترانگه اووزمابه خيال دترجمې داصلاح په وخت کي دواړه (دغزې په ناوه) اوبتل ! چي دابه بياترهنو دواړو لا شوډنگ و . کله کله چي به د دفتر دمشربه غياب کي مایابل چا دژباړل سوي متن دسمولوچانس مونده نوبه يا ترانگه تېرېدله يابه تراډه . په داسي حال کي چي(تراډه) او (ترانگه) دواړه له يوې جغرافيايي ساحې سره راوړل ، بېخونده ايسېدل . په پای کي لکه چي (ترانگي) ميدان يووړ او يووخت مي له بي بي سي څخه هم واوريدله . مشکل داو، چي له پوهاندزيارصاحب پرته چي هروخت به پرموپراگرزېدی او گټوري لارښووني به يې راته کولې ، نورنونه يوه ټاکلې موسسه وه چي ژبه دي کره کړي اونه هم يوه واحده مرجع . د اژانس پښتوڅانگي يو راز پښتولیکله اوورځپانو بيا پرځپل سر ډنگوله اوبل راز ژبه يې ليکله . په داسي حال کي چي د اژانس ژبه بايد تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او داوولس ژبې ته نزدې او په اصطلاح معياري ژبه وای داځکه چي ډېروخلکو اوورېدله . دکابل راډيوويندويوبه بيا د نويوکلموپه تلفظ کي پرابلمونه درلودل چي د ځوناسموتلفظونو په باب به څوکړښي وروسته ورغېرم . په نړۍ کي د مطبوعاتوژبه تربل هر ځای ډېره کره اوفهم ته نزدې ژبه وي مگر زموږ د اژانس دترجمې په څانگه کي ، چي غړي يې ټول زماډېرصميمي دوستان اوپرپښتني کلتورمين خلک وو ، ددفتر له مشراويودوو تنو پرته چي دپښتوژبي په ليکنه اوژباړه کي يې سابقه درلوده ، نورټول زماپه گډون غيرفني خلک وو اويوازي دماموريت د تغيروتبديل په لړکي ياديوې گولې مړۍ پيدا کولوپه خاطر تراژانسه رارسېدلي وو . همداعلت و، چي د مطبوعاتوپه ژبه کي بېخوندي ليدل کېدله اودخلکوله ژبي څخه ورو ورو پردۍ کېدله . په دې برخه کي پښتو يوازي نه ده ، بلکي پاړسي ډېره پردمخه ده . اوسنۍ ليکلې پاړسي خو داوولس له ژبي سره بېخي ډېره فاصله لري .

دتللفظي بدلون په برخه کي به زه يوڅوکلمې دنمونې په توگه راوړم چي اولس يې يو رازاوکابلي سوو پښتنواودهنوپه تقليد يې مهاجر سوي پښتانه بل رازتلفظ کوي .

دنده — دې کلمې دوظيفې ، مصروفيت په معنا مطبوعاتوته له څو کلونوراھيسي لارموندلې ده . په لويديځه لهجه کي يې د (بنده) پر وزن تلفظ کوي يعني فشارې پر دوهمه څپه راوړي . دکراچي په ښار کي مي له پښتونخواڅخه دراغلوپښتنوله خولې هم ددغي کلمې تلفظ کت مت دلويديځي لهجه دتلفظ په شکل اورېدلی دئ . په پښتو تشریحي قاموس کي يې هم فشارپروروستی څپه راوړی دئ . خو د کابل راډيو دويندويو په پيروي يې ځيني کسان فشارلومړۍ څپې ته ورکوي او د (لنډه — داوردې ضد) پروزن يې تلفظ کوي چي زماپه خيال سمېده غواړي . دغه راز:

اغېزه ، خواله ، وړانگه — دا کلمې گرده پروروستی څپه فشارلري . پښتو تشریحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله) ته یې پروروستی څپه فشارورکړی دی . په رواج سوي تلفظ کي یې لومړی څپې ته فشارورکول کېږي چي ماته دکندهاريانوپه اصطلاح په زامه کي خوننده راکوي . ځکه (خواله) که دلومړی څپې په فشارتلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي ، چي (څنگ ته) معناورکوي . ((خواله مي راسه چي خواله درسره وکړم)) يعني څنگ ته مي راسه ، چي زړه درته تش کړم . ماته خوسمدلاسه ددغوکلموپه باب په کلاسيک ادب کي د څېړني امکانات نسته خو د(هر بنده خپله یې کرونده) متل مي د (هر بنده خپله یې دنده) په شکل ترسترگوسوی دی .

البته دا خبره بايد وسي ، چي تلفظونه مقدسات نه دي ، چي بايد بدلون ونه مومي . لکه دکلموشکلونه چي بدلېږي ، دغه رازيې تلفظونه هم پرله اوړي . خوکه دتلفظ اوبستني التباس پېښاوه ، هلته نوبياکلکه پاملرنه غواړي چي مثال یې ماپه (خواله) کي وړاندي کړ .

۱۴ دسمبر ۱۹۹۶ ع

ټورنټو — کاناډا (۱)

(۱) دالنده ليکنه مي ((ډېوې)) مجلې ته ولېږل خولکه چي دچاپ د واري تر رسېدو وړاندي ډېوه له بده مرغه خاموشه سوه اونوره چاپ نسوه.

پر پښتو کره ليکنه باندي د نيولوجيزم سيوری

د ژبي کره کول يوه اکاډميکه اړتيا ده . د نړۍ د ټولو ژبو ويونکو دا اړتيا حس کړې او ور سره سم یې د خپلو ژبو د بېلابېلو گړدودونو (لهجو) څخه يوه سمه، سوچه، پر اصولو براهه او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ايستلې او عامه کړې ده . د کره کولو په بهير کي د يوې ژبي وينگ (تلفظ) لوستنگ او ليکل درې سره په پام کي نيول کېږي . تر کومه ځايه چي ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو هيوادونو کي ميډيا (Media) ژبه معياري ژبه وي او د هغې له مخي وگړي خپله ژبه سموي . د پښتو ژبي کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دی چي دې بهير ته له تېرو دېرشو پنځه دېرشو کلونو راهيسي ډېر پام اړول سوئ دی . نيولوجيزم (لغت جوړونه) د ژبي د کره کېدني يوه برخه ده . دا چي موږ ته د پښتو نيولوجيزم څرکونه د امير کروړه رانيولي تر حمزه شينواري پوري رانېول کېږي، معنا یې دا نه ده چي په دغه اوږده واټن کي د ژبي د معياري کېدلو له پاره هلي ځلي کېدلې . د امير شېر علي خان، امير حبيب الله خان او امير امان الله خان په وختونو کي چي د پښتو د رواجېدني له پاره کوم تلاشونه سوي دي د ژبي د معياري کېدني عنصر پکښي کورټ نه ليدل کېږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبي خواخوږو د معياري کېدني اړتيا محسوسه کړې وه . دا د ژبي د ژوندي کېدو او بابېدو له پاره لومړنۍ هڅي وې چي موږ یې

د احسان بشپړ منونکي یو . که تاسي د امير شېر علی خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امير امان الله خان د وخت د پښتو مرکې ليکنې ژبي ته ځير سئ ، و به وينئ چي د عربي ژبي په پېښو يې پخپله ژبه کي يو لړ مقلوب اضافي ترکيبونه په پېخر سره کوترم کړي دي . پخپله د پښتو مرکې نوم د پښتو پر معيار برابر نه و (مرکه د پښتو) يې بلله . زما مطلب کورټ دا نه دئ چي خداي مه کړه د هغوخواخوږو هڅو ته په درنه سترگه نه گورم . د هغوی هلي ځلي د اوسنيو د لاري مشال وې او چا خبره سعي يې مشکوري دي . زما مطلب دا دئ چي د پښتو د کره کېدني هڅي ډېر زور تاريخ نه لري . له بده مرغه په تېرو شلو دېرشو کلونو کي چي چا د پښتو نيولوجيزم په وړاندي خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولني ته داسي معرفي کېږي چي گويا هغوی د پښتو د کره کېدني په مقابل کي ټينگار کوي . په داسي حال کي چي موضوع دا ډول نه وه او نه ده . پر پښتو باندي د عربيت تر اغېزې لاندي د ناوړه ترکيبونو عمومي توب ټول پښتانه خواخوږي ځورول . د ملايي پښتو دغو عبارتونو (په کتابو کي يې د فقه راوړي دي)، (نيت د لمانځه د اختر داسي دئ)، (شهادت وړکوم په وړاندي د محکمې)، (بر قراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زموږ پر ژبه سيوري اچولئ دئ . د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانيولې بيا د وخت تر پښتو ټولني پوري ټولو د خپل اهليت و صلاحيت په اندازه کار کړئ دئ او دا چي کافي و يا نه و، بېله خبره ده . زما مشاهدات رانښيي د کره کېدني (معيار يي توب) بهير چي هر وخت او په هر نيت پيل سوئ دئ، پای يې پر لغت جوړني (نيولوجيزم) درېدلئ دئ او نوري چاري ځني پاته سوي دي . زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي ليدني او کتني بيان کړم او ورسره سم د دغه بهير د ځينو نورو اړخونو په باب هم وږغېږم .

لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم څرکونه موږ ته له امير کروړه رانيولې بيا تر حمزه شينواري پوري رانښول کېږي، خو د دغه بهير د چټکتيا او زياتي را برسېرېدني زمانه له تېرو درو لسيزو را پيلېږي . دغه کلونه دي چي د پښتو لغت جوړوني يا نيولوجيزم د اړتيا او څرگندتيا په برخه کي شعوري هڅي پيل کېږي او ورسره سم يې پلويان او مخالفين ميدان ته راوړي . د نيولوجيزم بهير که چا پيل کړئ که يې کړلئ دئ، دواړه د پښتو ژبي خواخوږي وو او دي . دواړه له خپلي ژبي سره د ميني په مقصدلاس و پښې وهي . دا نه د جگړې ډگر دئ او نه د سياست ميدان چي څوک پکښي ماته خوري او څوک پکښي بريالی کېږي . که د پښتو نيولوجيزم يا د پښتو کره ليکني بهير ته په دغي روحيې سره څوک وگوري اوو يې څېړي زما په خيال گټه به يې ډېره وي . نيولوجيزم په حقيقت کي د پښتو کره ليکني د لوی بهير يوه کړۍ ده . نوري کړۍ يې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاييزم)، له گړدودونو څخه د لغاتو را ايستل او دغه راز له نورو ژبو څخه را پورول دي . لکه وړاندي چي مي وويل د پښتو نيولوجيزم منظم او سيستماتيک بهير له تېرو درو لسيزو را پيلېږي خو د ارکاييزم برخه يې يو څه مخکيني تاريخ لري او کله چي موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د بېرته را ژوندي کولو او يا له محاورو څخه و ليکني ته د را لېږدولو پر بهير ږغېږو، نو د انصاف په حکم بايد د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب (۱) هلي ځلي له پامه وانه چوو . استاد د لرغونو لغتونو يوه لويه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه يې په ليکنه کي کارولي دي چي په محاوره کي وو خو

قاموسونو ثبت کړي نه وو . ارواښاد استاد گل پاچا الفت د (لودي پښتانه ❖ د پوهاند رشاد تالیف) په سریزه کي لیکي: . . . . ښاغلی رشاد په پښتو لیکلو کښي داسي لغاتو (زاره لغات ❖ م . هوتک) ته زیات مایل دی او د پخوانو په شان ځيني زاره لغات په زاره ډول استعمالوي، دا کار د ځينو مړو یا نیمژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښي هودغه گټه لیدلې ده .

ددغو لغتونو لیست زما د همدې لیکني تر بحث وتلې خبره ده ځکه نو نه پر رغېږم . داسي ښکاري چي د کره لیکني بهیر اوس یوازي نیولوجیزم ته را لنډ سوئ دی او نوري برخي یې په دومره جدیت نه پالل کیږي لکه د نیولوجیزم دا . د کره لیکني له پاره چي ښاغلي استاد پوهاند زیار صاحب کوم لارښود کتابونه (پښتو لیکلار) او (ویي پوهنه) کښلي وو اوس د انځروني گل سوي دي . نوم یې سته خو موندل یې سخت دي دا ځکه چي پر هیواد باندي د نازل سوو بخولو (فاجعو) له شامته د فرهنگي زېرمو په گډون زموږهر څه پوپنا سول . په هغو کتابونو کي د کره لیکني عمومي اصول او ورسره سم یې یو شمېر مثالونه راوړل سوي وو . خو د هغو په دوام نور تشریحي او تفسیري کتابوته هم اړتیا وه او سته . د مثال په توگه د پښتو فعلونو د گردان په برخه کي چي د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو، ورسېده، ورسېدلو، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معیاري گڼل سوئ دی . (گوربت مجله، دویمه گڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د ښه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چي د پښتو فعلونو د گردانونو چوکاټونه په یوه مجموعه کي ولیکل سي او په پراخه بیمانه تکثیر سي. زما د معلوماتو له مخي د روسي او فرانسوي ژبو په زیاترو ډیکشنریو کي د افعالو د گردانو یوه لویه برخه د ضمیمي په توگه ور سره چاپ سوي دي . د افعالو غیر منظم گردانونه خو یې هرورمو راوړي وي، ان د منظمو افعالو گردانونه یې هم ورسره مل کړي وي . په روسي ژبه کي خو د پدپرونو ( ) د گردانونو غټي غټي مجموعې په ځانگړې توگه په غټ تېراژ خپرې سوي دي او د هر چا لاس ته ور رسېږي . په پښتو کي دا کار په پخوانیو کتابو کي یو څه سوئ دی خو په اوسنیو کي یا نه دی سوئ، یا زه نه یم پر پېښ سوئ . زما پیشنهاد دا دی چي د پښتو افعالو د گردانومجموعې دي هم چاپ سي او په هغو کي دي د مثال په توگه د (ورسېدل) مصدر ټولي صیغې درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد، تاسي ورسېداست، دوی ورسېدل، مور ورسېدلو) دغه راز نور افعال هم درواخله . په دی ډول به نو د (ورسېدل، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د لیکلو مخه نیوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غیر معیاري دي.

زه چي اوس د کره کتني اوسني بهیر ته گورم لارویان یې له نیولوجیزم (لغت جوړوني) پرته له نورو اړخونو څخه لار چپوي زما په خیال په دې برخه کي یو څه عیني ستونزي سته . د مثال په توگه په ارکاییکو لغتو پسي د زړو متنو لتول یا له گړدودونو څخه لغتونه را غونډول خو ستونزمن کار دی ځکه نو د پښتو ویي پانگي (لغوی زېرمي) نور درې اصله د هېریدو په درشل کي دي او یوازي د کاغذ پر مخ سته خو په عمل کي نه پلي کیږي . ښاغلي صمیم صاحب د جملو د جوړښت په برخه کي ډېري خواری گالي، خورا ښه، پر اصولو برابر، خوندور رغښتونه راښيي خو څوک یې لږ مراعتوي . علت یې دا دی چي د پښتو د سوچتابه شوقیانو ته دا ډېره اسانه ده چي لغتونه پښتو کړي او نور

نو ورته خوشاله وي چي گنې کره ليکنه يې وکړه . دا بهير که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرني او اندېښنې وړ اړخونه هم لري چي يادونه يې زه يوازي او يوازي په دې نيامت کوم چي پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مي زړه خوږېږي.

د لوستنگ او وينگ ستونزي:

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تر اسه پر دې نه ده بريالۍ سوې چي د ژبي ټولي رغېزي ځانگړتياوي دي وښولای سي، د خج له پاره خو هې و څه سته نه . پښتو ته نوري جوړوني د کتاب، مجلې، ورځپاڼي له لاري رسېږي، له ليک څخه د پښتو لغت سم لوستنگ که ناشوني نه دئ نو ستونزمن خو هرو مرو دئ . له دې ستونزي سره زه پخپله مخامخ سوئ يم ما دپښتو د پخواني مقنن او د دفتر څښتن (شېخ ملي) نوم وار د واره په کتاب کي ولووست، يو وار به مي وزن ورته (لرگي) وټاکه، بيا به مي د ملي (National) پر وزن ووايه او کله به مي له (ادې) سره په يوه قافيه کي برابر کړ په پای کي د خوشحال خان يوه بيت له جنجاله خلاص کړم :

په سوات کي دي دوه څيزه که خفي دي که جلي

مخـــــــــــــــــزن د دروېزه دئ او دفتر د شېخ ملي

گويا (ملي) د (جلي) پر وزن دئ.

اوس مي د پښتنو له خولې (بيلگه، دنده، خواله، اغېزه) په څو رازو اورېدلي ده، علت يې دا دئ چي دوی هم پورتي لغتونه د ليک له لاري زده کړي دي، زما په اورېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستۍ څپه دئ، او د (لنده يا ډنډه) پر وزن بايد وويل سي . په اولس کي مي پر لومړۍ څپې فشار نه دئ اورېدلی، د کراچي په ښار کي د اوسېدونکو پښتنو په منځ کي د (دنده) لغت ډېر باب دئ، (په څه دنده لگيا يې؟) هغوی يې هم فشار دوهمي څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لا سمه روښانه نه ده چي په وينگ کي بدلون ته نيمگړتيا ويلای سو که نه؟ وينگ خو به د چا خبره د قرآن توری نه وي چي که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ايمان ځي . خو زما په فکر که له ناسم وينگ سره التباس پېښ سي نو بيا د اندېښنې وړ خبره ده . (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وويله سي، د (خوا-له) يعني (طرف-ته) مانا ورکوي، (خواله مي راسه) ياني (څنگ ته مي راسه) خو که فشار لومړۍ څپې ته ورکوو نو بيا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبري) مانا لري . د دغې ستونزي يو اړخ د ښاغلي استاد پوهاند زيار صاحب په سپارښتونو کي بيان سوئ دئ (گوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هورې يې د خج له بابته سمعي ولفظي ټکرته اشاره نه ده سوې . هلته د (لرښت) او (لگښت) ټکر ته گوته نيول سوې ده . زما په گومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چي مور سمعي و بصري وسايل و مومو ❖ سمدلاسه که له فونوميک الفبې يا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي

. د ليک له مخي د لغت زده کول يوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټايبيسټ له خوا نا سمه ليکنه ده . لکه (بېلنگونه وټرنګونه) چي يو ځای د (بېلنگ او ټرنګ) په شکل راوړل سوئ دئ (ګوربت مجله ۷۸ مخ) . د ناسم لوستنگ او وينګ ستونزه د پښتو الفبې (ابېڅې) د څو واړه اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده . مور ته له پخوا څخه د پښتو ټولني فيصلې پرته وې او له هغه سره مو ځانونه عيار کړي وو . ما پخپله سره له دې چي د ښونځي په لومړيو ټولګيو کي مي (کښي) هم لووست او هم مي کښي، خو کله چي مي هغه هېر کړ او پر ځای يې له (کي) سره هم په ليکلو او هم ويلو کي عادي سوم، ناڅاپه د باره ګلۍ فيصلې را باندي راغلې ((سپېډې)) ته چي به مي څه لېرل، مجبور وم چي د شلو دېرشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم . د (ياگانو) يو راز کارولو بيا بل غم پېښ کړئ دئ . له اوږدې يا سره ميني خو (Neologism) لا هم د (نيولوجيزم) په بڼه واړاوه! په اوږده يا سره د نيولوجيزم وينګ که يوه انګرېز ته واورول سي، نو به يا په پوه نه سي، يا به له خدا ورته شين وي . د جوړونو په برخه کي دا خبره منم چي دا کار د مسلکي پوهانو دنده ده خو اوس زه پکښي يو راز انحصاريت وينم . زما مخي ته اوس سم دلاسه د Prefix او Suffix له پاره دوه لغتونه چي دواړه د ژبي د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوي دي، د (مختارې او روستارې) او (مخوندي اووشاندي) په شکلونو کي پراته دي، خو دا دوهم ته يې څوک زړه نه ښه کوي . (پروفيسر گل جنان ظريف ورته مخنيانې او وروستيانې ټاکلي دي) . د کره ليکونکو په ليکنه کي هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي . د مثال په توګه (بېلنگ د يوه تاري . . . په زياتونه يا پيوندونه له يوه ساده ويي څخه رغېدنه مومي) له (رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصيح و خوندور ښکاري . د (په) او (پر) د کارولو په برخه کي بيا هم ملاحظات لرم . په (واښه پر خوله رسي پر غاړه) کي خو (رسي پر غاړه) د چا خبره د خداي رضا ده، مګر (واښه پر خوله) نو د (حسن او حسين غزا) ده . ذهن مي يې هيڅ نه سي منلای . زه د (واښه پر خوله) څخه داسي مفهوم اخلم چي (واښه) د خولې (د پاسه) پراته دي . نور مثالونه يې (مچ پر پزه)، (برېټ پر شونډو) دي . چي (مچ) او (برېټ) دواړه په ترتيب سره د (پزي) او (شونډي) د پاسه دي . (واښه) خو بايد (په خوله) کي وي نه (پر خوله) . که دا لاندي مثالوته ځير سي و به وينئ چي په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلي دي.

پاس پر کمر ولاړه ګله

نصيبت د چا يې اوبه زه در خېژومه

+++++

چي مازيګر سي زړه مي ښه سي

پر ګودر جوړ سي د منګيو کتارونه

+++++

— پر څه ټگ سړي واوښتم، پر خوله يې غوزار کړم

— پر خره سپور خر ځيني ورک

— ولي مي پور نه راکوی؟ وروره! ناداره يم ناگاره نه يم، څه وخت مي لا د خدای پر اويجه پرېږده که خدای کول پر رشه به دي غاړه دروباسم.

— ښځي په ښراوو کي وايي: د مغزي پر ډږه غوزار سې، دا کار د کړو و چي تا وکړ.

— جنگ پر غله دئ، غله په کندو کي ده.

له دې مثالو څخه به څرگنده سوې وي چي (پر) د يو شي د پاسه مفهوم ښندي. ځکه نو (واښه پر خوله) معنا (واښه د خولې د پاسه) او (واښه په خوله) يعني (واښه په خوله کي نيولي).

دا چي ويل کېږي* له (په) سره (کي) هرورمو بايد راوړل سي*، زما په خيال قاطع حکم نه دئ. تاسي دا لاندي مثالونه ولولئ چي اولس يې په ورځنيو خبرو کي کاروي:

— پلانی پياز په گنډه په ډوډۍ پسي گرزي. يعني ډېر غريب دئ.

— پلانی ډېر خواگرځن عادت لري، نصور په خوله، خبري کوي.

— زوی مي کور پرېښوو زه په منډه ځيني راغلم.

— هلکه! په ماشه گوتي مه وهه، نه وينې چي توپک ډک دئ.

يا دا لنډۍ هم واورئ:

گل مي په لاس درته ولاړ يم

يا مي گل واخله يا رخصت راکه چي ځمه

په پورتنیو مثالو کي ضمني (کي) سته خو حذف سوئ دئ.

طالبان غواړي پر ټولو قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور ومني* (گوربت مجله ۲ دويمه گڼه ۱۶ مخ) (کلتور) په قومونو منل کېږي، نه (پر قومونو). که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو (پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور و تپي) د (په) او (پر) بيځايه کاروني د متقدمينو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمدشاه بابا دېوان په نوي چاپ (۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوتې په زور ځای سوئ دئ او گویا د بابا کلام معیاري سوئ دئ. آیا دا کار به مو په څېړنه کي بې لاري نه کړي؟ آیا راتلونکي په داسي فکر

ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پېل سوي دي . زه دا کار د لوی استاد علامه حبيبي خبره پر پښتو خوارکۍ باندي ظلم بولم.

د پښتو لغت جوړوني د څلورو اصلو فېصدي خو کورټ په پام کي نه نيول کيږي . مېړه هغه دئ چي ډېر يې جوړ کړل . له څوارلس سوو کالو راهيسي عربي دود سوی لغت ته داسي په کرکه کتل کيږي لکه چي دا نن چي د چلتاروالو لښکر زموږ پر خاوره راتوی سوي دي . که چا د (هيواد) پر ځای (وطن)، که يې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکېښ د (ناکره) گوزار پر کيږي . پر دخيلو لغاتو چي پېړۍ واوړي نور نو د ژبي خپل مال وگرزي . د دري ژبي په کمالاتو کي يو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېري دخيلي کلمې په ځان کي داسي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونوخيال نه سي ورباندي . پوهاند دوکتور جاويد په خپله يوه ليکنه کي لوستونکي (سبا ناري)ته وربولي او ليکي چي مېز، صندلي، چاينکه، قاشق، نعلبکی ټولي پردي کلمې دي يوازي وچه ډوډۍ (نان) د دري ژبي خپل مال دئ مگر دوی هيڅ کله و مېز، صندلي، چاينکه، قاشق، نعلبکی ته لغتونه نه جوړوي . مور لگيا يو شنبه و يکشنبه پښتو کوو! د عربي ژبي د خيلو کلمو چي زموږ په دې څوارلس سوه کاله کي و نه خوړله، نور يې هم نه سي خوړلای . زما دا خبري بايد په هيڅ راز د (ملايي عربيت) په مانا تعبير نه سي . خبره دا ده چي مور د دوو Extremism تر منځ راښکيل يو . له يوې خوا مو (جرگې) ته (حل و عقد)، (روغتون) ته (مستشفى) رواجېږي له بلې خوا مو د سلگونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بدیلونه اېږدي . د سياست په ډگر کي خو مو ددوو ايکستريمزمو په انډ و خر کي وطن بايلو ❖ نه پوهېږم چي په ژبنۍ برخه کي به څه شي د لاسه ورکو؟ دري ژبه چي د دومرو دخيلو کلمو سره نه مړه سوه نه تر سيالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلوېزيون د منصور له داره راکښته کړئ نوم به يې خدای خير کړي . (مېړه يې دار ته خېژاوه ❖ ميرمني ورته وويل چي ماته له ښاره کونښي راوړه!) د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتيجه هم نه ده ښندلې . (کوته سنگي) هيچا هم (ميرويس ميدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارگان لا هم په داغه نامه بولي . د ځينو لغتونو د بليکېټونه بيخي د ورکېدو په حال کي دي د (تلوار) کلمه خو هډو کارېږي نه . او داسي نوري هم ډېري بېلگي سته . ځيني چي په لهجو کي پاته دي هم د زکندن سلگۍ وهي . په لهجه کي (سراښ) د (حريص) په مانا سته مگر د محلي ديالکت ټاپه يې خوړلې ده او پر ځای يې د (ورسترگي) ثقيل لغت کارېږي.

زما په نزد د نيولوجيزم په برخه کي په مور د (کډي مو بارېږي، زوی مي را ملا که) کانه سوې ده . مورته اوس د ځان او ژبي د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو يې پر لويه لار پرېږده . که د کوچني ملا اذان اورئ نو کومه فيصدي چي د پښتو د لغوی زېرمي له پاره د کره ليکني د لارويانو لخوا ايښول سوې ده ، هغه مراعات کړئ . او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نيولوجيزم تر گوندو لاندې سي او په دې ډول به د هند و اروپايي ژبو په چوکاټ کي يوه بله ژبه وزېږي او نوم به يې نو گوره چي څه وي ؟) ۲)

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

ټورنټو ❖ کاناډا

(۱) علامه رشاد مرحوم دمقالي دليکلوپروخت ژوندی و.

۲(دا ليکنه په گوربت مجله کي (لومړي کال ❖ څلورمه گڼه ❖ اپرېل، مې ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په ورپسې گڼه کي ښاغلي آصف صميم د هغې او ښاغلي شپون د ليکني په جواب کي يوه مقاله خپره کړه (لومړی کال ❖ پنځمه گڼه ❖ جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کي دينولوجيزم پراړتياخبري سوي وې ، چي گټوري خويځي ډېري وې ، مگر زما داند پښنوجواب ځکه نه و ، چي زه خودنيولوجيزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه يم . نيولوجيزم خودنوو علمي، ساينسي، تخنيکي، سياسي نومونو له پاره روا دی، نه په ژبه کي دڅورلسوپړيو اوږده عمر لرونکولغتوله پاره . ددې ليکني جواب ماوکينس او گوربت مجلې ته ورولېږي. دڅپرېدوپه باب يې پوره ډاډه نه يم. دغه جوابيه مقاله به د همدې ضميمې په ۱۶۹ مخ کي ولولئ.

د متروکواوارکاييکو...

دمتروکواوارکاييکو

لغتونوپه ژوندي کولوکي دعلامه رشاد(رح) هڅي

دپښتوژبي اوبلي هري ژبي لغوي زېرمه دڅلوروچينوله لاري شتمنه کېدلای سي . يوه يې دمتروکواوارکاييکولغتونو بيرته ژوندي کول او بابول (دودول) دي . نوري درې يې له لهجوڅخه رااخيستنه ، له نوروژبوڅخه پورونه او دنويولغتونوجورونه ده . متروک لغتونه يووخت په ژبه کي مروج لغتونه وو اوپه ورځنيومحاوروکي کارېدل . دې پوښتني ته چي ولي دزمانې په تېرېدلو سره دالغتونه له استعماله لوېدلي دي ، ژبپوهان جواب ويلای سي . زه يې نه صلاحيت لرم اونه لايسنس . خودومره پوهېرم چي ځيني لغتونه دخپل ژوندپه اوږدوکي له عمومي ژبي څخه لهجوته رامحدودسي اوبياپه ټاکلې جغرافيايي ساحه کي دکورنيوترچوکاټه پوري دگوبنه کېدلو پروسه تعقيب کړي اوورپسې له استعماله ولوېږي چي دانوزماپه فکريدپوه لغت (ويي) مړينه بايدوبولو. دارکاييکواومتروکولغتونوبياژوندي کول يوه ژبنی دنده ده چي ځيني پوهان يې په مينه اومسئوليت سره پالي . علامه رشاد(رح) يوله دغو پوهانوڅخه و، چي دزړولغتونوراژوندي کول او بيرته رواجول يې د پښتوژبي دغنا له پاره گټورکارباله اوپه ټينگه يې پاله .

ارواښاداستادگل پاچالفت پخپله هغه تقريظ ډوله يادونه کي ، چي د پښتوتولني درئيس په توگه يې دعلامه رشادمرحوم د(لودي پښتانه) دکتاب په سرکي راغلې ده اوپه هغې کي يې دعلامه استادله خوادزړو لغتونودکارولوپه برخه کي ، سربېره پردې چي داکارېې دافادې د گرانولوسبب گڼلی دی ، بياهم داسي کښلي دي : ... ښاغلی رشادپه پښتولیکلوکښی دغسی لغاتوته زیات مایل دی اودپخوانوپه شان ځینې زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوی ،

داکاردخینو مړو یا نیم ژواندولغاتو د ژوندی کولو د پاره ښه دی او ده پکښی همدغه گټه لیدلې ده . زه دا کتاب یو دروند اثر گنم او خپل ملگری ته د دغه بریالیتوب تبریک وایم . (۱)

علامه استاد مرحوم چي دمتر وکولغتونو د ژوندی کولو تلابن کا وه ، حق یې درلود . ځکه که دا لغتونه په ورځنیو خبرو اترو او لیکنو کي کارنه سي اوله استعماله ولو پرې نو وروسته مري . زما دخپل ژوند تجربې راښوولې ده یوزیات شمېر لغتونه ، چي ماڅو کاله وړاندي په لیکنو کي لوستل ، اوس یې ان دخپلو ښاروالو اولهجه والوپه لیکنو کي لږ وینم او بېرېرم چي که دابېهر همداسي روان وي ، یو وخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لاسونه پورته سي .

زما دمشاهدې له مخي مور په تېرو دوو درولسیزو کي (بډای) او (مور) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (یرغل) موپه (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنگ) موپه (جگړه) وواهه ، (وطن) موپه (هیواد) نېستي کړ ، (غولی) موپه (انگر) پایمال کړ ، (تاداو) موپه (بنسټ) له بېخه وکښ ، (رېره) موپه (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) موپه (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) په (ورکتوب) ووژله ، (جنگیالی) موپه (جگړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او (مشغول) مو په (لگیا) الیش کړل ، (تلابن) موپه (هڅه) نفی کړ ، (کږنه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلی) موپه (جنی) ترپښولاندي کړه ، (کرار) مو په (ورو) وخوړ ، (په) مود(پر) په فتوامسغه کړ اولالگیایو دمسخه کولو او محوه کولو دابېهر پسي پالو اوپه ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونگښو د هغه منگوتی په شان گرزولې ده چي ((یوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي)) . دغه معادل لغتونه اوس نویو زلمیوته داسي ښوول کېږي لکه داچي یوازني اومعیاري لغتونه وي اودا نور غیر معیاري ، بې خونده او پردي لغتونه . د دغو معادلو لغتونو پررنگ وخوند زه هیڅ اعتراض نه لرم خواندېښنه مي ددانورو لغتود مړیني په باب زیاته ده .

دلغتونومرگ وژوندیوه طبیعي پېښه گڼلای سو څوکه وساتل سي اوله مرگه وژغورل سي دژبي غناورزیاتوي ، دمطالبود افاډې وسایل غښتلي کوي اوپراخوي یې او دکلام رنگیني ورډېروي . کاظم خان شیدا که (رنگین الفاظ) د (شعردیگر) له پاره (رخت وزبور) بللي دي ، زما په خیال د (نثر) دناوي ښکلا هم ورزیاتولای سي اوددغه راز ښکلادجلو و تماشه هغه وخت کولای سو ، چي دژبي دکره کولو اخلاص دهغې دسوچه کولو اومحدودولوپه لېونتوب راڅخه الیش نه سي . ماته چي یو وخت پخپل وطن کي دژوند کولو نېکمرغي میسره وه نومي دڅه مودې له پاره دپښتو ترجمې په یوه څانگه کي کار کاوه . هورې موپارسي مطالب او خبرونه په پښتوارول . دژباړي په جریان کي که به د (اظهار نمود) ، ابراز کرد ، وانمود کرد ، خاطر نشان ساخت ، افزود ، خاطر نشان نمود ، خاطر نشان کرد ، اضافه نمود ، اضافه کرد) له رنگارنگو عبارتوسره مخامخ کېدلو ، یوازي اویوازي موپه (څرگنده کړه) یا کله کله (زیاته کړه) ترجمه کاوه . که به مایابل چا دهغه پرځای (وښوول ، وښودل ، وویل ، ښکاره کړل) عبارت راوړ ، دنه معیاریتوب په گناه محکومېدی اوپه اصطلاح تصحیح کېدی به . ماته به له خپلي ژبي څخه دلغتونو پر دغه راز ایستلو باندي هم غوسه راتله اوهم به خواشینی کېدلم . غوسه به په دې راتله چي دمعیاریت له علمي مفهوم سره ولي لويې کېږي اوخپه به په دې وم چي زمور ژبه خوله لویه سره دومره خواره لاهم نه وه . داخواري یې اوس ور په پېڅه کوو . د

ډبروپه عصرکي مودانگرېزي ژبي ستون د انواعوله پاره (ډبره ، تېره ، سخره ، کرکنډه ، کاني ، شگه ، گوسه ، غرگي ...) درلودل . اوس د معياريت په هڅه يوازي (تېره يا ډبره) کاروو ، دانور ټول له استعماله ورو ورولوېږي . گويا په بدويت کي موديوه مفهوم له پاره اووه اته واريانته درلودل خون په يوويشتمه پېړۍ کي دمتنعو رنگارنگو لغتونوپه پوجي کولونوکان باسو .

علامه استادمرحوم له دخيلولغتونسره دومره زياته دښمني نه درلوده . متروک لغتونه يې زياتره په شعرکي کارول اوپه نثر کي يې دخيلولغتونوپرکارولوصرفه نه کوله . کوم هدف چي استاد مرحوم په څېړنو کي پاله ، لنډه تنگه ژبه ددغه هدف درسولو ترعهدي نسواي وتلاي . زه پخپله په سرسره له دغه رازستونزي سره مخامخ سوي يم . مادپښتنوقومونوداتنيکي جوړښت په باب يوه څېړنه کړې وه . دهغې په باب په يوه کتاب کي يادونه هم سوې وه . ماغوبنتل چي پخپله يوه بله ليکنه کي خپل استدلال ته دپياوړتيا له پاره ددغه کتاب حواله ورکړم خومشکل مي داو چي په کتاب کي دکارول سوي ژبي له اسيته نه پوهېدل چي زماڅېړنه پکښې تاييدسوې ده که ردسوې ! علامه استادخپله څېړنه په هغه رازژبه کښله چي استفاده ورڅخه عامه کېدلای سواي . خوشعريې بيا دمتروکولغاتودژوندي کولوله پاره وسيله گرزولې وه . دوی به زماپه فکرداحقيقت په پام کي نيولې و چي دلغتونوپه بابا و انا(نيا) پسي څراغ وپلته رااخيستل دژبي د متخصصينو مشغولا بايدوي . يولغت چي په يوه ژبه کي پېړۍ پېړۍ تېري کړي وي ، بايددخپلي ژبي مال يې وبلل سي اودافادې په عمليه کي يې په کارولوباندي څوک ونه شرمېږي .

ماته چي کله دحميدد(نيرنگ عشق) مطالعه ميسره سي ، ډېرخوند پر اخلم اودشعري ښايست و رنگينۍ له خاطره خوېې دپښتوژبي او پښتنوله پاره ستروياربولم . د ښاغلي استادصميم داخبره دزړه له کومي منم چي وايي نيرنگ عشق زموړمنلي شاعر عبدالحميدمومند په ډېره خوږه اوروانه پښتو مثنوي په خورالورادبي قوت ژباړلې ده ۲) خو پر څنگ سمدلاسه داخبره ذهن ته راسي چي آيادغه ويارپه د رنگارنگو دخيلو لغتونوله کارولوپرته زموپښتنوپه نصيب سوي وای ؟ اوپه يوه محدوده ومحصوره ژبه به دغه رازشېکار نړيوالوته د وړاندي کېدو جوگه سوي وای . زه خووايم هيڅکله نه .

استادمرحوم به تل ترنويوجوړونو دزړولغتونوژوندي کولوته ترجيح ورکوله . دی دنويوجوړونوپه اړتياپوه و اوداکاريې دنۍ نړۍ دعلمي پرمختگونواوورسرسم يې دنويوساينسي اوسياسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلودبهردچټکتيا له خاطره يوژبنی ضرورت گانه اوپه دې لارکي يې اخیستل سوي گامونه په کلکه څارل . زماپه ياددي يووخت يې په تيلفوني خبروکي راته د(چارواکي) نوې جوړه سوې کلمه خورا ډېره وستايله . خوپخپله يې دلغت جوړونوپه برخه کي عملي برخه نه اخیستله . مسلمه خبره ده چي په دې برخه کي يې تړبل هرچاهم علمي صلاحيت درلوداوهم کفايت . نوداکاريې ولي نه کاوه؟ ځکه يې نه کاوه چي استادمرحوم دژبنۍ زېرمي دبدايولوله پاره پخپل علمي وادبي فعاليت کي ځانته اولويتونه Preiorities ايښي وو اوپه هغوکي له لهجوڅخه د لغتونواخيستل اوبابول اودمتروکولغاتودوهم وار رواجول ددوی د مثمرکارپه سرکي راغلي وو .

زماپه فکر علامه استاد(رح) دابل حقيقت هم په پام کي نيولی و ، چي دنړۍ دژبودپر مختياپراوونه دهرې ژبي پخپل ځانگړي علمي وادبي وتاريخي دريځ پوري تړلي دي . ځيني ژبي دپرمختياپه داسي يوه پراوکي وي چي دليکدوديووالي اوتجانس ته يې ترهرڅه وړاندي بايدچاره وسنجول سي خوځيني بياتردې پراوقرونه وړاندي تيري سوي دي . زه خووايم که يوڅوک دخپلي ژبي دليکدودپرتوحيدباندي کارته اړتيااحساس کړي ، ځان اوخپله ژبه بايدورته سپکه ونه ايسي .

مورزياتره وختونه ددغه رازحقارت ښکارسوي يو اوپه نتيجه کي موادبي وژبنيوغتيازپوته لاس اچولی دئ . دنړۍ له ډېروپرمختلليو اوبدايوژبوسره مودسيالی اوبرابری غيرواقعبينانه ادعاوي سرکړي دي . په داسي حال کي چي دژبوپرمختيااوسمبالتيا دهغې دويونکوله پرمختگ اوسمبالتيت سره سيده اړه لري . دپښتوژبي دبشپرتيا او کره تيا له پاره دنوروژبوله تجربوخڅه گټه اخيستل يومعقول اوپرځای عمل دئ خوهره تجربه بايددخپلي ژبي دواقعي حالت په پام کي نيولوسره تطبيق سي . داسي کالی په واغوستل سي ، چي پرتن يې برابرروي . داقانون دټولني دژوندانه په ټولوپرخونوکي جاري و طاري دئ . که يوملت پخپله خاوره کي اورگاډی ونه لري اوواکمنان يې له نورو دولتوسره دسيالی په انگېزه داټومي پروگرام دتطبيق په سوچ کي سي ، زماپه فکر به يې هم ځان خطايستلي وي هم نور . خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصيله . دچاخبره (کارگه وايي زماسپينککيه زويه ، جرگی وايي زماسپتکيه زويه) . په دې لړکي دپښتوانکشاف و انحطاط ، خوږوالی وتريخوالی،زيروالی ونرموالی ، پرمختگ و شاته تگ ، بدايي ونهستي پخپله په پښتنواړه لري په بل هيچاډه نه لري . دهغې دغنااوبدایۍ له پاره که څوک دپښتودخپل واقعي حالت له په پام کي نيولوپرته دنړۍ دنوروډېروپرمختلليو ژبودانکشاف پراوونه د سوتي په زورپرخپله ژبه باندي تطبيقوي ، نتيجه به يې هغه راز وي لکه زمورسوسياليستيانواوسويتستانوچي دافغاني ټولني د وړاندي بېلوله پاره دپخواني شوروي اتحاد نسخې ټکي په ټکي عملي کول غوښتل اوپه نتيجه کي يې هيوادله اوسنيو سياسي و ټولنيزو مصيبتونوسره مخامخ کړ . دلغت جوړوني خبره بايددژبي ماهرانوته پرېښوول سي خو په ژبه کي په مروجو دخيلوياغيردخيلو اخښلو بخښلولغاتوباندي بايدپه دې خندنۍ پلمه لاس ونه وهل سي چي گويا ، داکارايرانيان هم کوي ، المانيان يې هم ، .... ، ځکه يې مور هم بايدوکړو ! دهرچا اوهرې ژبي اولويتونه توپيرسره لري اوداهغه خبره وه چي علامه استاد(رح)هروخت پرې ټينگارکاو . په (افغان ولس) نومې مجله کي ددوی له خولې څخه پرانقل سويو خبروباندي زه هم شهادت ورکوم چي ويلي يې دي ... دنوولغاتوضرورت زه هغه وخت احساسوم چي مورټولي لهجې راټولي کړي وي اوددې څخه نورمايوس يوچي په لهجوکي نورڅه نه دي پاته اويافرضاً ادب موتول داسي ذکرکړی وي ، بيان کړی مووي ، چاپ کړی مووي ، دخلکوپه لاس مو ورکړی وي ، چی هيڅ نه وي پاته ، نواوس موروضعي ته ضرورت لرو . نوترهغه وخته چي موداکارنه وي کړی ، دنوي وضعی له پاره قدم اخيستل تقريباً دژبي پردغه برخه باندي چي دا په لهجوکي ساتل سوې ده ، يوظلم دئ . ٭ (٣) زه به دومره پريزيات کړم چي له (نوي وضعي) څخه داستاد(رح) مراد دمروجولغتونوله پاره وضعه کول دي . نوي ساينسي و فني و علمي اصطلاحات له دې حکمه څخه مستثنا دي.

زموږ د منلي استاد پوهاند دوکتور زيار صاحب دخولې خبره ده چي وايي *... دلري او بري پښتونخوايوه سيمه او خپل اوزی رانه پاتې نه دی چي څه له پاسه دوه سوه کتابچې مي پرې (۴) ډکې کړې دي . د پښتو وپيپانگې دويمه برخه (زړه پانگه يا ارکاييزمونه) خپرانده دوست او استاد صميم خپاره کړي اونوې پانگه يانيلوجيزمونه هم ما په يولس زريز سيندگي کې له چاپه راکښلي ... (۵) . خو د خواشيني خبره داده چي دغه ستره زړه پانگه همداسي لاس نه وهلې په کتاب کي بندي پاته ده او څوک يې د ژوندي کولو او ورواجولو هڅه خو پرېږده ، د کارولو توصيه لاهم نه کوي . زموږ ډېر زور پر نيولوجيزمونو دی اوس همدا موډرني دکره کېدني تادا وگرزولي دی . علامه رشاد (رح) زړې پانگي ته ډېره پاملرنه کوله په تېره بيا په شعري . او دا پاملرنه يې يوازي دخپلي لهجې پانگي ته نه وه بلکي د پښتو ټولي لهجې يې په پام کي وې . طبيعي ده چي په دې لړکي يې دخپلي لهجې زاړه لغتونه ډېر کارولي دي . مایو وخت په يوشعر کي (دوږدوږکه) استعمال کړې وه . علامه استاد سمدلاسه د عبدالقادر خان خټک دا بيت راته ووايه ، چي په هغه کي شاعر د (بربوکی) ويی دکندهاری لهجې (دوږدوږکي) له پاره راوړی دی:

که سفله څښتن دجاه شي په داڅه شو؟

په معنی بربوکی — ورته کړخسړی

اوورپسې يې ددغي کلمې په باب مشرح تفصيل ورکړ اوزياته يې کړه : د عبدالقادر خان خټک په کندهار چاپ دېوان کي دا کلمه (بربوکی) ثبت سوې ده . په پخوانيو خطي نسخوکي گاف هم دکاف په شکل ليکل کېدلی او د بربوگی په ثبت وضبط کي دغي قاعدې اغېزه کړې ده . ماته يې د بربوکی داستعمالو توصيه هم وکړه .

بل وخت يې د (ترمي) او (کوشير) کلمې راته تشریح کړې اوويې فرمايل : دا کلمې زموږ اوستاسي په کندهاری لهجه کي نه کارېږي ، زده يې که اوپه ليکنه کي يې استعمالوه .

زما يقين دی چي د ژبو د اطلس د برابرولو په باب د ساحوي ريسرچ په ترڅ کي به د سيمه ييزو لغتونو لويه برخه ، چي په ټاکلي جغرافيو يي محدوده کي ايسار پاته دي ، ثبت سوي وي . په دې کي به ډېر داسي لغات هم وي ، چي نن يې معادل نيولوجيزمونه کارېږي . کاشکي د دغولغاتو دخپرېدوله پاره هم هڅي سوي وای او يوازي په کتابچوکي يې په ثبت بسنه نه وای سوې .

په دې ترڅ کي مي يوه بله د يادوني ضمني خبره هم پر زړه باندي راغله او هغه د ژبو د اطلس د برابرولو په برخه کي ديونسکو او افغاني ټيم دکار او فعاليت په باب ده . موږ ته دا خبره معلومه ده چي په دغه افغاني ټيم کي يو فعال او هڅاندغړی پوهاند دوکتور زيار او دده پر څنگ د ټيم نور وگړو ارواښاد الهام ، ډاکټر عبدالرازق پالوال ، استاد حبيب الله پښتون زوی جاج ، استاد پوهندوی نور احمد شاکر او استاد بايزيد اخک هم شامل وو او په مينه وجديت سره يې خپلي څېړني مخ ته بېولې . ددې ټيم له غړو څخه له نېکه مرغه دوکتور زيار ، ډاکټر پالوال ، استاد بايزيد اخک ، استاد پښتون زوی ژوندي دي . استاد پوهندوی شاکر په کاناډاکي اوسي ، په فزيکي لحاظ ژوندي

دئ خوله بده مرغه داسي ناروغي په پوري ده چي درغېدلوماميديې لږدئ (٦) . مورله دغو ښاغلوڅخه ټينگه هيله لروچي دخپلوکلونوکلونوزيار اوکړاوپه باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي . زمورهيواد دحوادثو اوتوپانونو مېنه ده . خدای مه کړه ددوی ارزښتمن زياردتوپانوڅپې له ځانه سره يونه سي اوتري تم يې نه کړې اويا سبايې بل څوک دځان مال ونه گڼي .

دعلامه استادرشاد(رح) دليکني اوتدريس په ژبه دده هرشاگرد او لوستونکی پوهېدی اوپوهېږي . دده شعر دزړواومتروکولغاتونوسره سره هرچاته خوږ اودپوهېدلورپرو اودئ . دده په زرگونوشاگردانوکي څوک يوتن لاهم نسي موندلای چي ودي وايي : زه داستادپه تشریح اولوست نه پوهېدل . دده دافادې ستاينه دهرچاڅخه وه . داولي ؟ داځکه چي دده ژبه له پښتانه قامه څخه پردی نه وه . له بده مرغه نن پښتانه دهغي ژبي په پوهېدلوکي مشکلات اوستونزي لري ، چي د (کره) په نامه ورښوول کېږي .

علامه استادرشاددي پاک خدای وبخښي اوددوی کاردی تل د پښتونولميوډلاري مشال وي (٧) .

محمد معصوم هوتک

اوکويل — کانادا

٢ نومبر ٢٠٠٥ ع

(١) رشاد — عبدالشکور — لودي پښتانه — (ب) مخ ، پښتوتولنه — ١٣٣٦ ش

(٢) دعبدالحميد مومندکليات — (پينځه) مخ — دانش خپرندويه ټولنه — ١٣٨٣ ل .

(٣) افغان ولس مجله — شپږم کال — لومړۍ گڼه — ٤٢ مخ . دلمبې مجلې د١٣٨٣ ل کال د٤ — ٥ گڼې په حواله .

(٤) داشمېره په (استادزيار — دپښتني فرهنگ يوځلاندستوري) نومي اثر ، ١٤٩ مخ کي (١٠٤) بلل سوی دئ .

(٥) افغان ولس مجله — شپږم کال لومړۍ گڼه — ٩٩ مخ

(٦) پوهندوی نوراحمدشاکر ددې مقالې ترليکلوڅه دپاسه يوکال وروسته د٢٠٠٦ ع کال دجنورۍ په ١٢مه دپنجشنبې په ورځ په ټورنټوکي مړاودافغانانوپه هديره کي ښخ سو .

(٧) داليکنه په کندهارکي دعلامه رشاد(رح) دلومړي تلين په مراسموکي گران سعيدلودين ولوستله اوپه کندهارمجله څلرم کال ، پنځمه اوشپږمه گڼه (لېندی ، کب — ١٣٨٤ ل)کي چاپ سوې ده . ددغه تلين په مراسموکي ما (هوتک) له بده مرغه گډون ونسوکړلای .

دا يوه مي لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

مور پښتانه اوس د ډيموكراسۍ د تمرين په حال كې يو . په هډمو لا نه ده اخیستې . زه دا خپل ځان درېښم چې څوك مي خبره را غبرگه كړي، لږ څه سره وپېچل سم . خو خیر دي وي دا تمرين به نه پرېږدو . كه يې نن د سهلو وس نه لرو، سبا ته به يې پيدا كړو . خبره مي د ښاغلي استاد صميم صاحب كوله . كه اباسين راغلی نه وای ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وړاندیز . لوستلو يې خوند راكړ . دوه پښتانه خواخوږي بايد يو له بله سره همداسي د زړه خواله وكړي . ما پخپله تېره ليكنه كې له نيولوجيزم سره په اصولوكي مخالفت نه دی كړی . ها د چا خبره گوته مي خدای مه كړه (اسلام) ته نه ده نيولې، (مسلمانی ما) ته مي نيولې ده . د خوښۍ ځای دا دی چې استاد صميم زما له معروضاتو سره په مجموع كې موافقه ښودلې ده او په لږ كې يې تر (ډېره پر حقه) بللی يم . كومو ځايو ته چې يې (خو)ايښی دی هغه حاشيوي خبري يا د كلي بيان ځنډي دي چې شمېر يې اته دی . زه به اتو سرو ته يو څه توضیح وركړم .

۱- ښاغلی استاد وايي د ژبې د وپېانگي په بشپړتيا كې ريشتيا هم چې څلور واړه آرونه (اركاييزم، ډيالكتيزم، نيولوجيزم او اډاپټيزم) د دې زنځير څلور پخې كړی دي، خو زما په اند د لاس په گوتو كې هم د اړتيا او استفادې د ارزښت له مخي توپير جوت دی . . . . زه هم سل په سلو كې همدا خبره كوم . زه غواړم هغه فيصدي عملي سي چې د كره ليكني بنسټ ايښوونكو ايښې ده او په دې برخه كې دومره دوگماتيك نظر هم نه لرم چې كه په سلو كې پنځه ويشت، دېرش سوه زما به چينغي پورته سي . يه، زه وایم اوس خو مور هغه نوري درې برخي بيخي هيري كړي دي . ښاغلي استاد د امير عبدالرحمان خان د درباريانو د نكل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف كړی دی يو دا چې پر نيولوجيزم باندي تراندازې زيات زور اچول د (گونگوتيو)خوړل دي، نه د وڅكو . او بل يې په دې نكل زما هغه خبره تاييد كړې چې مور په اولس يا پخواني ادب كې د لغاتو و موندلو له بهير څخه په دې دليل (لار چپه) كړې ده چې اركاييزمونه خو (همېشه پلټل كېداي شي)، راځي نيولوجيزم ته پونده وركړو . او په دې پونده كې مو د پښتو خواركۍ نوكان وايستل . زه خو د ښاغلي صميم صاحب په دغه جمله كې هيڅ راز نيمگړتيا نه وينم چې وايي د انحوی تركيب يا اسميه جمله دوه فاعله لري كلمات به يې د آر له مخي عربي وي خو دې كلمو زموږ په ژبه كې د څوارلس سوه كلن ژوند په ترڅ كې د اقامي سند تر لاسه كړی دی . زه يې كورټ پښتو جمله بولم . د پښتانه له خولې راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهيږي . د ژبې دنده (وظيفه) هم دغه ده .

۲- د استاد صميم دوهمه څرگندونه زما د ليكني يو حاشيوي ټكي دی او د زياتي تبصرې وړ يې نه بولم . زه بالكل موافق يم چې ارواښاد دوست شينواری د اركاييزمونو په راغونډونه كې نه هېرېدونكي هڅي كړي دي . اروا دې ښاده وي . او ټول پښتانه يې كار ته په درنه سترگه گورو . ما چې د فاضل استاد رشاد صاحب خبره كړې وه، مطلب مي دا و چې هغوی اركاييك لغتونه په نظم و نثر كې كاروي . له دې پرته مي بله خيره په زړه كې نسته . ما ته چې څوك د پښتو د پياوړتيا په لار كې يو كوچنوتي گام واخلي، د سترگو تور ښكاري . ارواښاد دوست شينواری خو د پښتو (ستورو) په كتار كې راولم .

۳- په دې یادونه کې د ښاغلي صمیم صاحب زما په نو ورته خوشحاله وي جمله سر نه دې خلاص سوی . علت یې دا دى ، چې کنډویې لوستې ده او پر (وي) باندي یې ختمه کړې ده . که یې تر پایه لوستې وای ، سر یې په خلاصېدې .

۴- د باره گلی له پریکړو څخه وار د واره زما محترم استاد پوهاند زیار صاحب سر ټکولی دى او ماته یې هم جرأت راکړ چې څه پر ووايم . په لوی لاس چې څوک ودانه وړانوي نو نتیجه یې هرو مرو دا راز وي چې ان استاد صمیم صاحب لا د باره گلی د غونډې د برخه وال په توگه (دقیق خبر نه يم) د هغې فیصلې نه مراعاتوي . نه (کنډې) لیکي نه (پکښې) بلکي (کي) او (پکي) کاري . د پښتو اکاډیمۍ مشر ښاغلی ډاکټر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي . (گوربت ۴ گڼه ۴ اپرېل ۲۰۰۰ می - هغه د چا خبره ، وایي (د کال خواری می ولاړې ، سپیني روپۍ می ولاړې!) پاته سوه د لیک د بدلون خبره . روښانیانو که له ځانه لیکدود را ایست خو په هغه وخت کې د دولت لوانې خبره افغاني لفظ مشکل و لوست کېښ مه شه . دغسې دروېزه یې او خوشحالخاني لیکدود هم درواخله . اوس خو افغاني لفظ لوست کېښ شه دا چې ځیني مشرانو او خواخوږو سلیقه یې بدلونونه پکښي راوستي دي ، د هغو اغېزه خو کورټ صفر ده . نه باب (دود) سوي دي ، نه چا منلي . نه د وزیر محمد گل خان مرحوم لیکدود کوم پیرو وموند ، نه د خادم صاحب مرحوم ، نه د خان شهید او نه هم د قلندر صاحب . داهسي عبث دارو مردک دي ، فتح خان یې ډزوي .

۵- په دې یادونه کې د پریفیکس او سوفیکس خبره پاته سوې ده او پر ځای یې ویل سوي دي چې زه (هوټک) ولي په (س) باندي د (شول) د مرستیال فعل او د هغه د بېلابېلو صیغو د لیکلو په امتیاز کې د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبیبی او پوهاند رشاد) په پیروۍ کې ونډه نه اخلم؟

ښاغلي صمیم صاحب . زه خو دا ونډه اخلم او د خپلو استادانو پر پله باندي په منظم ډول روان يم خو د (سانسور) استبداد دا واک راڅخه اخیستی چې لوستونکو ته خپل د زړه بیان په هغه (ډول و شکل) وکړم ، لکه غواړم چې یې . که یو وخت درته زما د لیکنو د اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو ، تاسي به ووینئ چې په (شول) کې می د (س) له امتیازه! ښه پوره گټه اخیستې ده . خو د خپرونو چلوونکي زما لیکنې هغه راز نه چاپوي لکه زه چې یې کارم . ان زما څخه یې دا واک هم اخیستی چې جملې دي پر خپل زړه برابرې وټرم ، لغتونه دي پر خپله سلیقه ورته وټاکم . زه (پر پښتو لیکنه باندي . . .) ولیکم ، دوی یې (پر پښتو لیکنۍ . . .) کړي . زه (د انصاف په حکم) وکارم ، دوی یې (د نیاو په پریکړه) کړي . (گوربت ۴ لومړی کال ۴ څلرمه گڼه) . زه (سول) وکارم ، دوی یې (شول) کړي . زه (په) ولیکم ، دوی یې (پر) کړي . زه (دوې وڅکي) ولیکم ، دوی یې (دوه وڅکي) کړي (هیله ۴ دریم کال ۴ شپږمه گڼه) . زه (رانوی) د (خریدم) په معنا ولیکم ، دوی یې (راونیو) د (گرفتم ، گرفتار کردم) په معنا کړي . زه خپلي لیکنې د دوی د اسانۍ له پاره په کمپیوټر کې چاپ ورولېږم خو چې وروسته خپله لیکنه لولم ((بیره زما وي اختیار یې د قاضي غلام)) . نو ښاغلي صمیم صاحب . ما اریان خو د خپلو استادانو پیروۍ ته څوک پرېږدي نه . هغه آثار چې ما پخپله یا تر خپل نظر لاندي خپاره کړي دي ، هورې تاسي پکښې دغه (پیروي) موندلای سئ .

٦- په دې برخه کې ښاغلي صميم ورور زما په شپږو اوو بېلگو کې چې راوړي مي وې، له ټولو سره موافق ښکاري . يوازي يې له يوې سره خپله نه موافقه ښوولې ده او هغه پر قومونو باندې . . . د کلتور منل دي . په دې برخه کې به د خپلې ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا دوې وراشې په ډېر صميميت وړاندې کړم:

— دا يې قباله، په چا يې منې.

— د چا پلار يې ولاکه په ومني.

له (منل) سره د (پر) وييکي نه سي راتلای . که يې څوک د فاعليت و مفعوليت په دلايلو (په چا مني) . په هغه کې نو څه سي ويل کېدلای . د پېچومي اوبه دي په زور خېژي.

٧-دلته (سرانې) تر (ورسترگي) بسپت بلل سوی او وړباندې درېدل ښه گڼل سوي دي . گویا زما له نظر سره موافقه ښوول سوي ده . ما هورې د (تلوار) کلمه هم راوړې وې چې (هډو کارېږي نه) . په دې برخه کې لکه چې هم موافق وي . خو دا چې ما دي پر (ورسترگي) باندې د محلي ډيالکټ ټاپه وهلې وي، يوه غلط فهمي شانته ښکاري، يا به ښاغلي صميم ورور زما عبارت هورې سم لوستی نه وي . ما په خپل عبارت کې غوښتي دي وښيم چې (سرانې) د محلي ډيالکټ ټاپه خوړلې ده ځکه نو له استعماله لوېدلې دئ . (ورسترگي) دا ټاپه نه ده خوړلې . د مجلې په اووم مخ کې زما عبارت سم را نقل سوي دئ خو د تبصرې په وخت کې خبره وړانه سوي ده او داسې يې انگېرلي دي چې گویا ما (هوتک) پر (ورسترگي) باندې د (محلي ډيالکټ ټاپه) لگولې ده ؟ ما ((ورسترگي)) ثقيل بللی دئ او ثقيل خو نو دئ . د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او گنج پښتو مثالونه يې د ((ثقلت)) بار له اوږو څخه اخيستلای نه سي . که يو لغت په اولنيو متونو کې راغلی و، معنا يې دا نه ده، چې هرو مرو دي فصیح وي . که داسې وای نو پير محمد کاکړ به ولي ويلای چې:

د ميرزا شعر به ښه و، ولي درېغه

په وحشي الفاظو ده کړ ويران شعر

٨- دغه برخه د ارواښاد پوهاند علامه حبيبي له ليکني څخه په يوه اوږده اقتباس پای ته رسېدلې ده . دا خبرې ارواښاد علامه لکه ښاغلي صميم صاحب چې اشاره ورته کړې ده ٣١ کاله وړاندې کړي دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتيا او اصولو يې روڼا اچولې ده . هغه وخت د هيوادپه فرهنگي کړيو کې يو راز نظم ټينگ و . که به د لغاتو وضع ته اړتيا پيدا سوه، د پوهانو په سلا مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو . دا کار به سوکه و خو اصولي و . داسې نه و چې هر چا په خپل سر، حق و ناحق جوړوني کولې . کله چې د لغت جوړوني بهير سر واخيست نو بيا تاسي وگورئ سره له دې چې علامه حبيبي مرحوم د جوړونو اړتيا مني خو له روان بهير څخه څه راز سر ټکوي؟ غوږ راته کنښېږدئ . علامه حبيبي وايي:

د پښتو نثر چي اوس په متبوعاتو کي ليدل کيږي يا له راډيو اورېدل کيږي د نورو ژبو تر اثر لاندې يو کر غېرن نثر دی چي بايد تصحيح او د پوهېدلو وړ سي **❖** د ژبي اصلي بڼه او د ادا ډول او قواعد وساتل سي ملفوظ او مکتوب سره ليري نسي **❖** له ځانه جوړ کړي کلمات پکښي کوترم نسي . . . په هر صورت اوسنی نثر چي کومي خواته روان دی د علمي ټولنو د توجه وړ دی . زه پر دې بهرېرم چي سبا به د ليکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره ليري سوي وي چي يود بله به نه سره پوهيږي . . . ځني خلک په ښه نيت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او په پښتو يې وړ نښاسي چي نور خلک نه په پوهيږي . د ژبي دغسي سوچه کول که په ښه نيت وي هم د گټي پر ځای تاوان لري او يوه نامفهومه د پېرانيانو ژبه ځني جوړوي . دا کار د يوه سړي نه دی . ښايي چي د پښتو ژبي يو گڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسي وخت کي چي ژبي عمومي څېړنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چي په ژبه کي موندلې نسي بيا وضع سي **❖** د ژبي دسوچه کولو فکر لږ . څه افراطي هم ښکاري ځکه چي پر کړۍ مخکه داسي ژبه نسته چي د نورو ژبو له کلماتو څخه کورټ سوچه وي .

تاسي پرېږدئ چي د پښتونثر د گردو دخيلو کلماتو سره د دې وړ سي چي علمي او فکري او ادبي او گران او پېچلي مفاهيم ادا کي چي علمي او فکري پانگه يې ډېره سوه او دا خوار بشرکی يې لږ څه غټ او تکره سو بيا هغه هر څه چي وغواړي زغم به يې ولري مگر اوس شيدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواږه مه ورکوي چي سبا به يې په چاره پوري اريان يو . ^۱ (وگورئ : پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړيو کي **❖** ۶۲-۶۳ مخونه **❖** کابل - ۱۳۵۷)

د ژبي يو بل ماهر دوکتور ^۲ د زړو يا مړو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه يو راز ساري او حياتي مبتلايي ^۳ گڼلې ده او زياتوي چي د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کي ^۴ اومه ځوانان لکه متعلمين او محصلين معافيت نه لري ^۵ او ژر په مبتلا کېږي (وگورئ هماغه اثر **❖** ۲۷۰-۲۷۱ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شيوع نخښي نښانې اوس وينم ځکه مي نو غاړي خلاصي کړې . نور نو ستاسي خوښه (۱).

سکارپورو **❖** کاناډا

۲۸ سپټمبر ۲۰۰۰

(۱) داجوابيه مقاله دگوربت مجلې ادارې ته ورولېږله اوبيايې خپره کړي يې وي.

سپلمې ^۶ وهڅولم

څوورځي وړاندي مي دخپل مصروف ژوندپه سرگردانيوکي دومره وخت وموندچي په انټرنيت کي د ^۷ سپلمې پاڼه ^۸ وگورم . په دغه پاڼه کي مي د (داودجنش هم په سيند لاهوشو) مضمون ولووست چي په دې لنډۍ پيل سوی و:

مينې دې داسې لېونې کړم

په لاره ځم په لوټوولم زيارتونه

اوپه هغه کي مي يوه گيله ډوله يادونه دځان په باب وليدله . گيله داسي وه ... معصوم هوتک هم دعلم په هسکو څوکوزماله شره خلاص بويه ، چي هرڅومره معياري ژبه په لغتوهم ووهي ، له علمه يې گټه اخلم ، غاښ پر غاښ کښېمنډم خولیکني يې لولم .

زه دمضمون ليکوال ته ددوی دهغه درناوي له امله کورودانی وایم چي زماليکنې له ناخوښۍ سره سره لولي . دايې دا کادميک چلنديوه نخښه گڼم . خدای دې تل پرهمدې چلند ټينگ ولري . ما پخپلو ليکنوکي کوم داسي څه نه دي موندلي چي هغه دي دپښتوژبي دمعياري کولو هڅوته لغته ورکول وي . زه دبل هر پښتانه په شان له خپلي ژبي سره مينه لرم او غواړم چي داژبه غني سي ، مواد او کتابونه پکښې زيات سي دعلم او پوهني په هره برخه کي دپښتوارتياوي ورپوره سي په پښتنوکي دکتاب لوستلو اوڅه ليکلوروحيه او عادت پياوړی سي .... دې عالي هدف ته درسېدوپه لاره کي ترخپله وسه او امکان اتوپوري هڅي هم کوم . خوددې هڅوله پاره خپل اصول لرم ، خپل نظريات لرم اودنورودرنو دوستانو اصولو او نظرياتوته درناوی هم لرم . مورپښتنوته په کارده چي دمهاجرت په بېخونده ژوندکي له دې نوي چاپيريال څخه که نورڅه نه وي ، نودايکي يوه خبره خوبايدهرومروزده کړواوهغه دنورو نظرياتوته په پراخ تندي غوړنيول دي . هرڅه بايد پرخپل ځان تمام نه کړو . خدای شاهددي چي زه په ځان کي ددغسي روحيې د غښتلي کولو په لارکي ښه پوره هڅه او کوشښ کوم .

ماته دا خبره نه رامعلومېږي چي مانوددغوقلمي هڅوپه بهرکي معياري ژبي ته څرنگه اوچيرته لغتي ورکړي دي . البته دمعياري ژبي داصولو ، لومړيتوبونواوپه تېره بيادلغت جوړونوپه باب خپل نظريات لرم او هغوته پابنديم . په علمي نړۍ کي دځانگړونظرياتودرلودل بايد د(لغته ورکولو) په معناتعبيرنه سي . دپښتوژبي دمعياردمنځ ته راتگ په باب دخپلوځانگړونظرياتوپرڅنگ خوزه په پخپلو ليکنوکي د(سين اوشين) له مسئلې اوپه يو ، دوو ځايوکي داوردې (ی) پرځای دلندي (ی) له کارولو پرته له نورولو او برو ليکوالوسره په ليکنه کي هيڅ توپيرنه وينم اوزمادې شعوري عادت زمادليکنوپه پوهېدلوکي هيڅ راز ستونزه پېښه کړې نه ده . زماخپله انتباه خوداده چي زما د ليکنوپه پوهېدلوکي لراوبرلوستونکي هيڅ رازستونزه نه لري . زما خو ترننه پوري په ليکلې يا ناليکلې بڼه داسي څه په سترگه سوي نه دي ، چي دمعصوم هوتک په دغه ليکنه باندي مورنه پوهېږو .

په څومحدودو افعالوکي په سين باندي دشين اړول دومره وړه او څنگزنه خبره ده چي په معيار پوري هيڅ اړه نه لري اونه په دې برخه کي داوولنيواواوسنيوپوهانوله خواکومه غوڅه فيصله صادره سوې ده . که دادمعياريوه اساسي برخه وای نوزموږ فاضلو مشرانو استادانو اود پښتوژبي ستورو(علامه حبيبي، علامه رشاد او ارواښاد بېنوا) به هم داسي نه ليکلای . ماترننه پوري دهیچاله خولې دا خبره نه ده اورېدلي چي ددغه سين اوشين داوښتلوله امله دي دعلامه

حبيبي ، علامه رشاد اوستاد بېنوا په کومه لیکنه پوه سوي نه وي يادي دمطلب په پوهېدنه کي ددغو کلماتوله اسپته ،چي شمېر به يې په مشکل سره لسو ته ورسېږي ، ستونزه ولري . په داسي حال کي چي دهغوسلگونو کسانو فریادونه اسمان ته رسېدلي دي چي د چاخبره په معیاري! جوړو سووکلماتوباندي دنه پوهېدلوله امله يې له کلونو کلونوراھيسي وهي اوڅوک يې پرچيغو غوړنه ږدي . ددې چيغويوه وږه بېلگه به درنو لوستونکوته وړاندي کړم . ماڅه موده مخکي د سويس دويانا په ښار کي يوه دوست ته خپله يوه نوې چاپ سوې رساله (درنه کورنۍ) لېږلې وه . په ليک کي يې راته کښلي وه : رساله مي ځکه خوښه سوه چي ژبه يې همغه ژبه ده چي علامه حبيبي ، پوهاند رښتين ، استاد بېنوا او علامه رشاد کاروله . بې مبالغې وایم چي په دې اوسنيوزياترو ليکنو يا نه پوهېږم اويامي زړه ورته په تنگ شي او هيسته يې وغور ځوم . داسې دادبياتودپوهنځي دپښتوڅانگي فارغ او همکارو . زما سره دلېجې يووالی نه لري اوترننه مودمخامخ ليدني فرصت هم نه دی موندلی .

ددې له پاره چي دخپلو ليکنوداسلوب اوډول په باب مي ښاغلو لوستونکوته يولړوضاحتونه وړاندي کړي وي ، بده نه ده چي يوڅه پرعمومياتوباندي وږغېږم .

دپښتوانوروزبود بېلابېلو لهجويو ځينو کلماتو کي کانسونينټونه او اولونه توپير سره لري اودا توپير مراعاتول هيڅکله هم دمعیار د تر پښولاندي کولو په معنا نه دي بلل سوي . پښتو ژبه خولا دمعیاريت درجي ته درسېدوپه لاره کي خالپوڅي (خاپوړي) کوي ، زه نوري پرمختللي ژبي درښيم چي په هغوکي هم تراوسه پوري چا ددغو توپيرونومراعاتول دمعیاريت پر ضد کارنه دی گڼلی . په هندي ژبو کي د سري متي – شري متي ، درمسال – درمشال ، سري ديوي – شري ديوي ، سرينگر – شرينگر ، سريلانکا – شريلانکا... په شان کلمات بيخي ډېر دي او هيڅ هندي ژبپوه يا عادي ليکوال ځان ته داحق نه ورکوي چي په دې دوو کي دي يوسم اوبل ناسم وبولي يا دي ددې دواړو شکلونوموجوديت دژبي گډوډي وگني . هر ليکوال چي له دې دوو څخه يواستعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چي دده مقصد څه دی . دايې لابله گټه ده چي په هندي ژبوپوه لوستونکي ته لداخبره هم څرگندېږي چي ددغي ياهغي ليکني ليکوال په کومه سيمه پوري اړه لري . په انگرېزي ژبه کي د colour او color د labor او labour کلمې چي د واولونو د استعمال له امله توپير سره لري ، دواړه رواج لري په امريکايي انگرېزي کي يې دوهم شکل اوپه انگليسي انگرېزي کي يې لومړی شکل دود دی . ان تردې چي په قاموسو (ډيکشنريو) کي يې ددغو لغاتوڅنگ ته په لېنديوکي دايدونه هم کړې وي ، چي داشکل يې امريکايي اودابل يې انگليسي يا استراليایي دی . مگر يوه ته يې هم غلط نه دي ويل سوي . دانگرېزي ژبي امريکايي ، انگليسي ، استراليایي لهجې ټولي ددې ژبي لهجې دي او هيڅ يوه انگرېزي ژبي پر بل انگرېزي ژبي باندي دخپلي لهجې دمنلوبېڅايه اوبې هدفه زيار پرځان نه دی منلی اونه يې په دې برخه کي وخت ضايع کړی دی . د عربي غوندي پراخي ژبي مصري ، عراقی ، يمنی ، سوريایي ، فلسطينی اونوري لهجې هره يوه په ځينو برخو کي په ويلواوليکلوکي توپيرلري خو هيڅکله يودبل ليکلو او تلفظ ته ناسم نه وايي . په پارسي کي د (صدا ، آواز ، نداء) کلمات ټول کارول کېږي . هرڅوک يې په انتخاب

کي اختيارلري . داسي نه کوي چي يو واريانت يې د معيار په نامه خوښ کړي اونور يې هيسته وغورځوي . دا ټول لغتونه د پارسي ژبي د بډايي اودلغوي زېرمي دغنانخښه گڼي . خو موردهغوي پر خلاف په (رغ او غر) کي يوه ته مخ ورکوو اوبل ته نه . که چارغ وکښي گويا کفر يې وکړ اومعيار يې په لغته وواهه . په داسي حال کي چي دا خبره له معيار سره هيڅ اړه نه لري اونه ژبه پارلماني انتخابات دي چي فيصله يې په اکثريت اواقليت باندي کېږي . زما په نظر (نجلی، جني، جلی، جن)، (سوچه، نکه، خالص)، (ليکل، کښل)، (ولیکم، وکارم)، (ښکلی، کښلی، ښايسته)، (بډای، شتمن، هستمن، غني) اونور په سوو داسي مترادفات دخوږې پښتو مروج لغتونه دي اوبال اولیکل يې دهر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري . په دې کي د معيار په نامه سکه وناسکه رايستل، ديوه غوره کول اودنوروله رواجه ايستل اوورپسي وژل دپښتوپه گټه کارنه دی.

د پښتو ژبي په ځينو افعالو کي په سين باندي د شين اوبښتنه ځان ته تاريخي عوامل لري او دا کارد پېږيو په اوږدو کي عملي سوی دی. ډاکټر پالوال يې دکوشانيانودواکمنۍ ژبنۍ اغېزې بولي . داوښتون عامل چي هرڅه وي، زماور سره په دې ليکنه کي کارنسته خودا اوښتون دپښتنوپه يوه ټاکلې جغرافيايي محدوده کي راغلی دی . د پښتو ژبي پياوړي ماهران ټول په دې عقیده دي چي ددغوافعالودسين شکل لرغونی (آر) دی . خوزما په عقیده داچي ځينولهجودغه ځانگړتيا ساتلې يايې له لاسه ورکړې ده، يوه بشپړه طبيعي عمليه ده . نه يې پرېښوول کوم عيب دی اونه يې ساتل کوم وياړ . دغه طبيعي عمليه زمايادبل پښتانه خپل انتخاب هم نه دی بلکي داپه يوه مشخصه جغرافيايي سيمه کي ديوه يابل پښتانه درالويدلوله بابته راپيداسوی ژبنی واقعيت ياپه بل عبارت تاريخي انتخاب دی چي په پالو کي يې هر پښتون بشپړ اختيارلري . عوام الناس که دا خبره هر راز گڼي، دومره مهمه نه ده، خود ژبي ماهران اوپه ژبه پوه کسان چي ديوه ځانگړي تمايل له مخي دغي طبيعي عمليې ته دمعياري تړپړدې اوپوښ لاندي د کابلپوڅبره (باد) ورکوي، ښه کارنه کوي اودغه زيار يې د پښتو ژبي اوپښتنوپه تاوان تمامېږي اوتمام سوی هم دی.

دپښتو ژبي بېلابېلي لهجې عيني واقعيتونه دي اوله هغوسره بې پروايي دهغوله ويونکوسره بې پروايي ده . مور دټولنيزانکشاف په يوه داسي پړاو کي واقع نه يوچي په ټولوپښتنودي يوه ژبه ووايو اوپه ودې ليکو. داراز هڅه يوشاعرانه ارمان دی اوڅرنگه چي تروخت دمخه اذان دی، ځکه يې نوپه عمل کي د تطبيق زمينه لږده . دټولنيز او سياسي ژوند په داسي يوه حساس پړاو کي چي پښتانه د خپلي بقا او فناله تاريخي ازموينبت سره مخامخ دي دنوروبې شمېرو بې اتفاقيو پرڅنگ يې اوس بيا په ژبه کي دمعيار او نامعيار په نامه دليکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقۍ اچول له پښتواوپښتنوسره ظلم دی . زه خپل پښتانه ورونه په ټينگه رابولم چي له دغه راز درزونو اچولوڅخه دي تېرسي . دا کارونه که څه هم له ژبي سره دخواخوړۍ په انگېزه وي خوزما په خيال نتيجه يې په زړه پوري نه ده.

ماته دپښتو ژبي ډېرې کوچنۍ لهجې لاهم داهميت وړدي . نه هغوته ناسمي وایم اونه دهغولهجود لغاتونواووراشوپه استعمال باندي خوابدی کېږم . په هماغه ليکنه کي مي، چي پکښي زما په باب گيله ډوله يادونه سوې وه (سپلمۍ

پانه)، د غاښ پر غاښ کښېمنډم* جمله ترسترگوسوه . زه پوهېږم چي (کښېمنډم) يا (کېمنډم) زما په لهجه کي د (کښېکښم) يا (کښېکارم) په شکل ويل کېږي . زما په لهجه کي د(منډل) مصدر په يوه شي کي دبل شي دننه ايستلو يا چلو په معنا کارېږي او دچخل عمليه له غاښ سره برابره نه راځي . زه به هيڅکله د(غاښ پر غاښ کښېمنډم) عبارت ونه ليکم . زه (غاښ پر غاښ کښېکارم) عبارت دخان له پاره غوره گڼم خوځان ته به بيا هيڅکله دا حق هم ورنه کړم چي د(کښېمنډم) کلمه ناسمه وبولم . دا اصطلاح په يوه پراخ اولس کي کارېږي او دا پراخ اولس زما پښتانه وروڼه دي . پرېږدئ چي ددغه يوه مفهوم له پاره موږ په ژبه کي درې لغته ولرو . زما نظر دلغتونوپه برخه کي بالکل روښانه دئ . زه دنوولغتونوله تحميلولو سره مخالف يم . له دې خبري سره مخالف يم چي يوڅوک خپل له ځانه جوړسوی لغت دمعياريه نامه په زور راباندي مني . دسپلمۍ پاني په نوموړي مضمون کي دنباغلي جهاني څخه هم گيله سوې ده چي ... هغه قسم کړي چي (سو) به پرې څوک (شو) نه کړي اوزه يې دادشاعر په بغاوت کې ورحسابوم ... دزهروغړپ دی تېروم يې . ۰

گرانه سپلمۍ واله ! دې خبري دي سخت ولړزولم . ما په اصطلاح دمعياري ژبي له پلويانوڅخه تل داغوښتنه کړې ده چي دلغاتو جوړولو پرځای دي يووارلهجې وپلتي ، که يې کوم لغت ورته وموند، هغه دي واخلي اوکه نه ، نوبيا دې ورته نوی لغت جوړکړي . زما سره هرکله دا اندېښنه ملگرې وي چي زما پرې رواغوښتنه ولي چا ترننه پوري ښه په پراخ نيت غوږنه دئ نيولۍ؟ . اوس چي مي ستاسي په ليکنه کي ولوستل چي دمعياريه عاشقانو ته دپښتوديوي لويي لهجې ايکي يو لغت (سو) منل دزهروغړپ دئ ، نوباوړوکړئ چي سخت وډارېدم . له ځان سره مي وويل : يا خدايه پرې بدبختوپښتنودي څه بلانازله کړې ده . دوی ته چي دخپلي پښتوديوي لهجې دلغت کارېدل دزهروغړپ* ښکاري نوبيا موږ ولي له نوروڅخه گيله کووچي دپوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلوليکنوڅخه باسي ؟ خدای دي وکړي چي دسپلمۍ والو دغه جمله زمادمخکينۍ غوښتني دردلوله پاره جواب نه وي .

ماته د حيرانتياځای دادئ چي دجهاني پرشعرباندي خودپښتنو د ټولو لهجوويونکي خونداخلي اودده شعر د ټولوپښتنوخوش دئ . زما په نظرخوله معياريت څخه مرادهم بايدداوي چي په ليکنه يا شعر باندي لوستونکي پوه سي ، دهغه مطلب ژردرک کړای سي اوليکنه يا شعري پرزېروباندي کښېني . آيا دجهاني شعرله سو سره سره د ټولو پښتنوپه نزد محبوب القلوب نه دئ ؟ که جواب (هو) وي . نوزه وايم دجهاني دشعرژبه معياري ده . اوکه څوک وايي چي نه ، معياري ژبه همدا ده چي دازه يې ليکم . ما که په سيندلاهو وکښي ، که مي په لاره ځم وکښي ، که مي پښې توپېږي وکښي ، ټول ځکه معياري دي چي سين مي په شين اړولي دئ ! دې ته نوسرزوري وايي او سرزوري ته نوبيازه هم جواب نه لرم .

دژبي معياريت نه دزازه اونوي ترمنځ دمبارزې په مارکسيستي فورمول ترلاسه کېدلای سي اونه دفرمان په ورکولوسره . داياوورد ژبني پراسس (process) دئ چي که په طبيعي ډول تعقيب نه سي ، ژبي ته خوراډېرتاوانونه رسوي لکه اوس چي يې رسولي هم دي . دا طبيعي بهر که پرچا اوږدېږي يا اوږد سوي وي ، وي به . خوتعقيب يې ضروري دئ

. له دې بهېرسره د کډې مي بارېږي ، زوی مي راملاکه چلند په کارنه دی . اوکه څوک دسوتي د زورچلند ورسره کوي نوکوي به يې . خوتاسي به يې ووينئ چي دامنده ترکومه ځايه رسېدلای سي . له معياريت څخه بايد دملندو داسي شی جوړنه کړوچي بس سين په شين واروه ، نورنوهرڅه برغزوي چي وايې وايه يې .

لکه وړاندي چي مي وويل دژبي دمعيار خبره يوه اوږده تدريجي عمليه ده . په انقلابي خېزونو باندي د هغې عملي کول به هغه رازنتيجه ورکړي لکه زموږ منورينو چي غوښتل په انقلابي شعارونوباندي په افغاني ټولنه کي ټولنيزاوسياسي بدلونونه راولي خو په پای کي يې دغه بدبخت اولس په يوويشتمه پېړۍ کي دمذهبي فناتييزم ترڅپېږي لاندي کښېناوه اود ښوونځي له تگه يې ورته دکفر په اندازه گناه جوړه کړه .

ماله ځان سره پتېيلې وه چي پر دغه رازموضوعگانوبه خپل وخت او انرژي نه لگوم . خوڅرنگه چي په نوموړې ليکنه کي په نامه يادسوی وم اوله بلي خواددې ليکني له امله داندېښنومارانوواخيستلم نو درنو لوستونکوته دخپلوعقايدودڅرگندتيا له خاطره مي داڅوپاڼي توري کړې . خدای دي وکړي چي دزړه په مطلب مي لوستونکي پوه کړي وي .

که زيارت کړم نه رارسېږي

ياتگه زه يم ياتگان دي زيارتونه (۱)

محمد معصوم هوتک

داگسټ ديارلسمه ۲۰۰۶ ع

اوکويل — کاناډا

(۱) دامقاله دښکلامجلې څلرم کال ، پنځمه گڼه کي خپره سوه.

ماخذونه

ددې کتاب په کښلوکي له دا لاندي ماخذوڅخه استفاده سوې ده:

- ۱ — پالوال ، عبدالرازق (ډاکټر) ، معياري پښتو ، ۱۳۸۴ نمریز کال
- ۲ — خيرالبيان ، دکابل چاپ ، ۱۳۵۳ش
- ۳ — رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه ، پښتوولنه ، کابل ، ۱۳۶۱ (ميزان)
- ۴ — بريالی ، عبدالکريم ، دپښتولیکدود، پښتواکيدمي ، کوټه ، ۲۰۰۰ع
- ۵ — يون ، محمد اسمعيل ، استادزيار ، دپښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری ، ۱۳۷۲
- ۶ — خټک دوست محمد ، بحر العلوم (لومړی ټوک) ، دمحمد معصوم هوتک په زيار ، صحاف نشراتي موسسه ، ۱۳۸۳ل
- ۷ — زيار ، دکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښتانه دژبپوهنې په رڼاکې ، ۱۳۷۹ ش
- ۸ — زيار ، دکتور مجاور احمد (پوهنوال) ويی پوهنه ، کابل پوهنتون ، ۱۳۶۰ ش
- ۹ — زيار ، دکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښويه ، درپيم چاپ ، ۱۳۸۴ش
- ۱۰ — روهي ، سرمحقق محمد صديق (کانديد اکادميسن) دپښتو ادبياتو تاريخ ، معاصره دوره ، ۱۳۷۸ش
- ۱۱ — رشاد ، عبدالشکور ، لودي پښتانه ، پښتوولنه ، کابل ، ۱۳۳۶ش
- ۱۲ — نوميالی ، محمد انور ، دپښتنود ټولنيز تاريخ مبادي ، ۱۹۹۰ع
- ۱۳ — وين ، راز محمد ، پښتو کتابونه ، پښتوولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ش
- ۱۴ — بينوا ، عبدالروف ، پښتوروزنه ، دپښتو څېړنوبين المللي مرکز ، کابل . ۱۳۵۶ش
- ۱۵ — هوتک ، محمد معصوم ، ميرزا عبدالودود هوتک ، ۱۳۷۷ش
- ۱۶ — دخان شهيد ياد ، دمقالو مجموعه ، دسرحدونو چارو وزارت ، کابل ، ۱۳۷۰ش
- ۱۷ — افغان ياد ، دمقالو مجموعه ، کابل پوهنتون ، دژبو او ادبياتو پوهنځی ، ۱۳۶۰ش
- ۱۸ — رويدا دلويه جرگه دارالسلطنه کابل ، ۱۳۰۳ ش
- ۱۹ — ډپوه (مجله) ، ۴ کال ، ۲ گڼه

- ۲۰ — ډېوه (مجله)، ۴ کال، لومړۍ گڼه
- ۲۱ — افغان ولس (مجله)، ۶ کال، لومړۍ گڼه
- ۲۲ — افغان ولس (مجله)، ۵ کال، لومړۍ گڼه
- ۲۳ — لېمه (مجله)،
- ۲۴ — گوربت (مجله)، لومړۍ کال، ۶ گڼه
- ۲۵ — کابل (مجله)، ۱۳۶۵ کال، ۱۱-۱۲ گڼه
- ۲۶ — ښکلا (مجله)، ۴ کال، ۳ گڼه
- ۲۷ — ښکلا (مجله)، ۳ کال، ۶ گڼه
- ۲۸ — ورځ (مجله)، ۶ کال، ۳-۴ گڼه
- ۲۹ — آئینه افغانستان (مجله)، ۱۰۴ گڼه، اکتوبر ۲۰۰۶ع
- ۳۰ — امید جریده
- ۳۱ — د عبدالحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په زیار، ۱۳۸۳ ل
- ۳۲ — دمیرزا حنان بارکزي دېوان، د محمد معصوم هوتک په زیار، ۱۳۷۰ش
- ۳۳ — د عبدالحمید مومند دېوان، د زلمي هیوادمل په زیار، کابل، ۱۳۶۳ش
- ۳۴ — د عبدالحمید مومند دېوان، د صدیق الله رشتین په زیار، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۳۰ش
- ۳۵ — د حمید درو مرجان، د سیدانوار الحق جیلاني په زیار، ۱۹۷۸ع
- ۳۶ — د لوی احمد شاه بابا دېوان، د مومن موحد په زیار، ۱۳۷۸ش
- ۳۷ — د لوی احمد شاه بابا دېوان (دېوان هرا)، د محمد معصوم هوتک په زیار، ناچاپ
- ۳۸ — د حاجي جمعہ بارکزي دېوان، د زلمي هیوادمل په زیار، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۶۰ش
- ۳۹ — دیوان هجري، د همیش خلیل په زیار، پېښور، ۱۹۵۸ع
- ۴۰ — د پښتو ژبې دودې اړتیا اولارې چارې (دمقالو مجموعه)، ۱۳۷۸ش

- ٤١ — پښتوچاپي آثار (دمقالومجموعه)، کابل ، ١٣٥٧ ش
- ٤٢ — دپښتوتولني تاريخچه ، پښتوتولنه ، کابل ، ١٣٥٦ ش
- ٤٣ — بينواويب پاڼه ، ٦ نومبر ٢٠٠٦ ع
- ٤٤ — ټول افغان ويب پاڼه ، ١١ زمري ١٣٨٥ ش
- ٤٥ — سپلمی ويب پاڼه
- ٤٦ — دسراج الاخبارکلکسيون
- ٤٧ — دطلوع افغان کلکسيون
- ٤٨ — زمامتفرق يادانښتونه
- 49 ❖ Tony, Crowley, Standard English & the Politics of Language , N.Y
- 50 ❖ Encyclopaedia Britannica
- 51 ❖ Illustrated World Encyclopaedia, N.Y.
- 52 ❖ Oxford, Current English Dictionary, 1998
- 53 ❖ Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**